

Her på berget

ELISABETH ELLINGSEN • KIRSTI MAC DONALD

TEKSTBOK

Norsk og
samfunnskunnskap
for voksne
innvandrere

CAPPELEN

Her på berget

ELISABETH ELLINGSEN • KIRSTI MAC DONALD

<http://51dwc.taobao.com> QQ:847168938

TEKSTBOK

Norsk og
samfunnskunnskap
for voksne
innvandrere

CAPPELEN

Forord

Her på berget er et læreverk i norsk og norsk samfunnskunnskap for voksne innvandrere. Det er beregnet for kursdeltakere og studenter som allerede har et visst vokabular i norsk, og som har kjennskap til hovedtrekkene i den norske grammatikken. Kursdeltakerne kan for eksempel allerede ha gjennomgått læreverkene *På vei* og *Stein på stein*.

Innenfor *Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere* passer **Her på berget** på nivå B2, Spor 3, og den egner seg for kursdeltakere som skal ta språkprøven på høyere nivå. På universitetene er den beregnet for studenter på trinn 3.

Målet med læreverket er at kursdeltakerne skal finne faktakunnskap som de har bruk for, samtidig som de tilegner seg et vokabular som er viktig i arbeidslivet og i videre studier. Ved hjelp av varierte tekster og mange ulike oppgaver skal kursdeltakerne få bedre kunnskaper om det norske samfunnet og større språklig sikkerhet.

Denne utgaven er en revisjon av tidligere utgaver. Læreverket består av tekstbok, arbeidsbok, elev-CD, lærer-CD-er og nettsted.

Tekstboka omhandler sentrale emner innenfor norsk kultur, historie og samfunnsforhold. Innholdet er oppdatert i forhold til tidligere utgaver, og mye av lærestoffet er nytt. Det meste av bildematerialet er også nytt. Det oppfordres til å bruke innholdet til samtaler og diskusjoner. I denne utgaven er det flere dialoger som tar opp aktuelle emner. De gir eksempler på direkte tale og et muntlig preget

språk. Målet er at elevene skal tilegne seg et språk som gjør det mulig å delta i samtaler og diskusjoner og å følge med i mediene.

Det er også tatt med noen litterære tekster og avisartikler som tar for seg emner som tematisk henger sammen med de øvrige tekstene. Vi anbefaler at lærerne supplerer med aktuelt stoff når tekstene gjennomgås, eller med ekstratekster som har spesiell interesse for elevgruppa.

Arbeidsboka inneholder varierte oppgaver til alle kapitlene. Oppgavene bidrar både til å befeste ordforrådet i tekstene og til å trene på strukturer. Noen grammatiske strukturer er tatt opp i egne rammer i hvert kapittel. Selv om kursdeltakere på dette nivået gjerne har vært gjennom mye av grammatikken på forhånd, kan de fremdeles ha behov for presiseringer og ekstra trening. Arbeidsboka inneholder også oppgavene til uttaleøvelser og lytteøvelser som finnes på lærer-CD-ene.

Elev-CD-en inneholder mange tekster fra tekstboka. Denne CD-en kan kursdeltakerne bruke individuelt. De kan høre på innlesningene, og de kan gjenta selv. Læreren kan også bruke den i klasserommet.

Lærer-CD-ene inneholder uttale- og lyttestoff til alle kapitlene. Oppgavene står i arbeidsboka, og læreren kan finne fullstendig tekst på nettstedet. Lærer-CD-ene er i hovedsak beregnet for læreren i undervisningen.

Innhold

NIVÅ B2

1 Landet i nord	8	6 Helse	45
Norge på kartet	8	Hvem har ansvar for helsa?	45
Her bor vi	11	Staten og helsa	46
2 Et flerkulturelt samfunn	15	Hva slags behandling?	48
Kari og Ola Nordmann	15	Medisinske dilemmaer	50
Vaner og tradisjoner	17	7 Den eldste historien	52
Norge – et homogent samfunn?	18	De første innbyggerne	52
Samene – Nordens eldste befolknings- gruppe	20	Vikingtida	56
3 Hvordan lever vi?	24	Harald Hårfagre samler Norge	58
Et samfunn i oppløsning eller et paradisi?	24	Olav den hellige	60
Singelliv og samliv	25	8 Middelalder og dansketid	63
Noen ord om vennskap og samliv	26	Svartedauden	66
Foreldre og barn	28	Handel under hanseatene	68
Eldre	30	Forholdene i Norge i dansketida	69
4 Utdanning	31	Unionen med Danmark tar slutt	71
Utdanning for alle	31	9 1800-tallet	74
Hva studerer du?	32	17. mai-talen	75
Universitetene	34	Kulturlivet	75
Høgskoler	37	Fra ingen til <i>to</i> norske skriftspråk	77
5 Miljø og klimatrussel	39	Fridtjof Nansen – polarforsker og nasjonalhelt	78
Rapporten som forandret verden	40	De sosiale forholdene	81
Andre energiformer	41	Parlamentarisme og unionsstrid	83
Klimakvoter – en god idé?	42		

10 Noen norske kunstnere	84	14 Internasjonale forhold	129
Amalie Skram	84	Nobels fredspris	129
Knut Hamsun	86	Norge og EU	131
Edvard Munch	90	Internasjonalt samarbeid om lover og regler	132
Gustav Vigeland	93	Andre internasjonale forbindelser	133
Inger Sitter	95	Utviklingssamarbeid	135
11 De siste hundre årene	97	Ordlister til kapitlene	136
Industri og klassekamp	97	Ordlister, alfabetisk	148
Verdenskrig	99	Kilder og illustrasjoner	153
Velferdsstaten	102		
Nordmenn på flyttefot	104		
Naturressurser og økonomi	104		
12 Arbeidsliv	107		
Hvorfor arbeider vi?	107		
Tilbake til jobben	108		
Kjønn og arbeid	109		
Sysselsetting	110		
Den gang nordmenn var emigranter	112		
Organisering av arbeidslivet	113		
13 Politiske forhold	116		
Hvorfor kongedømme?	116		
Monarki og demokrati	116		
Hvem har makt?	120		
Stortinget og regjeringen	121		
Skillelinjer i politikken	123		
Lokalt styre	124		
Domstolene	127		

Nivå B2

1 Landet i nord

Golfstrømmen kan snu

Klimaendringer kan få katastrofale følger for Norge.

Fredelig og rent, men litt kjedelig?

Norge har vakker natur, men turistene står ikke i kø for å komme hit.

Samtale

Hva vet dere om Norge?

Om beliggenhet og klima?

Om levestandard og økonomiske forhold?

Vil satse på havmøller

Store vindmøller langt til havs er regjeringens forslag for å skaffe landet mer miljøvennlig energi.

Norge på kartet

Overskriftene over gir en pekepinn om noen aktuelle temaer i dagens Norge. Landet ligger langt mot nord. På kalde, mørke vinterdager føler nok mange at landet ligger *svært* langt mot nord. Fra Nordkapp til Nordpolen er det ikke mer enn 210 mil. Det er kanskje ikke så rart at enkelte turister lurer på om det går ^{polar bear} isbjørner rundt i gatene i Nord-Norge.

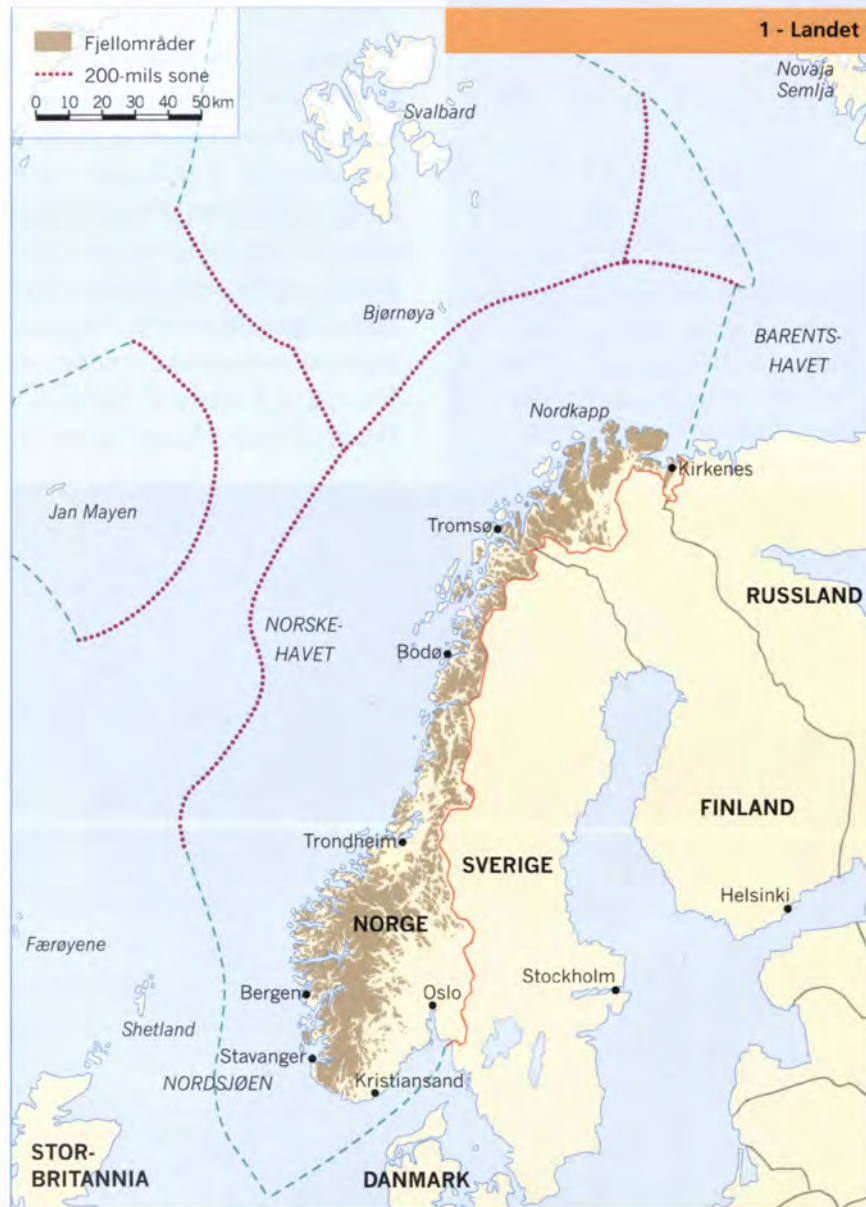
Noen hevder at det egentlig ikke burde bo folk her. Men takket være Golfstrømmen er klimaet slett ikke så ille. Golfstrømmen er en havstrøm som fører varmt vann fra områdene rundt ekvator nordover langs norskekysten. Dette fører til milde ^{ocean} vintrer ved kysten. Om sommeren er det derimot ganske kjølig med mye nedbør. I Bergen er for eksempel gjennomsnittstemperaturen i januar +1,5 grader, mens juli har et gjennomsnitt på +14 grader. ^{resultat av vann}

Inne i landet er forskjellen mellom årstidene mye større. Dersom Golfstrømmen stopper opp eller tar en annen retning, kan det få store konsekvenser. Noen mener at man da vil få en ny istid i landet. I dag er temperaturen om vinteren 20 til 30 grader høyere i Norge enn på tilsvarende breddegrader andre steder i verden.

Ser vi på et kart over Europa, finner vi ut at Norge er et relativt stort land, det sjette største i Europa. Hvis vi derimot ser på folketallet, er landet lite. Det har bare 4,7 millioner innbyggere, og er – nest etter Island – det tynnest befolkede landet i Europa. Omtrent 70 % av landet er fjell og områder som ikke kan dyrkes. Resten er stort sett skog. Bare 3 % av landet er dyrkbar mark.

For bare 150–200 år siden var Norge et fattig landbruksland. I dag er landet en velstående postindustriell nasjon. Tilgangen til energikilder, slik som vannkraft, olje og gass, har vært viktig for denne utviklingen. 99 % av elektrisitetsproduksjonen her i landet er basert på vannkraft. Dette har imidlertid ført til store naturinngrep, og nå vil de resterende store fossene bli bevart av hensyn til naturen. Olje og gass vil også ta slutt en dag, og mange etterlyser dessuten en renere energiproduksjon. Vindkraft er en slik ren energikilde. Til tross for at det er nok vind langs kysten, har Norge foreløpig ikke bygd ut så store områder. Kanskje kan store vindmøller langt ute i havet bli et framtidig alternativ.

Samtale

Hva synes dere om klimaet der dere bor nå? Hvilken årstid liker dere best? Hvordan er klimaet i landet dere kommer fra?

I Nord-Norge kan man se sola døgnet rundt i en periode om sommeren. Om vinteren er det til gjengjeld mørkt store deler av dagen. Da kan man oppleve nordlys i kaldt, klart vær

Hva synes egentlig folk ute i verden om Norge? I 2007 tok Utenriksdepartementet initiativ til en større undersøkelse der 25 000 mennesker fra ulike land skulle vurdere Norge og 40 andre land. Undersøkelsen viser at andre opplever Norge som rettferdig, demokratisk og rent, men samtidig litt kjedelig. Riktignok havner landet på 8. plass når det gjelder vakker natur, men utlendingene står ikke i kø for å komme hit. Selv når de blir spurt om hvor de ville reise hvis de hadde nok penger, havner Norge på 16. plass. Landet er heller ikke så godt kjent ute i den store verden. Det er naturligvis folk i de andre skandinaviske landene som kjenner Norge best. Lenger sør i Europa er bildet mer uskarpt, og i store land som Kina, India og Brasil er landet knapt kjent i det hele tatt.

Fakta

Areal (inkludert Svalbard)	386 269 km ²
Avstand i rett linje fra sør til nord	1752 km
Høyeste fjell: Galdhøpiggen	2469 moh.
Største innsjø: Mjøsa	368 km ²
Lengste elv: Glomma	601 km
Lengste fjord: Sognefjorden	204 km

Her bor vi

Røst – et lite øysamfunn langt ute i havet

Ytterst i Lofoten, 100 km fra fastlandet, ligger øysamfunnet Røst. Røst består av like mange øyer som det er dager i året, men det bor likevel ikke mer enn rundt 600 innbyggere her. De fleste av dem finner vi på den største og flateste øya, og en av dem som bor der, er Harjeet Jassal fra India.

Intervjuer: Hvor lenge har du bodd på Røst?

Harjeet: Siden 1994. Mannen min, som også er indisk, hadde jobb her. Da vi giftet oss, flyttet jeg hit.

Intervjuer: Hvordan var det å flytte fra India til ei lita øy langt nord for polarsirkelen?

Harjeet: I India er det vanlig at kvinnen må flytte fra familien, og kanskje fra hjemstedet, når hun gifter seg. Jeg var innstilt på det.

Intervjuer: Men kanskje ikke så langt?

Harjeet: Nei, det er jo litt spesielt. Det første året var ganske tøft. Det var kaldt, og det blåste hele tida. Noen ganger var det så sterk vind at jeg ikke torde å gå ut. I dag er jeg vant til klimaet, og jeg synes det er godt å komme ut i naturen.

Intervjuer: Hvordan liker du mørketida? Er det deprimerende med så lite dagslys om vinteren?

Harjeet: Slett ikke. Jeg synes det er litt eksotisk. Når det er mørkt ute, tenner jeg masse lys inne og koser meg med en stor kopp te. Men overgangen fra sol og varme i India var selvfølgelig stor i begynnelsen.

Harjeet Jassal på Røst

Fisken er den viktigste næringsveien mange steder langs kysten. Dette gjelder ikke minst torskefisken. Mye av torskene blir tørket og eksportert til andre land, først og fremst til Italia

Intervjuer: Var det vanskelig å bli kjent med folk på Røst?

Harjeet: Nei, jeg ble tatt imot med åpne armer. Da vi fikk barn, stoppet folk for å se på den lille og snakke med oss. Jeg skulle selvfølgelig ønske at min egen familie var nærmere, men her har ungene våre massevis av reservetanter og -onkler.

Intervjuer: Hvor mange barn har dere?

Harjeet: Tre stykker, alle i skolealder.

Intervjuer: Hva driver du med på Røst?

Harjeet: Jeg har overtatt Fiskarheimen, som er et overnattingssted med kafé og konferansesal. Den ligger forresten på øyas høyeste punkt, 11,5 meter over havet.

Intervjuer: 11,5 meter? Var det like flatt på hjemstedet ditt i India?

Harjeet: Å nei. Jeg er vokst opp i en by som heter Darjeeling. Den ligger i det indiske Himalaya på rundt 2000 meters høyde.

Intervjuer: Du driver altså både overnattingssted og kafé. Når er det mest å gjøre på Fiskarheimen?

Harjeet: Om vinteren. Da kommer det fiskere fra forskjellige steder langs kysten for å ta del i det store vinterfisket. Noen bor om bord i båtene, andre overnatter på land, og Fiskarheimen er et viktig sosialt treffested.

Intervjuer: Jeg har hørt at du også er varaordfører på Røst. Er du interessert i politikk?

Harjeet: Jeg er engasjert i lokalsamfunnet, men jeg er ikke medlem av noe politisk parti. Før valget sa jeg ja til å stå på «felleslista», det vil si ei liste der flere partier stiller til valg sammen. Da stemmene etter valget ble talt opp, ringte ei venninne og gratulerte med at jeg hadde fått flest stemmer.

Intervjuer: Så flott! Hva er du spesielt opptatt av i lokalpolitikken?

Harjeet: Nå har vi nettopp bygd et aktivitetshus for unge og voksne her i kommunen. Folk trenger et skikkelig sted innendørs når det er dårlig vær. Ellers er jeg, som alle andre, opptatt av om det blir oljeboring utenfor Lofoten. Det kan skade fiskerinæringen, og det er fisken vi lever av.

Intervjuer: Tror du at du kommer til å flytte tilbake til India en dag?

Harjeet: Det tviler jeg på. Det er ungene som bestemmer, og de er norske og har sine røtter her. Men jeg er ofte på besøk i India, særlig om våren, etter at fiskesesongen er over. Da er det stille og rolig på Røst.

Hokksund – en småby i Sør-Norge

Hokksund er en småby midt mellom Drammen og Kongsberg og er bygd ut på begge sider av Drammenselva. I 1866 kom jernbanen til Hokksund, og stasjonen er i dag et knutepunkt både for Bergensbanen og Sørlandsbanen. Det bor cirka 8000 i byen. Som i så mange andre småbyer i Norge har mange flyttet ut fra sentrum og slått seg ned i boligområder i utkanten. På et av stedene like utenfor Hokksund bor Bijan Gharabkhani fra Iran.

- Intervjuer: Du kommer fra Teheran, men har bodd halve livet i Norge. Hvorfor slo du deg ned utenfor Hokksund?
- Bijan: Vi valgte å komme til Norge først og fremst på grunn av den langvarige krigen mellom Iran og Irak. Etter et år på asylmottak var det naturlig å flytte hit fordi min kones søster allerede bodde her sammen med familien sin.
- Intervjuer: Fortell litt om Hokksund.
- Bijan: Det var selvfølgelig en stor overgang å komme fra Teheran til en liten by som Hokksund, men jeg føler meg virkelig hjemme her. Byen har sjarm og har utviklet seg mye på de 20 årene jeg har bodd her. I dag velger mange å flytte hit, både på grunn av den sentrale beliggenheten og fordi Drammenselva er ei god lakseelv.
- Intervjuer: Er det noe du og familien din savner, eller som kunne ha vært annerledes?
- Bijan: Kanskje det å se flere mennesker i byen også etter stengetid i helgene. I Teheran var det folk ute i gatene både natt og dag, folk som snakket med hverandre, gikk turer og så videre. Det er nok annerledes her.
- Intervjuer: Har du noen gode råd til innvandrere som bosetter seg i en norsk småby, slik som Hokksund?
- Bijan: Stå på! Det er sikkert en overgang å bo i en småby, men jeg tror det er enklere å bli integrert og fulgt opp enn i større byer. Det å lære språket kommer fort hvis man gjør en innsats, og da har man en viktig nøkkel til høyere utdanning og arbeid.
- Intervjuer: Du er selv leder for Buskerud innvandrerråd. Hva arbeider du med der?

Bijan Gharabkhani i Hokksund

- Bijan: I Buskerud bor det personer med bakgrunn fra over 160 ulike nasjoner. Gjennom innvandrerrådet jobber jeg med saker som jeg synes er viktige. Det gjelder spesielt situasjonen til kvinner, barn og unge. I høst opprettet vi et dialogforum for samtlige religiøse samfunn, og i jula hadde vi en felles feiring av både jul, nyttår og id her i kommunen.
- Intervjuer: I 2006 ble du kåret til «Årets navn» av avisen *Drammens Tidende*. Det var første gang en person med flerkulturell bakgrunn fikk denne prisen, ikke sant?
- Bijan: Det tror jeg. Jeg har arbeidet mye med både etnisk norske og flerkulturelle ungdommer og ble veldig glad for prisen. Jeg er opptatt av at de unge skal engasjere seg. Enten du bor i Oslo eller i Bygde-Norge, er det viktig å være aktiv, være med på ting, slik at andre ser deg og legger merke til deg. På den måten kan du unngå å bli stengt ute eller isolert, noe som dessverre skjer altfor ofte i samfunnet.

Samtale

Sett opp ei liste med gode argumenter både for å bo i en stor by og på et lite sted på landet. Hvor vil dere helst bo selv? Hvorfor det? Hvor bodde dere før dere kom til Norge?

Stadig flere bor i byer og *tettsteder*, det vil si steder med mer enn 200 innbyggere. Det er særlig byer med mer enn 100 000 innbyggere som har vokst. Mange steder er det områdene *rundt* byene og tettstedene som vokser. Folk ønsker seg store boliger, og flere og flere har bil, slik at de lett kan komme seg inn til sentrum.

2 Et flerkulturelt samfunn

Kari og Ola Nordmann

«Dette er typisk norsk,» sier man når noen har sagt noe bestemt eller handlet på en bestemt måte. Det er ikke lett å få tak i hva dette «typiske» er, men som regel tenker man på noe negativt, som at noen er naive, eller for selvopptatte, eller at Norge taper en viktig fotballkamp i det siste, avgjørende minuttet. Da en norsk avis spurte om hva som var typisk norsk, svarte de fleste litt ironisk på spørsmålet:

«Det er typisk norsk å spise pølse og lompe. Hvor ellers i verden treffer man pølsepisende voksne på en bensinstasjon – 24 timer i døgnet?»

«Det er typisk norsk å være en einstøing. Når folk fra andre nasjoner skal kose seg, treffer de hverandre og gjør noe hyggelig sammen. Men hva gjør nordmannen? Han reiser på hytta, så langt vekk fra alle andre som det er mulig å komme.»

«Jeg synes det er typisk norsk å være uhøflig. Når så du sist en nordmann reise seg for eldre eller en gravid kvinne på trikken?»

Spørsmålet om hva som er «typisk», gjelder selvfølgelig ikke bare det norske. «Det er typisk dansk å spørre om hva som er typisk dansk,» svarte en dansk forfatter da hun fikk spørsmålet. Når man skal beskrive det typiske, er det lett å lage nasjonale stereotyper. Den norske stereotypen heter Ola og Kari Nordmann. Ofte blir de beskrevet som jordnære og naive, mens svenskene er korrekte og litt kjedelige. Danskene er joviale, tyskerne er nøyaktige, italienerne er temperamentsfulle og franskmennene er amorøse. En undersøkelse i bladet *Science* fra 2005 viser imidlertid at slike stereotyper stemmer dårlig med virkeligheten. 4000 personer fra ulike land skulle beskrive hva de oppfattet som «en typisk person» for sin kultur. Alle personene ga ganske like beskrivelser, uavhengig av hvilken kultur de kom fra.

I jakten på det typiske har man også vært opptatt av nasjonale symboler. Radioprogrammet *Nitimen* i NRK har i flere år bedt lytterne om å stemme på slike symboler. De har kåret fossekallen til Norges nasjonalfugl, torsken til nasjonalfisk og brunosten G35 til det norskeste av det norske, i hard konkurranse med hardingfela og

Fossekallen er kåret til Norges nasjonalfugl

17. mai. I tv-programmet *Typisk norsk* fra 2005 skulle seerne sende inn forslag på det mest typiske norske ordet. Her vant ordet «dugnad», etterfulgt av «hæ», «matpakke», «jah» (på innpust) og «koselig».

Typisk norsk? Slik ønsker turistnæringen å markedsføre nordmenn

Typisk norsk? Norske black metall-musikk er populære mange steder i verden. Her er «Dimmu Borgir»

<http://51dwc.taobao.com> QQ:847168938

Samtale

Er det noe som *du* synes er «typisk norsk», eller som adskiller seg fra andre kulturer du kjenner til? Fortell om noe som overrasket deg da du kom hit. Hadde du noen forestillinger om hva som var «typisk norsk» før du kom til Norge?

Hva mener du er typisk for ditt land og din kultur? Er det noen forskjeller mellom hva innbyggerne selv mener, og hva utlendinger mener om landet ditt?

Vaner og tradisjoner

Undersøkelsen i bladet *Science* (side 15) viser at det kan være vanskelig å peke på bestemte nasjonale særtrekk. Det er lettere å beskrive hvilke vaner, tradisjoner og regler et bestemt miljø eller en viss kultur har. Vaner og tradisjoner er noe som påvirker folks måte å tenke og oppføre seg på. De fleste føler at det ikke er riktig å gå i de samme klærne i kirken som på badestranda. Likevel vil det være forskjeller når det gjelder farger på klærne. I Europa tar folk på seg mørke klær når de skal gå i begravelse. I mange land i Asia går de i lyse klær. En kinesisk kvinne skriver at man i Kina også kan ta på seg røde klær, i alle fall hvis den avdøde er over 70 år. Rødt symboliserer glede, og fargen forteller at man er glad og takknemlig over at den avdøde fikk leve så lenge. ⁽¹⁾

Hva man oppfatter som høflig og uhøflig, vil også variere mye mellom ulike samfunn og kulturer. Det norske samfunnet er preget av en ganske «flat» sosial struktur, der man ikke ønsker å markere for stor avstand mellom leder og ansatt, lærer og elev eller foreldre og barn. Derfor bruker man stort sett bare «du»-formen, og unge mennesker blir oppfordret til å diskutere og å gi uttrykk for sine egne synspunkter, også i samtale med foreldre og lærere. En slik oppførsel vil mange utlendinger karakterisere som svært uhøflig.

Det er også vanlig å se hverandre i øynene når man snakker med hverandre. «Se meg i øynene når jeg snakker til deg,» kan en sint far eller mor si til barnet sitt. Å se ned eller til siden er ofte et tegn på at man ikke har snakket sant eller har dårlig samvittighet for noe. I mange andre kulturer er folk opplært til *ikke* å se direkte på den de snakker til. Å se direkte på en annen person over lengre tid kan bety at man ikke har respekt for vedkommende.

Også når det gjelder måter å hilse på, kan det være forskjeller. Her i landet er det ennå ikke vanlig å kysse hverandre på kinnene når man møtes. Det er derimot helt ok å gi hverandre en klem, selv om noen (særlig voksne menn) nøyer seg med et håndtrykk. Dersom man ikke kjenner hverandre så godt, møter man hverandre med et *hei* eller *morn*, men ofte uten å stoppe opp for å slå av en prat. Dette vil imidlertid variere fra landsdel til landsdel og med forskjeller mellom by og land. På et lite sted er det lettere å småprate med andre kunder på butikken eller medpassasjerer på bussen.

Samtale

Fortell hverandre om vaner og tradisjoner i hjemlandet.

Hvordan hilser man, og hvordan snakker man til eldre mennesker? Hva slags klær bruker man til hverdags og fest? Hva spiser og drikker man? Er det noe man *ikke* bør gjøre?

Norge – et homogent samfunn?

På småsteder fungerer ofte butikken som sosialt treffsted

I offentlige statistikker blir betegnelsen *innvandrere* brukt om en person med to utenlandskfødte foreldre og inkluderer både første- og andregenerasjonsinnvandrere. Mange er uenige i en slik definisjon. De mener det er riktigere å snakke om første- og andregenerasjonsnordmenn enn andregenerasjonsinnvandrere.

Mange nordmenn vil hevde at de er kulturelt homogene. De tilhører samme folkegruppe, snakker samme språk, har felles religion, spiser stort sett samme mat og har ellers mange av de samme vanene og tradisjonene. I boka *Den norske væremåten* skriver Julian Kramer fra Sør-Afrika at han likevel opplever store regionale forskjeller. Folk holder på dialekten sin selv om de flytter og bor i andre strøk av landet, og på 17. mai og andre festdager pynter mange seg i den regionale folkedrakten, *bunaden*.

Å beskrive forskjellene mellom de ulike regionene kan imidlertid være like vanskelig som å beskrive nasjonale særtrekk. Likevel eksisterer det myter om den typiske nordlendingen, trønderen, vestlendingen og sørlendingen.

Nordlendingen banner for mye, men er samtidig impulsiv og gjestfri. Vestlendingen er flink til å spare penger og mer religiøs enn nordlendingen er. Trønderen er jordnær, men glad i en fest, mens sørlendingen er blid og rolig. Selv om dette er myter, forteller slike beskrivelser at mange synes mennesker er forskjellige, avhengig av hvor de kommer fra i landet. Flere har også pekt på at det kan være store kulturforskjeller mellom unge og gamle og mellom folk i ulike yrker. «Ingen skal fortelle meg at en 70 år gammel fisker fra Finnmark og en 25 år ung aksjemegler fra Aker Brygge i Oslo fører det samme livet og har samme verdisyn og interesser og dermed felles kultur,» skriver en tysk sosialantropolog som har bodd lenge her i landet.

Når man snakker om kulturforskjeller, tenker nok de fleste på forskjeller mellom nordmenn og andre nasjoner. I dag (2007) bor det mer enn 415 000 innvandrere i Norge, og det utgjør 8,9 % av hele befolkningen. Om lag 185 000 kommer fra Europa og Nord-Amerika, mens 230 000 kommer fra Tyrkia og land i Asia, Afrika og Sør-Amerika. De ulike minoritetsgruppene har satt sitt preg på by- og bygdeliv og gitt nordmenn kunnskaper og nye erfaringer. Samtidig har det vært konflikter og stor uenighet, og det er nettopp dette

mediene legger vekt på. Da er det lett å glemme at det er mange måter å være norsk på, og at det kan være stor kulturell variasjon mellom innvandrere fra samme land. Sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen skriver at det i en bestemt situasjon kan være større kulturelle forskjeller mellom en sunnmøring og en nordlending enn mellom en pakistansk og en norsk fabrikkarbeider. Begrepet «kultur» må ikke brukes slik at det låser mennesker fast i en bestemt kategori eller gruppe:

«Når en konservativ kristen på Sørlandet nekter å servere alkohol hjemme, er motstander av sex før ekteskapet, forbyr sine døtre å gå på dans og er tilhenger av sensur, er det ingen som tenker på å kalle ham fjernkulturell. Når derimot en tyrker i Groruddalen nekter å servere alkohol hjemme, er motstander av sex før ekteskapet, forbyr sine døtre å gå på dans og er tilhenger av sensur, blir disse holdningene gjerne tatt som bevis på at «innvandrer-kulturen» og «den norske kulturen» ikke lar seg forene.»⁽²⁾

Det som også er viktig å peke på, er at kultur langt fra er noen statisk størrelse. «Kultur har ikke røtter, men føtter,» sier en dansk antropolog, og mener med det at vaner og tradisjoner forandrer seg over tid. Et eksempel er mattradisjonene. Her i landet har kjøttkaker i brun saus med poteter vært en tradisjonell matrett. I dag opplever man en langt større påvirkning fra andre land. Livretten til et ungt ektepar er kanskje heller tandoorikylling eller lasagne, mens man til hverdags spiser pizza eller en cheeseburger fra McDonald's.

Det samme gjelder klær og moter, hva slags bøker man leser og hva slags musikk man hører på. Kjente forfattere og musikere blir lest og hørt på uavhengig av hvor man bor i verden. Motebildet er stort sett det samme enten man bor i Norge, Brasil eller Japan. De kulturelle impulsene fra den store verden påvirker og forandrer oss hele tida, men uten at man går rundt og tenker på det. Det er blant annet stor forskjell på hvordan nordmenn innredet hjemmet sitt for 30 år siden og i dag. Den «koselige» stua med furumøbler, fargerike matter på gulvet og keramikkfigurer er borte. I dag har furumøblene havnet på loppemarked, og hjemmet har fått en mye lysere og mer «urban» design. Men *koselig* skal nordmenn fremdeles ha det! Derfor bruker de 9800 tonn stearinlys i året, og det er suverent mest i Europa.

Samtale

Har dere bodd i ulike deler av landet? Fortell hverandre om erfaringer dere har gjort.

Hvordan er det i andre land dere kjenner til? Oppfører folk seg forskjellig avhengig av hvor de kommer fra eller hva slags yrker de har?

I hvilken grad synes dere at nordmenn er blitt påvirket av andre land og kulturer? Gi eksempler på en slik påvirkning. Har påvirkningen vært ekstra sterk fra enkelte land?

Samenes nasjonaldag

6. februar har vært feiret siden 1993 til minne om det første samiske landsmøtet som ble holdt i Trondheim i 1917.

Det samiske flagget

(formgitt av den samiske kunstneren Astrid Båhl, godkjent i 1986).

Sirkelen i flagget symboliserer sola (rødt) og månen (blått). De fire fargene brukes i samedrakten og symboliserer at samene lever i fire land; Norge, Sverige, Finland og Russland.

Sameland/
Sápmi

RUSS-
LAND

NORGE

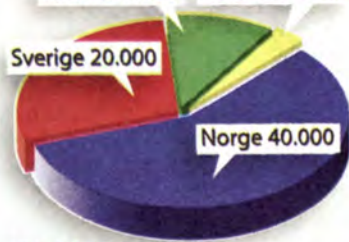
SVERIGE

FINLAND

Antall samer i hvert land

Finland 7.000 Russland 2.000

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

nyhetsgrafikk.no

Samene – Nordens eldste befolkningsgruppe

Flere etniske minoritetsgrupper har bodd svært lenge her i landet. Den største og eldste av dem – samene – har bodd her i flere tusen år. De snakker et språk som tilhører en annen språkfamilie enn norsk, den finsk-ugriske.

Den samiske befolkningen er spredt over flere land – i dag bor de fleste av dem i Nord-Norge, Nord-Sverige, Nord-Finland og på Kolahalvøya i Russland. På kartet i marginen kan du se hvor stort samenes land er.

I gamle dager bodde de fleste samene ved sjøen. De levde av fiske og jakt. En annen gruppe samer var reindriftssamer. De eide store flokker med rein og flyttet med dyrene hver høst og vår. Om høsten og vinteren fant reinen mest mat på de store fjellviddene, men om våren og sommeren var det lettest å finne mat langs kysten. Samene flyttet med familien og alt de eide, og bodde i telt laget av skinn fra reinen.

I dag driver bare 10 % av samene med reindrift. De andre arbeider i forskjellige yrker og er bofaste, ikke bare i nord, men rundt om i hele landet. Oslo er den kommunen der det bor flest samer. Selv om mye har forandret seg, og selv om samene bor på forskjellige steder og i ulike land, føler mange av dem seg likevel som ett folk. De har sin egen kultur og sitt eget språk, samisk, som er svært forskjellig fra de språkene man ellers snakker i Norden.

På slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet flyttet fattige nordmenn til Finnmark for å drive jordbruk og fiske. Mange av dem så på samene i Finnmark som mindreverdige. De ble jaget fra sine gamle boplasser, og reindrift ble forbudt flere steder. I denne perioden bestemte Stortinget at bare de som kunne lese og skrive norsk, skulle få kjøpe eller leie jord av staten. Samene ble dermed utestengt fra det norske samfunnet. Få var interessert i meningene deres, og mange prøvde derfor å skjule at de var samiske.

På skolen fikk ikke samene lov til å bruke sitt eget språk. All undervisning skulle være på norsk, og mange samiske barn gikk flere år på skolen uten å forstå ordentlig hva læreren sa. De lærte verken å lese eller skrive på sitt eget morsmål eller på norsk. Først i 1959 ble samisk eget opplæringspråk i skolen. I dag har myndighetene akseptert at samene kan søke om erstatning på grunn av dårlig opplæring.

Diskrimineringen og undertrykkelsen har gitt mange samer en lav selvfølelse. De har sluttet å bruke sine typiske drakter, og noen forstår ikke samisk lenger. Heldigvis er ikke den samiske befolkningen blitt helt assimilert i det øvrige norske samfunnet. Selv om de fleste samer bor og lever helt annerledes enn før, er det mange som arbeider for at kulturen deres skal leve videre. Den spesielle sangtradisjonen deres, *joiken*, er blitt populær igjen. Det blir undervist i gamle håndarbeids-tradisjoner, og det blir skrevet litteratur og laget gode samiske filmer. Språket står sterkere, og mange som ikke lærte samisk som barn, går nå inn for å lære det.

På 1970-tallet begynte en viktig kamp for samene. Da vedtok Stortinget å bygge en stor demning i Altaelva for å få mer elektrisk kraft. Demningen og arbeidet med den ville ødelegge verdifulle reindriftsområder, og samene protesterte. Denne gangen sto de ikke alene. Miljøvernforkjempere og folk fra venstresiden demonstrerte sammen med samene. De lenket seg sammen, stoppet arbeidet flere

I Nord-Norge har tre kulturer møttes: den norske, den samiske og den kvenske kulturen. Kvenene er etterkommere av innvandrere fra Nord-Finland og de finsk-talende delene av Sverige. De første kom til Norge allerede i middelalderen, men den største gruppa kom i perioden fra 1720 til slutten av 1800-tallet. I 1875 utgjorde de nesten en tredjedel av befolkningen i Finnmark. Både samisk og kvensk var ulovlig som undervisningsspråk før 1950-årene. I 2005 ble kvensk anerkjent som minoritetsspråk i Norge. Vi vet ikke nøyaktig hvor mange kvener som bor her i landet i dag, men tallet ligger et sted mellom 20 000 og 40 000. Rundt 10 000 av dem oppgir at de behersker kvensk/finsk.

Samene demonstrerer utenfor Stortinget i 1979

Fra den samiske filmen «Veiviseren», som ble en stor suksess. I 1988 ble den nominert til Oscar som beste utenlandske film

ganger, og samiske aksjonsgrupper reiste en lavvo (et samisk telt) utenfor Stortinget i Oslo. En gruppe samiske kvinner reiste også til Roma for å søke hjelp hos paven. Samene tapte kampen, men mediene skrev mye om deres situasjon, og de fikk sympati og støtte hos mange nordmenn.

Høsten 1989 åpnet det første *Sametinget* i Norge. Sametinget er et organ som skal representere alle samene her i landet. Det blir valgt representanter til dette tinget hvert fjerde år. Sametinget behandler kultur- og utdanningsaker som angår samer og næringsutvikling i samiske områder. Det betyr at regjeringen skal konsultere Sametinget i slike saker. Likevel er det staten som har siste ord. Nå diskuterer politikerne om Sametinget skal få større *reell* myndighet, slik at de selv kan bestemme over naturressursene i områder der det har bodd samer fra gammelt av.

For å kunne stemme ved sametingsvalget må man være over 18 år og same. En same er en person som føler seg som same og der minst en av oldeforeldrene har hatt samisk som hjemmespråk. Man trenger altså ikke selv å snakke samisk for å bli regnet som same. Til tross for

at det bor minst 40 000 samer i Norge, var det bare 5500 personer som registrerte seg i 1989, og selv i dag (2007) står det bare 12 000 navn i samemannallet. Dette kan ha flere årsaker. Noen er opptatt av at Sametinget ikke har reell politisk innflytelse. Den lave registreringen kan også si litt om hvor vanskelig det kan være å stå fram som same, etter lang tids undertrykking.

Mari Boine

Den samiske artisten, komponisten og forfatteren Mari Boine ble født i 1956 og vokste opp i nærheten av Karasjøk i Finmark. Foreldrene var svært religiøse, og Mari lærte seg tidlig mange av salmene. Hun følte at disse salmene fylte et slags tomrom mellom den samiske joiken og norsk folkemusikk.

Senere kom hun i kontakt med andre musikkformer, som jazz, rock og folkemusikk, fra ulike deler av verden. I dag er hun en av de internasjonalt mest kjente artistene fra Norge, og hun skaper musikk som forener tradisjonell samisk musikk med moderne og mer eksperimentell musikk.

Mari Boine har både en sterk personlighet og vilje til skape musikk som kan fortelle om samisk kultur og liv i dag. Hun er ikke redd for å gå nye veier og er uten tvil en svært viktig talsmann for samene i dag. Gjennom musikken ønsker hun å fortelle om smerten ved å oppleve undertrykking og kampen for å gjenvinne selvrespekten.

Samtale

Fortell om etniske minoritetsgrupper i andre land. Hvordan er deres situasjon sammenlignet med samenes?

Mari Boine

3 Hvordan lever vi?

Et samfunn i oppløsning eller et paradis?

Hvordan lever vi egentlig her til lands? Gjennom mediene kan man noen ganger få inntrykk av at det norske samfunnet er i full oppløsning. Det snakkes om at menneskene er ensomme og har liten kontakt med hverandre. Barna går for lut og kaldt vann fordi foreldrene er opptatt med sin egen karriere og jobber altfor mye. Ungdommen har ingen normer og regler og oppfører seg som de vil. Mange lever sammen uten å være gift, og hvis de er gift, skiller de seg når hverdagen blir vanskelig. For ikke å snakke om de gamle! Ofte får man inntrykk av at de sitter ensomme og forlatt i en trist institusjon, glemt av familien.

På den andre siden omtales de nordiske landene ofte som de mest vellykkede samfunnene i verden, både sosialt og økonomisk. Flere ganger har FN kåret Norge til verdens beste land å bo i. Det FN vurderer, er «grad av menneskelig utvikling» i de landene som sammenlignes, og det blir lagt vekt på faktorer som inntektsnivå, utdanningsmuligheter og levealder.

Hva slags liv venter dem her i landet?

Samtale

Hvilke kriterier vil dere legge vekt på hvis dere skal vurdere hva som gjør et samfunn godt å leve i?

Singelliv og samliv

«30 år og langt fra voksen» var overskriften på en avisartikkel for en stund siden. Artikkelen tok opp hvordan ungdomstida er blitt stadig lengre. Et typisk trekk ved dagens samfunn er at vi har fått en ny livsfase, en «ung-voksenperiode» som strekker seg fra slutten av tenårene til midten av trettiårene.

I denne perioden er det mange som er single, og de har stor frihet til å kombinere utdanning, arbeid og reising. Samvær med venner er en sentral del av tilværelsen. Det «å gå på byen» er en vanlig aktivitet, og antall kaffebarer, kafeer, puber og restauranter har økt formidabelt de siste tiårene. I 1980 var det 400 utesteder i Oslo. Nå er det langt over 2000. I en relativt liten by som Tromsø finnes det rundt 100 steder det folk kan treffes for å spise og drikke.

«Å gifte seg og få barn» står ikke nødvendigvis øverst på ønskelista for de unge i dag. Kvinner blir stadig eldre før de får sitt første barn. I 2006 var kvinnes gjennomsnittsalder ved første fødsel 28,1 år. I Oslo er det over halvparten av 30-årige kvinner som ikke har fått barn.

SIX CHIX

Å finne en å dele livet med, og å få familie, er likevel viktig for mange, og etter hvert etablerer flertallet seg i et parforhold, enten ekteskap eller samboerskap. Men omtrent 17 % lever alene. Det er 39 % av husholdningene. I denne gruppa finner vi også mennesker som lever alene etter en skilsmisse eller et dødsfall. For mange har vennskap erstattet familien. Samvær med venner og venninner har fått en sentral plass i tilværelsen, og både for kvinner og menn fortsetter vennskapet ofte selv om man stifter familie. «Jeg er kjempeglad i mannen min, men jeg vil også være sammen med venner og venninner. De er en del

Husholdninger i Norge med 1 person

I 1960: 14 %

I 1980: 28 %

I 2006: 39 %

Kilde: Statistisk sentralbyrå

av livet mitt og noen jeg kan stole på uansett hva som skjer ellers,» sier ei gift jente i den nevnte avisartikkelen.

Av dem som bor sammen i familieforhold, er det omtrent en femtedel som er samboere, mens fire femtedeler er gift. Samboerskap er etter hvert blitt en akseptert samlivsform. Nordmenn flest er av den mening at gifte og samboere bør ha de samme rettigheter og plikter, og politikerne arbeider med lovforslag som vil gjøre de juridiske forskjellene mellom samboere og ektepar mindre. Dersom et samboerpar flytter fra hverandre, eller dersom den ene dør, trenger de å ha et regelverk som sikrer begge parter på samme måte som ektepar. Ikke minst når de har barn, er dette viktig.

Noen ord om vennskap og samliv

Befolkning – sivilstand. 1. januar 2007

I alt	4 681 134
Ugifte*	2 323 055
Gifte	1 687 128
Enker/enkemenn	259 530
Skilte	341 702
Separerte	65 444
Registrerte partnere	3 404
Skilte partnere	564
Separerte partnere	243

* Samboere inkluderes i ugifte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Indisk kjærlighet

Ekteskapet hos dere er som en kjele med kokende vann som siden blir avkjølt mer og mer for hvert år.

Vi begynner med kaldt vann og en liten ild som vi siden tilfører brensel slik at vannet blir varmere og varmere ...

Madeleine Kats

Det er langt mellom venner

Det er langt mellom venner Mellom venner står mange bekjenskaper og mye snakk.

Venner ligger som små lysende stuer langt borte i fjellmørket.

Du kan ikke ta feil av dem.

Kolbein Falkeid

Ugledikt III

Hallo, langt der inne i skogen?
 Er du der, langt der inne i skogen?
 Gjemmer du deg, langt, langt der inne i skogen
 og ikke vil komme ut?
 Kom ut da vel, du som gjemmer deg langt,
 langt inne i skogen og ikke vil komme ut.
 Jeg vil så gjerne hilse på deg, og bli
 kjent deg, og snakke med deg – og så kan du
 hilse på meg, og snakke med meg, og bli
 kjent med meg du også.
 Jeg syns det er dumt at du gjemmer deg langt der
 inne i skogen og ikke kan se meg, og at jeg står
 her ute på veien og ikke kan se deg – for hvis vi
 ikke kan se hverandre, og snakke med
 hverandre, tenker vi kanskje stygge tanker
 om hverandre – du tror at jeg er en tyv, og jeg
 tror at du er en tyv, og du tror at jeg er
 stor og stygg og sterk og vil slå deg, og jeg tror
 at du er stor og stygg og sterk og vil
 slå meg, og du tenker at jeg spytter på
 deg, og jeg tenker at du spytter på meg – og slik
 står vi langt, langt fra hverandre og tenker
 dumme
 stygge
 ting om hverandre. Derfor roper jeg på
 deg nå, jeg roper så høyt
 jeg bare kan: Kom ut av skogen da!
 Kom ut og hils på meg da!

... Vil du ikke, sier du?
 Tør du ikke, sier du?
 Vil du at jeg skal komme inn til deg i stedet?
 Ja, da kommer jeg da.
 Nå kommer jeg ...

Arild Nyquist

Lykke

Åtte hender i hverandre
 Fire munnar rundt et bord
 Fire vegger kring en lykke:
 Vesla, Påsan, far og mor

Åtte hender hektet sammen
 til en ring om stort og smått
 herregud – om hele vide
 verden hadde det så godt.

Einar Skjæraasen

Samtale

Velg et av diktene foran.
 Fortell de andre i gruppa hva
 du tror forfatteren har ment
 med diktet.

Foreldre og barn

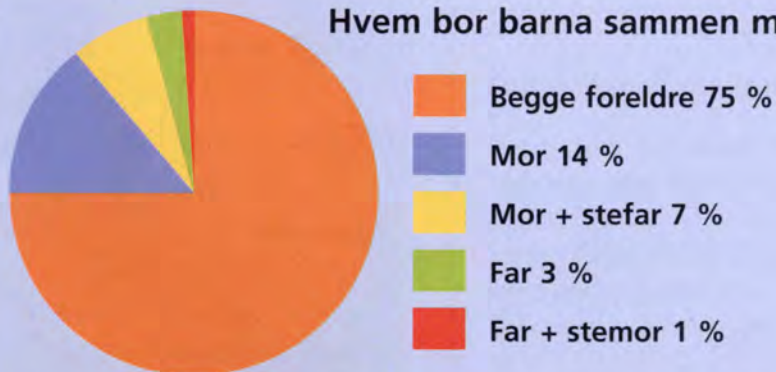
Også i familiene har det skjedd store endringer i de siste tiårene. Den økonomiske velstanden har økt betydelig, og menn og kvinner har fått likere roller. De fleste kvinner ønsker å bruke utdanningen sin og ha et yrke utenfor hjemmet, og for mange er det en selvfølge at begge foreldrene deltar for fullt i yrkeslivet.

Men når en stor del av den voksne befolkningen er i arbeid utenfor hjemmet, får det følger for resten av samfunnet. Her i landet har det offentlige helt eller delvis overtatt mange oppgaver som tidligere ble løst i familien. Først og fremst gjelder det barnepass. Det er et politisk mål å bygge ut barnehager slik at alle barn skal få plass, og det er en tendens til at barna tilbringer stadig mer tid på skolen. Også når det gjelder stell av syke og gamle, venter vi at det offentlige tar ansvar og hjelper dem som har behov for det.

Over halvparten av familiene har nå bare ett eller to barn. Vi er egentlig ikke avhengige av å ha egne barn som skal stelle oss hvis vi blir gamle og syke. Likevel er Norge blant de europeiske land der det blir født flest barn. Her i landet får hver kvinne i gjennomsnitt 1,9 barn. Island og Irland ligger litt høyere, mens gjennomsnittet i Europa ligger på omkring 1,5 barn. I middelhavslandene Italia, Hellas og Spania er tallet omtrent 1,3.

En grunn til at det blir født flere barn i Norge enn i de andre europeiske landene, kan være at vi har fått gode permisjonsordninger for småbarnsforeldre. Foreldrene kan få ett års permisjon med lønn i

Hvem bor barna sammen med?

Kilde: Befolkningsstatistikk, barn. 1. januar 2006. Statistisk sentralbyrå

Noen barn opplever samlivsbrudd hos foreldrene. Det er 25 % av barn mellom 0 og 17 år som ikke bor sammen med begge foreldrene sine. De fleste som bor sammen med en forelder, bor hos moren. Flertallet av dem som hovedsakelig bor sammen med den ene forelderen, har imidlertid også god kontakt med den andre.

forbindelse med fødsel, og dessuten er det mulig å få en viss økonomisk støtte (kontantstøtte) dersom foreldrene velger å være hjemme ett eller to år til.

Denne utviklingen med færre barn i familiene ser vi i stadig flere land over hele verden. Det er en ønskelig utvikling for å unngå overbefolkning i verden, men politikerne i land med lave fødselstall er likevel bekymret. De frykter at det kan bli for få unge mennesker til å gjøre det nødvendige arbeidet i samfunnet i framtida. Ikke minst kan det bli vanskelig å skaffe nok omsorg til det store antall eldre som vil komme i mange land i de nærmeste tiårene.

Antall barn per kvinne i Norge; oppgitt i prosent

	1980	1990	2000	2006
Barnløse	9,7	9,7	12,4	12,3
Ett barn	10,1	13,5	14,1	14,8
To barn	33,9	45,4	39,3	41,1
Tre barn	29,0	23,3	25,5	23,8
Fire eller flere	17,3	8,0	8,7	8,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Samtale

Familieliv

Fortell hverandre om typiske trekk ved familielivet i andre land dere kjenner. Hvordan vil dere definere *familie*? Når er det vanlig å få barn? Hvor mange?

Fødselspermisjon

Foreldrene kan dele fødselspermisjonen mellom seg, men for å få flere fedre til å være hjemme en lengre periode har politikerne bestemt at 6 uker av fødselspermisjonen skal tas av far – ellers mister foreldrene disse ukene. På Island har de bestemt at en tredjedel av permisjonen forbeholdes fedrene. Nå lurer norske politikere på å gjøre noe lignende her. Synes dere det er en god idé?

For få barn?

I mange land går antallet barn i familien ned. Politikerne er bekymret og frykter at befolkningstallet skal synke. Diskuter årsaker til at det fødes færre barn, og lag en oversikt over mulige positive og negative konsekvenser.

Bestemor og bestefar på dansegulvet

Eldre

I avisene leser vi ofte om eldre som ikke får den pleien og omsorgen de har behov for. Noen får ikke plass på sykehjem når de absolutt trenger det, andre får ikke så mye hjelp hjemme som de kunne trenge. I mange kommuner klager de også over mangel på ressurser etter hvert som antallet eldre i kommunen øker. Men selv om mye bør forbedres i eldreomsorgen, kan det være riktig å nyansere bildet av forholdene for de eldre en god del.

Stadig flere beholder god helse i høy alder, og levealderen øker. I 2005 ble det registrert høyere forventet levealder enn noen gang før her i landet: 77,7 år for menn, 82,5 år for kvinner. I en undersøkelse om stress var de eldre den gruppa som

sjeldnest følte seg slitne og stresset. Mange eldre har også relativt god økonomi. (Les om *folketrygden* på side 103.) De har anledning til å drive med aktiviteter som interesserer dem. I tillegg er svært mange opptatt av kontakt med barn og barnebarn. En undersøkelse i ti europeiske land viser at norske besteforeldre er blant dem som har mest kontakt med barnebarna sine. Særlig er mormor sentral i barnas liv. En trend reisebyråene har merket i det siste, er at besteforeldre tar med seg ett eller flere barnebarn på ferie til utlandet. På den måten avlastet de travle foreldre, og besteforeldre og barnebarn får anledning til å bli godt kjent med hverandre.

De fleste eldre bor i sitt eget hjem og foretrekker det. Det store flertall klarer seg selv, men etter hvert som helsa blir dårligere, ønsker de mer hjelp hjemme. Først når det blir vanskelig å klare seg selv, er det aktuelt med plass på en institusjon. (På side 47 står det mer om ulike typer institusjoner for eldre.)

Når det oppstår behov for hjelp, enten det er hjemmehjelp eller plass på institusjon, varierer det ganske mye fra kommune til kommune hvor gode tilbud de eldre får. I mediene er det rett som det er eksempler på at kommunene svikter de eldre. Likevel viser undersøkelser at flertallet er ganske godt fornøyd med hjelpen de får fra det offentlige. De fleste får i tillegg støtte fra sin egen familie. 87 % av eldre over 75 år får ulike typer hjelp og støtte fra sine voksne barn.

Samtale

Fortell om deres egne besteforeldre. Fortell hvordan forholdene vanligvis er for eldre i andre land dere kjenner.

4 Utdanning

Utdanning for alle

Utdanning er i stor grad offentlig her i landet. Både når det gjelder grunnskolen, fra 1. til 10. klasse, og videregående skole, er det svært få som ikke går i den offentlige skolen. Målet for skolepolitikken har vært at alle skal få samme muligheter til å skaffe seg utdanning. Derfor er det skoleplikt for alle, og det koster ikke noe å gå på skolen. På den måten skal skolen bidra til å redusere sosiale og økonomiske ulikheter i samfunnet.

Likhetstanken ser man også på andre områder innenfor skolesystemet. Det er vanlig at alle barn på samme alder går i samme klasse. Man skiller ikke elevene etter kjønn, evner eller prestasjoner. Tanken er at det er bra for alle å møte ulike mennesker og lære av hverandre, og skolen legger vekt på å utvikle sosiale ferdigheter og evnen til samarbeid hos elevene. Også elever med sykdommer eller handikap eller andre

Samtale

Fortell hverandre om egne erfaringer fra skolegangen.
Hva ble det lagt vekt på?
Brukte dere skoleuniform?
Var skolen privat eller offentlig?

Hvordan bør en god skole være?
Er det bra med karakterer?
Bør elevene deles inn i grupper etter hva slags evner de har?

spesielle problemer skal så langt det er mulig, gå i vanlig skole sammen med sine jevnaldrende.

Skolepolitikken er et område der det tradisjonelt har vært en del forskjeller mellom de politiske partiene. Arbeiderpartiet var det dominerende partiet i den perioden da hovedtrekkene ved skolepolitikken ble utviklet, og det ble lagt stor vekt på at alle skulle få samme muligheter. Ap ønsket å legge til rette for at elevene skulle ha mulighet for å utvikle seg etter sine egne forutsetninger. Derfor ble for eksempel karakterene i barneskolen fjernet.

Partiene på høyresiden er tilhengere av større valgfrihet for elever og foreldre. De vil skape mer konkurranse og gi støtte til flere private skoler enn det venstresiden er villig til. De legger mer vekt på bruk av eksamener og karakterer. De mener at det er viktig at elevene får vite hva de kan, og at de får motivasjon til å arbeide for bedre resultater.

Det kan også være uenighet om hva skolen skal ha ansvar for. Noen mener at skolen skal konsentrere seg om å gi elevene kunnskaper. Men skolen er et sted der elevene skal oppholde seg store deler av dagen, og derfor legger mange vekt på at skolen skal gi mye mer enn faglige kunnskaper. Sosialt samvær, lek og fysisk aktivitet må også være viktige elementer i barnas skoledag.

Hva studerer du?

Lovisa: Hei, Olav. Lenge siden sist. Hvordan går det?

Olav: Ikke så verst. Og du, hva driver du med nå?

Lovisa: Jeg studerer spansk for øyeblikket. Nå har jeg reist rundt i Sør-Amerika i et halvt år.

Olav: Hva slags jobb har du tenkt å få da?

Lovisa: Nei, jobb, det vet jeg ikke ennå. Men jeg er sikker på at det er mange muligheter. Og du da, driver du med musikk fremdeles?

Olav: Ikke så mye. Nå er musikken bare en hobby. Jeg har begynt på medisin.

Lovisa: Sier du det? Jeg som trodde at du skulle bli musiker.

Olav: Jeg hadde jo veldig lyst, men det er så usikkert om man får fast jobb. Det er mye lettere å få en sikker jobb som lege. Og lønna er i alle fall bedre.

- Lovisa: Jo, det er vel så! Trives du med medisinstudiet da?
- Olav: Tja, sånn passe. Det er veldig mye å gjøre.
- Lovisa: Jobber du ved siden av studiet?
- Olav: Nei, det er ikke mulig. Heldigvis bor jeg hjemme, så jeg bruker ikke så mye penger.
- Lovisa: Hva! Bor du hjemme! Med mors kjøttkaker og det hele? Det kunne ikke *jeg* tenke meg.
- Olav: Vel, det er veldig praktisk. Mora mi sier at hun synes det er greit å lage mat til meg og vaske tøyet mitt og sånn. Så kan jeg konsentrere meg om studiene. Jobber du?
- Lovisa: Ja, jeg har noen småjobber her og der. Jeg trenger litt ekstra når jeg skal ut og reise og sånn.
- Olav: Men får du samlet nok studiepoeng på den måten?
- Lovisa: Vel, jeg ligger nok litt etter i studiene, men jeg *håper* jeg blir ferdig med bachelorgraden til sommeren.
- Olav: Lykke til! Det var hyggelig å treffe deg.
- Lovisa: I like måte. Ha det bra.

Samtale

Hva ville dere studere nå hvis dere kunne velge fritt? Hva ville dere legge vekt på? Interesser? Mulighet for god lønn? Hvilken prestisje arbeidet har? Muligheter for fritid? Ville dere ta opp studielån? Diskuter fordeler og ulemper ved å bo hjemme hos foreldrene.

Mange drømmer om et yrke som veterinær

Statens lånekasse for utdanning

I 1947 opprettet staten en lånekasse for studenter. Lånekassa ga studenter som trengte det, lån på gode betingelser og gjorde det mulig å ta høyere utdanning uavhengig av foreldrenes økonomiske situasjon.

Fremdeles er det mest vanlig å ta opp lån for å studere ved universiteter og høyskoler, men nå er det også mulig å få lån og stipend både for voksne som skal ta grunnskoleutdanning, og for elever som skal ta videregående skole.

Det er også mulig å få lån til studier ved utenlandske læresteder og ved private skoler dersom disse er godkjent av staten.

Mer informasjon finner du på www.lanekassen.no.

Universitetene

Universiteter

Universitetet i Oslo (UiO)	ca. 30 000 studenter
Universitetet i Bergen (UiB)	ca. 15 000 studenter
Universitetet i Tromsø (UiTø)	ca. 6000 studenter
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (Trondheim) (NTNU)	ca. 20 000 studenter
Universitetet i Stavanger (UiS)	ca. 7000 studenter
Universitetet for miljø- og biovitenskap (Ås i Akershus) (UMB)	ca. 3000 studenter
Universitetet i Agder (UiA)	ca. 8000 studenter

Vi har sju universiteter her i landet (se rammen). Alle er statlige. De tre nyeste ligger i Agder (Kristiansand, Arendal og Grimstad), i Stavanger og på Ås, sør for Oslo. Disse tre var tidligere statlige høyskoler som nå har fått rett til å kalle seg universitet. En del andre høyskoler søker også om å få universitetsstatus, så etter hvert kan det bli et par universiteter til.

Alle de norske universitetene har nå fått en struktur som bygger på internasjonale avtaler. Laveste grad er *bachelorgrad*, som kan oppnås etter tre års studier eller 180 studiepoeng. For å få en bachelorgrad følger man normalt spesielle treårige studieprogrammer. Det er også mulig å sette sammen et program selv, på tvers av studieprogrammene.

Mastergraden er en høyere grad. De fleste masterprogrammene er toårige og bygger på bachelorgraden. For å få en mastergrad trenger man 120 studiepoeng i tillegg til bachelorgraden. Det finnes også noen femårige studier som gir graden master. Det gjelder for eksempel fag som odontologi, farmasi og jus. Disse krever 300 studiepoeng. I løpet av et år skal man altså skaffe seg 60 studiepoeng. Det samsvarer med det europeiske ECTS-systemet (European Credit Transfer System). Karakterene som gis, er de samme som innenfor ECTS-systemet: fra A som beste karakter til E som dårligste for bestått. F betyr «ikke bestått».

Det er også noen seksårige studier med egne grader. Det gjelder medisin, psykologi og teologi.

Etter mastergrad kan man spesialisere seg på et fagområde og ta doktorgrad. Det krever normalt 3 års videre studier og arbeid med egen avhandling.

Kravet for å komme inn på universiteter og høyskoler er *generell studiekompetanse*. Det vil normalt si at man har eksamen fra videregående.

De norske universitetene har også en avdeling på Svalbard (UNIS). Der kan man blant annet studere arktisk geologi og arktisk biologi

Samtale

Fortell om universitetssystemet i andre land dere kjenner. Hva slags opptakskrav har man? Er studiene gratis? Får man lån eller stipend?

Enig eller uenig?

Universitetene bør prioritere kvinner i ledige vitenskapelige stillinger.

Universitetet for miljø- og biovitenskap ligger i landlege omgivelser i Ås, 40 kilometer sør for Oslo

Men alle kan likevel ikke begynne å studere hvilke fag de vil. På mange studier må man oppfylle visse krav. Det kreves for eksempel at man har eksamen i spesielle fag, eller det kreves at man har gode karakterer fra videregående skole.

Dårlig økonomi skal ikke være noe hinder for å begynne på universitetsstudier. Det har lenge vært et politisk mål at alle skal ha anledning til å studere, uansett økonomisk eller sosial bakgrunn. Selve studiene ved universitetene er derfor gratis. Det er også mulig å få lån fra staten for å ha noe å leve av mens man studerer. Dette lånet er rentefritt mens man studerer, og det skal ikke tilbakebetales for man er ferdig med studiene.

Det er flere kvinner enn menn som studerer ved universitetene. I 2007 var 60 % av studentene kvinner. Det er også noen flere kvinner som gjennomfører studiene. Men når det gjelder vitenskapelige stillinger, er det et stort flertall menn. 83 % av professorene er menn, og 69 % av førsteamanuensene. Selv om mange kvinner etter hvert har tatt doktorgrad, går utjevningen langsomt.

Universitetet for miljø- og biovitenskap (UMB)

<http://51dwc.taobao.com> QQ:847168938

Universitetet for miljø- og biovitenskap er vårt minste universitet, med cirka 3000 studenter. Men til tross for størrelsen har det markert seg som en sentral institusjon både nasjonalt og internasjonalt innenfor felt som bioteknologi, mat, miljø og ressursforvaltning. Universitetet har mange internasjonale prosjekter og har kontakter i flere land. Det har samarbeidsavtaler med universiteter i land som Tanzania, Etiopia, Malawi, Nepal og Sør-Afrika.

Undervisningen kombinerer teoretisk vitenskap med praktisk anvendelse både her i landet og i andre land. Mange av de norske studentene tar deler av studiet i andre land, og utenlandske studenter kommer til Ås på ulike programmer. Miljøet på noen av fagområdene er ganske internasjonalt. I 2006 var 14 % av studentene fra andre land. Over halvparten av disse kom fra Afrika og Asia. Også mange lærere og forskere kommer fra andre deler av verden, og en god del av undervisningen foregår på engelsk. I 2006/2007 ble det tilbudt undervisning på engelsk i 37 % av emnene.

Høgskoler

Det finnes flere statlige høgskoler rundt om i landet. De fleste har navn etter stedet der de ligger: Høgskolen i Finnmark, Høgskolen i Buskerud, Høgskolen i Hedmark osv. Opptakskravene er de samme som ved universitetene, og undervisningen ved de statlige høgskolene er også gratis. Høgskolene er vanligvis mer spesialiserte enn universitetene og tilbyr undervisning i færre emner. Men mange av de statlige høgskolene tilbyr bachelor- og masterprogrammer på samme måte som universitetene. I tillegg finnes det egne statlige høgskoler som utdanner studentene til yrker som politi, arkitekt, veterinær og andre.

Det finnes også private høgskoler. De har undervisningstilbud på et avgrenset fagområde og utdanner folk til spesielle yrker. Den største og mest kjente er Handelshøyskolen BI (Bedriftsøkonomisk institutt) med avdelinger flere steder. Men det finnes også andre private høgskoler som gir undervisning i kreative fag, i handelsfag, i helsefag osv. På de private skolene må man betale for å studere, men på skoler som er godkjent av staten, kan man få studielån.

Gruppearbeid

Velg ut noen universiteter, skoler eller fag som dere gjerne vil vite mer om. Fordel arbeidet med å få tak i informasjon. Presenter resultatene i klassen.

Samtale

Utdanning for alle?

Diskuter artikkelen. Hvilke problemer ser Gule ved bruk av niqab på skolen? Er dere enige i at bruken av niqab kan medføre problemer? Kan det bli vanskeligheter på arbeidsmarkedet? Hvordan kan mulige problemer løses?

Forby niqab

Studieleder Lars Gule ved Høgskolen i Oslo mener forbud mot niqab og andre former for tildekking av ansiktet bør innføres ved universiteter og høyskoler i Norge.

Mandag ble et mulig forbud diskutert internt i studieseksjonen ved høyskolen.

Får ikke jobb

– Studenter som kommer tildekket til skole, høyskole eller universitet, stiller urimelige krav til sine lærere og medelever når det gjelder kommunikasjon, og det skaper psykologisk usikkerhet, sier Gule, som er tidligere generalsekretær i Human-Etisk Forbund.

Han mener tildekking av hele ansiktet gjør det umulig å føre likeverdig og gjensidig kommunikasjon.

– Dessuten kan ikke studenter som velger slik klesdrakt, forvente å få jobb etterpå, sier Gule til Klassekampen. Han mener det er utenkelig at en sosialarbeider med niqab kan forholde seg til voksne eller barn, eller at en lege, sykepleier eller lærer kan praktisere sitt fag med tildekking.

– Slik fører vi jenter som dekker hele ansiktet, bak lyset, fortsetter han.

Vanskelig å identifisere

Gule mener også at slør kan gjøre det vanskelig å få oversikt over hvem som sitter i klasserommet. Særlig problematisk kan dette være ved prøver og eksamener.

– Hvordan kan man vite at en person er den hun gir seg ut for, når man ikke kan kontrollere bildet på id-kortet? spør Gule.

Gule understreker at han ikke snakker om et generelt lovforbud mot ansiktstildekking slik det er blitt foreslått i Nederland og andre land i Europa. Han ønsker heller ikke forbud mot hijab, som kun dekker håret.

I juni i fjor åpnet Utdanningsdirektoratet for at skoler kan velge å forby elever å gå med ansiktsslør. Sveriges utdanningsdirektorat gikk på sin side nylig ut og forsvarte elevens rett til å dekke seg til.

Dagbladet.no, 08.02.2007

5 Miljø og klimatrussel

I år 2025 vil ca. 1,8 milliarder mennesker leve i land eller regioner med total vannmangel. I tillegg vil klimaet bli stadig mer ustabil med kraftige orkaner og flomkatastrofer

Rapporten som forandret verden

«Man arver ikke jorden av sine foreldre, man låner den bare av sine barn.»

Greenpeace

«Vi eier ikke luftens renhet eller glitteret i vannet. Hvordan kan du da kjøpe det av oss? Vi bestemmer bare i vår tid. Hele denne jord er hellig for mitt folk. Hver eneste skinnende barnål, alle sandstrendene, hvert slør av dis i de mørke skogene, hver eneste lysning og alle de summende insektene er hellige i mitt folks tradisjoner og bevissthet. Vi vet at den hvite mann ikke forstår vår levemåte. Det ene landområdet er for ham likt det andre. For han er en fremmed som kommer om natten og røver fra landet alt han trenger. Jorden er ikke hans bror, men hans fiende, og når han har pint den ut, drar han videre.»

Slik talte indianerhøvdingen Seathl til den amerikanske presidenten i 1855. I dag vet vi at det høvdingen sa, ikke er blitt tatt alvorlig nok. Vi er på vei til å ødelegge livsgrunnlaget vårt her på jorden, men uten at det er mulig å «dra videre» til et nytt sted. Da FN's klimapanel (IPCC) la fram sin rapport i 2007, slo de fast at det nå var et faktum at den globale oppvarmingen er menneskeskapt. Mens man tidligere har registrert forandringer hos enkelte arter av planter og dyr, ser man nå at hele økosystemer er blitt påvirket. Dette har ikke skjedd bare enkelte steder, men over hele kloden. Og temperaturen vil fortsette å øke. I løpet av 50–60 år kan jorden bli mellom 2 og 4,5 grader varmere. Noen mener at dette er veldig forsiktige tall, og at det vil være mer realistisk å anslå mellom 6 og 9 grader. Konsentrasjonen av CO₂ (karbondioksid) i atmosfæren vil øke dramatisk, slik at den en gang mellom 2030 og 2050 vil være dobbelt så høy som i førindustriell tid.

Og hva vil dette føre til? Rapporten forteller at ismeltingen vil fortsette, og med en slik fart at Arktis snart kan være isfritt om sommeren. Havnivået kommer til å stige med minst en halv meter – og kanskje mye mer enn det – i løpet av dette århundret. Det vil føre til at flere hundre millioner mennesker vil være i fare, både fordi de bor i områder som ligger like over havets overflate, og fordi man vil oppleve langt flere ødeleggende stormer. Ørkenen kommer til å bre seg og ødelegge store deler av den naturlige vegetasjonen. Enkelte klimaforskere er redd for at så mye som en tredjedel av jorden kan være ørken i år 2100.

Isbjørnen er utrydningstruet

Andre energiformer

FNs anbefaling er klar: Verden må kutte sitt forbruk av fossile brennstoffer, slik som kull, gass og olje, med minst 60 % innen 2050. Dette er ikke enkelt, særlig når man vet at kull, olje og gass står for nesten 90 % av energiforbruket i dag, og at behovet for energi vokser så raskt at forbruket vil bli dobbelt så stort som i dag i løpet av de neste 20 årene.

Skal en reduksjon være mulig, må man både innskrenke bruken av fossile energikilder og samtidig satse på rene, fornybare energiformer, slik som solenergi, vannkraft, vindkraft og bioenergi. Solenergien er spesielt interessant, og det er ikke så rart, for sola sender ut mer energi per dag enn verdens befolkning bruker på ett år. I dag er det særlig Tyskland og Østerrike som satser på produksjon av elektrisitet fra solenergien. Halvparten av produksjonen i verden foregår der, selv om landene har mange regndager. Ved et solkraftverk i Bayern i Tyskland produserer de elektrisitet til 4500 husholdninger.

Atomkraft slipper heller ikke ut CO₂ eller andre drivhusgasser, og mange mener at man bør erstatte dagens fossile energiproduksjon med atomkraft – i alle fall til man har kommet ordentlig i gang med produksjon av solenergi, vindkraft osv. Problemet er at det radioaktive avfallet er svært farlig og må lagres i rundt 100 000 år før det kan sies å være ufarlig. Nå har flere forskere vist interesse for grunnstoffet thorium, som også kan brukes i atomkraftproduksjonen. Stoffet etterlater seg færre avfallsstoffer, og det er mye mindre risiko for atomuhell, hevder de. India har verdens største forekomst av thorium, men også i Norge finnes det mye.

Gasskraftverket på Tjeldbergodden i Møre og Romsdal

Samtale

Kjenner dere til land som produserer fornybar energi, slik som sol-, vannkraft- og vindenergi? Hvordan produseres denne energien? Kan dette være et reelt alternativ til fossil energiproduksjon? Er det noen problemer knyttet til produksjon av alternative energiformer?

Hva mener dere om atomkraftverk basert på uran eller thorium?

Klimakvoter – en god idé?

Nestlederen i Natur og Ungdom, Ingeborg Gjerum, brast ut i gråt i samtale med daværende miljøvernminister Helen Bjørnøy etter at regjeringen sa ja til gasskraftverk på Mongstad uten CO₂-rensing

A: Du, politikerne snakker så mye om kjøp av klimakvoter. Hva er egentlig en klimakvote?

B: En klimakvote er en tillatelse til å slippe ut ett tonn CO₂. Dersom et land slipper ut mye CO₂, kan det kjøpe slike kvoter fra land som slipper ut mindre.

A: Hva er vitsen med det, da? Er ikke poenget at alle bør redusere klimagassutslippene?

B: Jo, men noen ganger kan det være lurt å kjøpe klimakvoter i stedet for å bruke store summer på renseanlegg. Det landet som selger kvotene, får mye penger som det kan bruke på å redusere utslippene i sitt eget land. Den totale effekten kan dermed bli større.

A: Dette må du forklare nærmere.

B: Ok. Nå vil Statoil bygge et nytt, stort gasskraftverk på Mongstad, men uten full CO₂-rensing fra starten av. De mener at et slikt renseanlegg vil kreve svært avansert teknologi og bli for kostbart. I stedet ønsker de å kjøpe klimakvoter som kan brukes i u-land, der det vil være billigere å bygge renseanlegg. Man får altså mer igjen for pengene ved å bygge

renseanlegg i andre land, og den samlede renseeffekten vil bli større.

A: Hva? Det er det verste jeg har hørt! Skal rike i-land fortsette å forurense fordi de har råd til å kjøpe kvoter fra land som er fattigere? Hva slags miljøpolitikk er det?

B: Vel, de hjelper jo u-land til å bygge opp egne renseanlegg.

A: Nei, det holder ikke. Alle må ta ansvar, og spesielt de rike landene, som jo forurenser langt mer enn u-landene. Jeg leste i avisen at i USA er utslippene per person noe sånt som 20 tonn CO₂ i året. Norge har visst 11,5 tonn per person, mens det i Kina bare er 2,3 tonn. Nå må jammen hver og en av oss ta ansvar for at utslippene blir redusert!

Hva kan vi gjøre?

DU KAN GJØRE MER FOR MILJØET ENN REGJERINGEN GJØR

Organisasjonen Grønn Hverdag viser at sju enkle tiltak i hver husstand kan spare miljøet for over åtte millioner tonn CO₂ på ett år. Det tilsvarer regjeringens spareplaner helt fram til 2012.

Grønn Hverdag håper at de sju punktene nedenfor skal være mulig å gjennomføre for de fleste familier:

- 1 Utsett PC-kjøpet ett år. Hvis alle husstander i Norge hadde fått PC-en sin til å vare ett år lenger, ville de spart miljøet for 1,4 millioner tonn CO₂.
- 2 Spis mindre kjøtt og mer grønnsaker. Hvis alle husstander i Norge hadde spist to pakker kjøttdeig mindre i måneden, ville det spart miljøet for 312 000 tonn CO₂. Produksjonen av én kilo oksekjøtt gir omtrent 16 kilo CO₂.
- 3 Installer sparedusj. Hvis alle husstander i Norge installerer sparedusj, ville de spart miljøet for 750 000 tonn CO₂.
- 4 Senk innetemperaturen med én grad. Hvis alle norske husstander hadde redusert innetemperaturen med én grad, ville de spart miljøet for 550 000 tonn CO₂.
- 5 Bytt til sparepærer. Hvis alle husstander i Norge erstatter fem vanlige glødepærer med sparepærer, sparer de 267 000 tonn CO₂.
- 6 Gå eller sykle på korte turer. Hvis norske bilister hadde latt bilen stå på alle turer under tre kilometer, ville de spart miljøet for 740 000 tonn CO₂ i løpet av ett år.
- 7 Dropp en sydentur. Hvis halvparten av Norges befolkning dropper én sydentur, sparer de til sammen 4,3 millioner CO₂.

Summen av tiltakene utgjør over 8 millioner tonn CO₂ i året. Det er like mye som regjeringen i klimameldingen fra 2007 vil påta seg å redusere utslippene med fram mot 2012.

(Fra *Dagbladet*, 11.11.07)

Skyt en elg?

Skogens konge, også kalt elgen, raper og promper så mye metangass i løpet av ett år at det tilsvarer over to tonn CO₂-utslipp per elg, skriver VG. Det tilsvarer en biltur på 1300 mil med personbil. Det er likevel litt drastisk å oppfordre folk til å begynne med elgjakt. Kanskje bør man heller servere mindre rødt kjøtt og mer grønnsaker til middag. Kua produserer også, i likhet med elgen, store mengder metangass. Dessuten er det langt mer ressurskrevende å produsere en kilo kjøtt enn en kilo grønnsaker.

Samtale

Hva mener dere om FN's forslag om klimakvoter, der land eller bedrifter i et land kjøper seg tillatelse til å bygge fabrikker uten nødvendige renseanlegg?

Hva er du villig til å gjøre for å forbedre miljøet? Her er en liste fra Grønn Hverdag:

Transport

- Sykle eller gå til jobben?
- Reise kollektivt?
- Sykle eller gå korte turer?
- La barna gå til skolen?
- Betale klimaavgift?
- Kjøre mindre og mer økonomisk?

Energi

- Senke innetemperaturen med én grad?
- Slå av lys i rom som ikke er i bruk?
- Bytte til sparepærer?
- Dusje kort og installere sparedusj?
- Installere varmepumpe?
- Tenke enøk ved oppussing?

Avfall

- Unngå engangsprodukter?
- Slutte å bruke engangsgrill?
- Si nei takk til reklame i postkassen?
- Reparere framfor å kjøpe nytt?
- Kildesortere og levere til gjenvinning?

Innkjøp

- Kjøpe mindre?
- Kjøpe brukt?
- Kjøpe kvalitet?
- Velge produkter med svanemerke?

Mat

- Spise mer frukt og grønnsaker?
- Spise lokal mat?
- Velge økologiske matvarer?
- Lage mat fra bunnen av?
- Bruke råvarer fra naturen?

6 Helse

Hvem har ansvar for helsa?

- A: Har du sett at helseministeren bruker mange millioner på å fortelle skoleungdommer hva slags mat som er godt for helsa? Snakk om sløsing!
- B: Å, jeg vet ikke, jeg. Så vidt jeg skjønner, drikker ungdommen altfor mye brus og spiser usunn mat i skoletida. Det er jo stadig flere som blir overvektige og får helseproblemer og jeg vet ikke hva.
- A: Ja, men likevel. Det er da ikke statens oppgave å snakke fornuft med folk. De unge har vel foreldre som kan passe på at de spiser fornuftig. Og hvis noen foretrekker å leve usunt, må det være deres sak.
- B: Staten har da blandet seg inn før også. Vi har jo forbud mot reklame for tobakk og alkohol, og ikke minst røykeloven.
- A: Røykeloven, ja! Typisk formynderstaten! Folk må da selv bestemme over sitt eget liv.
- B: For min del kunne staten godt bestemme litt mer. Jeg begriper ikke hvorfor sunn mat er dyrere enn usunn. Staten burde subsidiere frukt og grønnsaker og annen sunn mat, og legge massevis av ekstraavgifter på det usunne.
- A: Jeg er helt uenig! Det sunneste er å ta ansvar for seg selv. Og jeg synes i alle fall ikke at staten skal bruke penger på å bestemme hva folk skal putte i seg.
- B: Men hvem er det som sitter med regninga hvis folk blir sykmeldt eller kommer på sykehus? Jo, det er staten! Kanskje det lønner seg å forebygge framfor å behandle.

Reklame for sigaretter er forbudt i Norge

Enig eller uenig?

- Staten bør regulere avgiftene på mat. Sunn mat må bli billigere, og usunn mat må bli dyrere.
- Det burde være forbudt å ha reklame for godterier på tv.
- En røyker som får lungekreft, bør betale for behandlingen selv.

Med en jobb i helsesektoren er man sikret arbeid i framtida. Ambulansepersonellet har en utfordrende arbeidsdag. For å bli autorisert ambulansesarbeider må man ha fagutdanning i ambulansefag fra videregående skole. Etter fagprøve og minimum to års praksis kan man i tillegg ta ett års høgskoleutdanning og bli paramedic. Også annet helsepersonell kan ta paramedicutdanning som tillegg

Samtale

Burde de som har god råd, betale en større andel av helse-tjenestene selv?

Hvordan skal man få nok folk til helsesektoren?

Hvilke argumenter ser dere for og imot å rekruttere helsepersonell fra andre land?

Staten og helse

Alle innbyggere i landet er forsikret gjennom *folketrygden*, som er en obligatorisk, statlig forsikrings- og pensjonsordning. De som arbeider, betaler en viss prosent av det de tjener, sammen med annen skatt. Men også de som ikke har arbeid, har rettigheter i folketrygden. I tillegg til å sørge for at alle får pensjon, skal folketrygden blant annet gi økonomisk hjelp ved sykdom, svangerskap og fødsel og dekke utgifter til medisinsk behandling og rehabilitering.

Den enkelte innbygger betaler i gjennomsnitt omtrent 16 % av sine helseutgifter

selv. Resten, ca. 84 %, betales av staten og kommunen. Staten betaler sykehus tjenester og helseadministrasjon, mens kommunenes største utgift er sykehjem for syke eldre og hjemmesykepleie.

Både politikere og andre har begynt å bekymre seg for framtidens helseutgifter, for utgiftene vil ganske sikkert øke i tida som kommer. Etter 2020 vil det være flere eldre enn unge i samfunnet, og det gir nye, store utfordringer til helsevesenet. Det kan føre til at de som trenger hjelp, må betale større egenandeler for helsetjenester. En annen mulighet er at de som er i arbeid, må betale mer skatt.

«Men hva med oljeformuen,» sier noen. «Staten har jo penger «på bok». Kan ikke disse pengene brukes slik at framtidens pleietrengende får den omsorgen de trenger?» Dessverre er det ikke så enkelt. Selv om staten bestemte seg for å bruke opp hele oljefondet (se side 106), ville det ikke finansiere mer enn noen måneders sykehjemsplass for hver av oss. I 2007 var oljeformuen noe over 400 000 kroner per nordmann.

En annen og minst like vanskelig utfordring er å skaffe nok folk til de jobbene som trengs innen helsevesenet. Antall eldre vil ifølge prognosene fordobles i løpet av de neste 35 årene. Da må man ansette mange flere i pleie- og omsorgssektoren enn nå. Det er regnet ut at det blir behov for 100 000 nye årsverk innen 2050 hvis eldreomsorgen skal ha samme standard som i dag. Dersom vi ønsker en bedre standard enn nå, blir det behov for enda flere. Myndighetene har foreløpig ikke noen løsning, men satser både på flere utdanningsplasser og på økt

import av helsepersonell fra andre land. Dessuten er det nå mange sykepleiere og hjelpepleiere som jobber deltid, og det er et politisk mål å få flere av disse over på heltid. Det vil hjelpe på bemanningen.

Det kan også se ut til at behovet for omsorg ikke nødvendigvis fordobles selv om antall eldre fordobles. Det viser seg nemlig at stadig flere eldre har meget god helse og klarer seg selv på en god måte. Den prosentvise økningen av dem som klarer seg selv, er særlig stor blant eldre menn. Kanskje mennene nå opplever fordelene ved den økte likestillingen!

Helsestasjonene har tilbud om svangerskapskontroll og helseundersøkelser av alle barn. Helsesøster og lege gir veiledning til foreldrene blant annet om barnets utvikling og riktig ernæring. Det er også der barna får vaksinasjon mot bestemte sykdommer. Besøk på helsestasjonen er gratis. Hvis barnet blir sykt, må man kontakte fastlegen eller legevakta. Mange steder finnes det også egne helsestasjoner for ungdom der de kan få råd og hjelp.

Sykehjem, aldershjem og spesielle pleiehjem er institusjoner for eldre og funksjonshemmede som har behov for tilsyn i det daglige. På slike institusjoner betaler man en viss del av pensjonen eller trygden sin for å få kost og losji, stell og pleie.

Ca. 15 % av dem som er over 80 år, bor på slike institusjoner. Blant 90-åringene gjelder det 38 % av kvinnene og 28 % av mennene.

Omsorgsboliger, trygde- og serviceboliger passer for dem som for det meste klarer seg selv. Boligene regnes som beboernes eget hjem, men er tilrettelagt for beboere med spesielle behov.

Hjemmesykepleie gir dem som bor i sitt eget hjem, mulighet for å få helsehjelp uten å måtte flytte på institusjon. Det er en tendens til at færre bor på institusjon og flere får pleie i sitt eget hjem. Hjemmesykepleie er gratis.

Hjemmehjelp er praktisk hjelp til dem som ikke klarer alt på egen hånd, enten det skyldes funksjonshemming eller alder. Hjemmehjelpen kan for eksempel hjelpe med personlig stell, lage mat, handle, følge til legen og gjøre lettere husarbeid. Hjemmehjelp betaler man for. Prisen er avhengig av brukerens økonomiske situasjon, og varierer fra kommune til kommune.

I aldersgruppa 75–79 år er det 11 % av mennene og 19 % av kvinnene som mottar én eller flere former for hjemmetjeneste. Blant dem over 90 år er det 49 % av kvinnene og 47 % av mennene som mottar slike tjenester.

Det er godt å få hjelp når man ikke kan klare seg selv

NAV – Arbeids- og velferdsforvaltningen

Aetat, trygdeetaten og sosialtjenesten slås nå sammen til ett felles kontor. De første NAV-kontorene åpnet i 2006. Innen 2010 skal alle ha et NAV-kontor i nærheten.

NAV forvalter folketrygden og har ansvar for velferdsordninger og for å hjelpe folk til rette i arbeidslivet.

Hva slags behandling?

Levealderen er høy her i landet, og den har økt en god del de siste tiårene. Dette henger sammen med at færre dør av hjerte- og karsykdommer nå enn før. Dessuten trekker den lave spedbarnsdødeligheten opp gjennomsnittsalderen.

Folk flest er fornøyd med sin egen helse. 6 % mener selv at de har dårlig helse, mens ca. 80 % karakteriserer sin egen helse som god. Men mange av dem som sier at de har god helse, er likevel plaget av ulike lidelser. Kvinner har i gjennomsnitt flere sykdommer og plager enn menn og går oftere til legen. Mange leger mener at menn nøler altfor lenge med å gå til legen, og er lite villige til å snakke om sine sykdommer. Dersom menn kom til legen med plagene sine, ville kanskje alvorlige sykdommer kunne forebygges. I kreftforeningen har de funnet ut at det er vanskelig å få menn med kreft til å snakke om sykdommen sin. Men hvis mennene inviteres til *kurs*, møter de opp.

De fleste allmennpraktiserende leger har inngått avtaler med staten og er med i fastlegeordningen. Hos fastlegen betaler man en viss egenandel, mens det offentlige betaler resten. Man kan også velge en lege utenom systemet, men da må man betale mer selv.

Den såkalte skolemedisinen står sterkt blant leger og myndigheter her i landet, og skepsisen mot alternative behandlingsformer er ganske stor. Det finnes likevel et stort privat marked med mange slags behandlingsformer. I løpet av det siste året har nesten halvparten av den norske befolkningen prøvd en annen behandling enn den de får tilbud om av legen sin. Svært mange går til kiropraktor med vond rygg. En liten del av denne behandlingen betales nå av det offentlige, men mesteparten må man betale selv.

Kvinner er mer åpne enn menn for å prøve ulike behandlingsmetoder, og det er mange flere kvinner enn menn som velger ulike typer alternativ behandling. Det kan også henge sammen med at det er flere kvinner som har kroniske lidelser, og derfor er villige til å prøve noe nytt når legen ikke kan hjelpe.

Alternative behandlingsformer

Alternativ medisin er ikke én, men et utall ulike behandlingsformer. Her er et lite utvalg:

Akupunktur er en gammel kinesisk metode som går ut på å stikke nåler i bestemte punkter på kroppen. Dette skal gjenopprette en indre balanse og hjelpe mot muskel- og leddplager, angst, astma, fordøyelsesproblemer og migrene.

Aromaterapi er behandling med eteriske oljer for å påvirke hud, muskler, blodomløp og psyke.

Fytoterapi (urtemedisin) er medisinsk bruk av planter. De kan være ubehandlet eller i konsentrater, avkok eller essenser fra røtter, planter og frø.

Healing er å gjenopprette en helhet i pasienten ved å overføre helbredende krefter; oftest via terapeutens hender eller tankekraft (fjernhealing).

Homøopati bruker potenserte (fortynnede) medisiner som skal styrke kroppens naturlige forsvar mot sykdommer, for eksempel depresjon, forkjølelse og fordøyelsesplager.

Lys- og fargerterapi er bruk av lys for å tilføre kroppen bestemte svingninger for å gjenopprette kroppens og sinnets harmoni.

Soneterapi (fotsoneterapi) er massasje eller trykk på bestemte områder og reflekssoner på kroppen. Dette skal lege blant annet indre organer, hormonsystem, muskel- og skjelettsystem og sanseorganer.

Vitamin- og mineralterapi er bruk av vitaminer, mineraler og andre kosttilskudd. Utbredt innen alternativ behandling.

Samtale

Hva slags alternative behandlingsformer kjenner dere til fra andre land eller fra Norge? Vet dere om noen former som har god effekt?

Hvorfor venter mange menn så lenge med å gå til legen?

Kanskje de burde gentestes før de får barn?

Blir barn med Downs syndrom en sjeldenhet?

Medisinske dilemmaer

Feil i et menneskes gener kan føre til arvelige sykdommer. Ved undersøkelse av arvematerialet kan forskere finne ut om et menneske er disponert for bestemte sykdommer.

Genteknologi åpner for mange muligheter, men det følger også etiske problemer med de nye kunnskapene. Ved hjelp av gentesting kan man stille bedre diagnoser, og man kan gi bedre medisiner. Man kan også gi råd om endringer i livsstil, noe som kan bidra til å redusere risikoen for å få en bestemt sykdom.

Men i mange tilfeller dreier det seg om sykdommer der man ikke kan gjøre noe for å hindre at sykdommen bryter ut. Er det da noen fordel å få vite at man har økt risiko for å få denne sykdommen? Og hva med foreldre som får vite at barnet deres har økt risiko for å utvikle en alvorlig sykdom? Hvordan blir livet for foreldre og barn? Man kan tenke seg at det kan bli vanskelig for foreldre å gi et barn en normal oppvekst i en slik situasjon.

Et annet problem dreier seg om hvem som skal ha rett til å få denne informasjonen. Skal alle familiemedlemmene få vite om risikoen? Har en framtidig ektefelle rett til å få alle opplysninger? Bør man fortelle arbeidsgiveren om mulige problemer i framtida? Forsikringsselskapene vil i alle fall være svært interessert i slik informasjon!

Her i landet kan kvinnen selv velge å ta abort fram til 12. svangerskapsuke. Dersom det blir påvist noe galt ved fosteret, kan hun også få innvilget abort senere. Man har allerede registrert at det blir født færre barn med Downs syndrom nå enn tidligere. De fleste som får påvist at barnet deres kan bli født med Downs syndrom eller andre alvorlige sykdommer, velger å ta abort. Men mange er skeptiske til at foreldre skal få vite hva slag arveanlegg deres ufødte barn har. De er bekymret for at man kan få et «sorteringssamfunn» med liten toleranse for dem som er annerledes, hvis man kan velge bort alle barn med mulige funksjonshemninger.

Større åpenhet om psykiske lidelser

Større eller mindre psykiske lidelser er en del av hverdagen for mange, og det er ikke lenger tabu å snakke om det.

Alle gravide bør ta folat-tilskudd!

Men: Start helst før du blir gravid!

Kaffe bedrer hukommelsen

Ny forskning viser at korttidshukommelsen blir bedre ved moderat kaffedrikking.

Flere rammes av diabetes 2

Innvandrere mer utsatt enn nordmenn.

Samtale

Alltid best å vite? Hvordan påvirker det livet hvis man får vite at man har en økt risiko for å få en bestemt sykdom?

Det er kjent at ekteskap mellom nære slektninger øker risikoen for at barna skal få arvelige sykdommer. Det diskuteres nå om det skal innføres et forbud mot at fettere og kusiner kan gifte seg med hverandre. Bør hensynet til barnas helse veie tyngre enn foreldrenes frihet til å gifte seg med den de ønsker?

Hvis et par vet at de har arveanlegg som medfører stor risiko for at barna deres kan få en alvorlig sykdom, skal de likevel ha rett til å ta sjansen på å få barn?

Oppgave

Både i avisene og på nettet finner man mye helseinformasjon. Finn en artikkel som du synes er interessant, og presenter innholdet i klassen.

7 Den eldste historien

Historiske perioder i Norge

						
Istida sluttet for 8000–10 000 år siden	Eldre steinalder (til ca. 4000 år f.Kr.)	Yngre steinalder (ca. 4000–1800 f.Kr.)	Bronsealder (1800–500 f.Kr.)	Eldre jernalder (500 f.Kr.–400e.Kr)	Yngre jernalder (400–1050 e.Kr)	Vikingtida (800–1050 e.Kr)

De første innbyggerne

Vi vet lite om de første menneskene som kom hit etter at isen begynte å smelte for 10 000–12 000 år siden. De arkeologiske funnene viser at det kan ha kommet mennesker fra ulike kanter. Både i Finnmark, Østfold og på Vestlandet er det funnet spor av tidlige bosettinger.

Klimaet endret seg raskt etter istida, og temperaturen steg. I eldre steinalder var klimaet i deler av Norge omtrent som det er i Nord-Frankrike i dag, altså flere grader varmere enn nå. Menneskene levde av det de kunne fange og finne. Livet i havet var rikt, og i de store skogene var det mange slags dyr. I tillegg samlet menneskene spiselige planter. Redskaper laget de seg av horn og bein fra dyrene de fanget, og av tre og stein fra naturen. De hadde ikke husdyr. Det eneste tamme dyret folk hadde i eldre steinalder, var hunden.

For omtrent 6000 år siden begynte folk noen steder i landet å dyrke jorda og holde husdyr. De dyrket hvete, bygg og hirse, og holdt sau og ku. Antakelig var det så mildt klima at dyrene kunne gå ute hele året. Men jakt og fiske fortsatte lenge å være en viktig del av tilværelsen.

De aller første metallfunnene her i landet er ca. 4000 år gamle. Noen av bronsegjenstandene som er funnet i Norge, er produsert i land i Sentral-Europa. Men noen er også produsert her i landet. Selv om Norge lå i utkanten, var altså landet med på å bytte varer og utveksle kunnskap.

Helleristninger er bilder og symboler skåret eller hugget inn i fjellet. Bildene viser både mennesker, dyr og skip. De eldste er fra steinalderen. Over 1000 slike områder med figurer er funnet her i landet. Ved Alta i Finnmark ligger det største helleristningsfeltet i Europa

Metaller (kjemisk tegn)

kobber (Cu)

tinn (Sn)

gull (Au)

sølv (Ag)

jern (Fe)

bronse – legering av kobber
og tinn

legere – lage metallblanding
ved å smelte metallene

I bronsealderen økte betydningen av jordbruk. Menneskene holdt sauer og begynte å lage klær av ull, ikke bare skinn. Forskerne regner med at det var en tid med store sosiale forskjeller. De rike og mektige fikk med seg våpen og smykker av bronse i graven. Både i kvinnegraver og mannsgraver er det funnet verdifulle gjenstander. Våpnene egnert seg ikke spesielt godt til å krige med. De ble antakelig mest brukt til å demonstrere makt og rikdom.

Jernet kom sent til Norge. De eldste jerngjenstandene som er funnet, er omtrent 2500 år gamle. Jern var sterkere enn bronse og ble brukt til våpen og til redskaper. Redskaper av jern gjorde det lettere å pløye jorda, og dermed kunne innbyggerne ta i bruk større områder til dyrking. Fra slutten av bronsealderen ble imidlertid klimaet dårligere, og både klimaet og naturen ble mer som i dag.

Historiske perioder

Vi deler ofte historien inn i perioder etter hva som er mest karakteristisk for denne tida. Det er veldig stor forskjell på de klimatiske forholdene og den teknologiske utviklingen i ulike deler av verden. I mange land i Asia og Sør-Europa begynte for eksempel bronsealderen mer enn tusen år tidligere enn den gjorde i Norden. Inndelingen og årstallene under gjelder for forholdene i Norge.

Istida

Den siste istida var slutt for 8000–10 000 år siden. Da hadde store deler av Nord-Europa vært dekket av is i mange tusen år. Her i landet begynte isen å smelte langs kystene for omtrent 12 000 år siden.

Steinalderen

Eldre steinalder (mesolittisk tid) fra slutten av istida til ca. 4000 før Kristus

Innbyggerne var jegere, samlere og fiskere. De hadde enkle redskaper laget av stein, tre, bein og horn. Klimaet var relativt mildt.

Yngre steinalder (neolittisk tid) 4000–1800 før Kristus

Folk begynte med jordbruk og fedrift ved siden av fangst og fiske. Flint- og steinredskapene ble bedre da de begynte å slipe dem.

Bronsealderen

1800 før Kristus til 500 før Kristus

Bronse kom i bruk til redskaper, våpen og smykker, ved siden av de tradisjonelle materialene. Det foregikk handel over store områder. Klimaet ble kjøligere. Fra slutten av bronsealderen fantes det en egen samisk kultur i den nordlige delen av landet.

Jernalderen

Eldre jernalder 500 før Kristus til 400 etter Kristus

Omkring år 500 før Kristus regner vi med at jernalderen begynte her i landet. Jern var sterkere enn bronse og ble brukt til våpen og til redskaper. De eldste funnene av innskrifter med runer er fra denne tida.

Yngre jernalder 400 til 1050 etter Kristus

Dette var en periode med mye uro i Europa – etter Romerrikets fall. Store folkegrupper flyttet på seg. Folketallet økte kraftig her i landet. I vikingtida (800–1050 etter Kristus) dro mange nordmenn ut og bosatte seg andre steder.

Samtale

For 5000–6000 år siden levde folk her i landet stort sett av det de kunne finne i naturen. Klærne var av skinn, og de hadde enkle redskaper. Men befolkningen var ikke stor, og det var ikke så vanskelig å finne nok mat til alle. Etter hvert begynte de også å holde husdyr og dyrke en del av maten.

I andre områder av verden var situasjonen helt annerledes. Noen steder hadde det utviklet seg mye mer avanserte samfunn. Hva kan dere fortelle om andre steder i verden for 5000–6000 år siden? Hvordan var forholdene for eksempel i Kina, i Indus-dalen, i Egypt, i Midtøsten eller andre steder dere kjenner til?

Tenk dere at dere skulle leve som i steinalderen. Hvilke sider ved livet tror dere at dere ville like? Hva ville dere savne mest fra livet i moderne tid?

I løpet av de første århundrene etter Kristus ble skriftspråk tatt i bruk her i landet. Bokstavene kalles runer og var i bruk i flere land i Nord-Europa. Runene består for en stor del av rette streker som det var mulig å skjære i tre, bein og stein. Man kan likevel se at det er mange likheter mellom runealfabetet og greske og latinske bokstaver:

Vikingtida

Handelsstedet Kaupang lå i nærheten av der Larvik er i dag. Kaupang regnes som Norges første by. Utgravninger i årene 2002–2004 har vist at Kaupang var et aktivt handelssted med internasjonale forbindelser. På 800-tallet bodde det 400–600 mennesker der. Tegning av Flemming Bau, 2004

Siste del av jernalderen i Danmark, Sverige og Norge er kjent som vikingtida. På den tida levde folk i Norge for det meste av jordbruk, fangst og fiske. Det fantes ikke egentlige byer. Det første bymessige samfunnet vi vet om, var Kaupang på 800-tallet (se bildet). Flertallet av innbyggerne i landet var bønder og bodde spredt på gårdene sine. De vanligste bolighusene fra vikingtida blir kalt langhus. Ofte var det bare et stort, langt rom med et ildsted i midten. Det største langhuset fra vikingtida som er funnet, er rekonstruert på Borg i Lofoten. Det er hele 83 meter langt, men de fleste langhusene var atskillig mindre. I tillegg til langhusene var det forskjellige mindre hus til arbeidet på gården. Folk bodde sammen i storfamilier, og på de store gårdene hadde de tjenestefolk og treller til å gjøre mye av det tunge arbeidet. Trellene var slaver som kunne kjøpes på handelssteder både i utlandet og hjemme. Dessuten tok vikingene fanger med seg hjem når de hadde vært i kamp i andre land, for ikke alle vikingene holdt seg hjemme på

gårdene sine. De hadde gode skip, og de drev handel over store avstander. Det var for det meste mennene som dro ut, mens kvinnene hadde ansvar for gårdsdriften hjemme når mannen var på handelsferd. Skinn fra ville dyr var en god handelsvare.

Noen av vikingene kombinerte handel og plyndring. Med sine raske skip hadde de gode forutsetninger for effektive angrep. Skipene deres var lette å manøvrere, og derfor kunne de gjennomføre et hurtig angrep mot land og komme seg unna før noen rakk å reagere.

Mange steder i Europa var det uro og indre stridigheter, slik at det ikke var noe godt forsvar mot angrep utenfra. Dette benyttet vikingene seg av. Ikke minst viste det seg å være enkelt å angripe kirker og klostre. Der var det store rikdommer og liten motstand. Mange steder langs kystene i Europa fryktet folk vikingenes brutale angrep. På 1000-tallet ble det etter hvert slutt på de brutale vikingferdene.

Ville ulver

«[i 793] kom hedningene fra nordlige land med hærmakt over havet som stikkende veps og spredte seg til alle kanter som ville ulver. De røvet og slo ned, ikke bare trekkdyr, sauer og okser, men til og med prester og diakoner og flokker av nonner og munkere. De kom til kirken i Lindisfarne og la alt øde ved sin grusomme plyndring, trampet på de hellige stedene med urene føtter, gravde opp alteret og røvet alle skatter i den hellige kirken.»

Denne beskrivelsen stammer fra en prest som opplevde overfallet på Lindisfarne i Nord-England, det første kjente vikingoverfallet. Denne og lignende beskrivelser av vikingenes oppførsel har gitt dem et rykte som brutale ransmenn.

I vikingtida hadde befolkningen i Norden økt så mye at det var vanskelig å skaffe nok jord til alle. Det kan være en viktig grunn til at stadig flere reiste ut for å lete etter nye muligheter. De tok med seg hele familien, tjenestefolkene og dyrene for å slå seg ned på nye steder. Svenske vikinger dro som regel østover, mens danskene dro til England og Frankrike. I Frankrike fikk vikingene sitt eget område mot at de lovet at det skulle bli slutt på angrepene. Dette området ble senere kalt Normandie, og innbyggerne ble kalt normannere.

Galtlandssteinen er fra ca. 1016 og er antagelig den eldste runesteinen i Norge som omtaler kristendommen

Norges største gullskatt fra vikingtida er funnet i Buskerud. Den inneholder blant annet gullmynter fra europeiske og arabiske land.

Gruppearbeid

Vikingtida er nok den best kjente perioden i norsk historie. Presenter i klassen en viktig periode i andre land.

De norske vikingene dro hovedsakelig vestover og slo seg blant annet ned på øyene i Nordsjøen. På Island bygde de etter hvert opp en helt ny stat, og i Irland, England og på Man dannet de sine egne små riker. Hovedstaden i Irland, Dublin, ble grunnlagt av vikinger omkring 840. Vikingene kom også helt til Newfoundland i Nord-Amerika. Det er funnet rester av vikingbosettinger der, og sagaene forteller at vikingene gjorde flere turer dit.

I løpet av denne perioden brakte nordmennene med seg mange verdifulle ting hjem til Norge, både som følge av handelen de drev, og som følge av plyndringene. Det er funnet flere graver fra vikingtida, og i noen av gravene er det både utstyr fra dagliglivet og mer luksuriøse ting. Blant annet kan man finne mynter og smykker fra mange land i Europa og også fra arabiske land. Forskere har nå DNA-testet en kvinne fra en av de rikeste gravene, og funnet ut at hun må ha hatt sin familiebakgrunn i Iran eller området rundt Svartehavet!

Vikingene ble påvirket av kulturene de møtte. Ikke minst fikk de kjennskap til kristendommen. Sammen med den nye religionen kom også kjennskapet til det latinske alfabetet hit til landet. De latinske bokstavene passet bedre enn runene til å skrive lengre tekster, og litt etter litt ble det latinske alfabetet brukt til å skrive norske tekster med. Men runene ble fremdeles brukt i noen hundre år til.

Harald Hårfagre samler Norge

Omkring år 900 var det en konge som het Harald. Han var konge over et område i Sørøst-Norge og ble senere konge over store deler av landet. Slik skjedde det ifølge tradisjonen:

Harald sendte noen av sine menn til en vakker, ung jente som het Gyda og var datter til en konge på Vestlandet. Harald ville ha henne til kone. Da sendemennene kom og fortalte hva de ville, svarte Gyda at hun ikke ville gifte seg med en småkonge.

«Jeg synes det er underlig,» sa hun, «at det ikke finnes noen konge i Norge som vil vinne hele landet og bli enekonge, slik som kongene i

Danmark og Sverige er.»

Sendemennene syntes hun var svært stor på det, og spurte hva hun mente med å snakke slik. Harald var en mektig konge og mer enn god nok for henne, mente de. Men Gyda holdt på sitt, og sendemennene ville ikke ta henne med mot hennes vilje, så de gjorde seg klar til å dra hjem igjen. Da ba Gyda dem hilse kong Harald og si at hun bare ville gifte seg med ham dersom han la under seg hele Norge.

Sendemennene dro tilbake til kong Harald og fortalte hva Gyda hadde svart. «Hun var både overlegen og uklok,» fortalte de og mente at kongen burde sende en hær for å ta henne med makt. Da svarte kongen at Gyda ikke hadde sagt eller gjort noe som skulle straffes.

«Hun har gitt meg en idé, som jeg synes det er rart jeg ikke har tenkt på før,» sa han. «Nå lover jeg at jeg ikke skal klippe eller kjemme håret mitt før jeg har vunnet hele Norge.»

Harald gjennomførte planene sine. Etter mange og harde kamper ble han enekonge i Norge. Gyda holdt løftet sitt og giftet seg med Harald. Da han endelig hadde fått stelt håret, ga de ham navnet Harald Hårfagre (fager = vakker).

Gyda avviser kong Haralds sendemenn. Tegning av Christian Krohg

Denne statuen av Olav den hellige finner vi i Nidarosdomen i Trondheim

Historikerne tror lite på at samlingen av landet skyldtes en replikk fra ei pen jente. De mener også at den var en mer sammensatt og langvarig prosess enn det fortellingen om kong Harald og Gyda tyder på. Men det er i alle fall riktig at Harald Hårfagre var konge en lang periode omkring 900, og at han samlet store deler av landet under seg med militærmakt. Det trengtes likevel lengre tid før Norge virkelig ble samlet til en enhet, og i hundreårene etter Harald Hårfagre fant det sted en utbygging av felles organisasjoner og institusjoner som styrket følelsen av at Norge var en politisk enhet.

Olav den hellige

Fram til siste del av vikingtida dyrket nordmennene guder som Odin, Tor og Frøya. I Irland og andre land i Europa var kristendommen den etablerte religionen, og mange av vikingene fikk kjennskap til den. Den gamle religionen sto likevel sterkt her i landet.

Olav Haraldsson var konge i første halvdel av 1000-tallet. Han var blitt døpt i utlandet og gjorde kristendommen til den eneste tillatte religionen i Norge. Han ansatte biskoper til å lede kirken, og den norske kirken ble etter hvert en del av den romersk-katolske kirken under paven i Roma. I praksis hadde kongen nå makten over både stat og kirke, og han slo hardt ned på alle som protesterte mot nyordningene. Biskopene prøvde å få Olav fra å bruke vold og tvang i sin kristning av landet, men Olav fortsatte på sin måte. Derfor fikk han mange fiender, og en periode måtte han rømme fra Norge. I 1030 kom han imidlertid tilbake til landet for å vinne igjen kongemakten. Ved Stiklestad i Trøndelag møtte han sine motstandere til et stort slag. Her ble kong Olav drept. I all hemmelighet ble han begravd i sanden ved Nidelva, og ifølge tradisjonen skjedde det underlige ting ved graven. Etter et år ble liket gravd opp, og da så det ut som om kongen sov. Kroppen var like hel, og hår og negler hadde vokst, fortelles det. Liket ble deretter plassert i en kostbar kiste og satt i en kirke i Trondheim. Deretter ble Olav gjort til helgen, Sankt Olav eller Olav den hellige, og Trondheim ble et mål for pilegrimer fra mange land i Europa. Den 29. juli, som var Olavs dødsdag, blir kalt olsok og blir fremdeles feiret mange steder.

Kong Olav og Dale-Gudbrand

Snorre (se side 64) forteller hvordan det gikk da kong Olav kom til Gudbrandsdalen for å kristne den delen av landet:

Det var en mann som het Dale-Gudbrand. Han var den mektigste mannen i Gudbrandsdalen. Da han hørte at kong Olav var på vei oppover dalen for å kristne innbyggerne der, kalte han sammen bøndene på gården sin.

«Kong Olav vil by oss en annen tro enn den vi har hatt før. Han slår i stykker gudene våre og sier at han har en annen gud som er mye større og sterkere. Men når vi bærer Tor ut fra hovet, slik at han får se Olav og hans menn, vil de smelte alle sammen, og guden deres også.»

Bøndene ropte og skrek, og sa at Olav ikke skulle komme levende derfra hvis han våget å komme til dem.

Kong Olav kom til gården og sto opp og talte til bøndene. Han fortalte at andre folk i dalen nå hadde tatt imot kristendommen og hadde revet ned hovene sine.

«Nå tror de på den sanne Gud som skapte himmel og jord, og som vet alle ting,» sluttet han.

Da svarte Dale-Gudbrand: «Vi vet ikke hva du taler om. Du snakker om en gud som verken du eller noen andre kan se. Men vi har en gud som vi kan se hver dag. Han er ikke ute i dag, for det er regnvær, men dere skal snart få se hvor stor og mektig han er.»

Dagen etter var det ikke regn, og de bar en stor Tor-figur av tre ut på gårdsplassen. Den var pyntet med sølv og gull og lyste lang vei.

Kong Olav sa til Gudbrand: «Du synes det er underlig at du ikke kan se guden vår, men nå kommer han snart til oss. Guden din er både blind og døv og kan ikke bevege seg uten at noen bærer ham. En slik gud kan verken hjelpe seg sjøl eller andre. Se nå mot øst, der kommer guden vår med mye lys.»

Gruppearbeid

Finn ut mer om de gamle gudene Odin, Tor, Frøya, Balder, og presenter i klassen.

Samtale

Harald Hårfagre og Olav den hellige er kjente skikkelser i norsk historie. Fortell om personer som har betydd mye for historien i landet dere kommer fra.

Fortell hverandre om religionenes historie i andre land dere kjenner.

Alle bøndene snudde seg mot øst der sola holdt på å stå opp. Da alle hadde snudd seg bort, tok en av kong Olavs menn og slo til Tor med ei klubbe så han falt over ende og gikk i stykker. Ut fra gudebildet kom det en mengde mus og rotter så store som katter.

Nå sto kong Olav opp og sa: «Dere ser hvor mye guden deres maktet, han som dere bar mat og drikke til. Vi ser hvem som hadde godt av det: Det var rotter og mus. Nå kan dere velge om dere vil ta imot kristendommen, eller om dere vil slåss med meg.»

Da sa Dale-Gudbrand: «Guden vår har lidd stor skade, og siden han ikke kunne hjelpe verken seg sjøl eller oss, så vil vi nå tro på guden din.»

Så ble de døpt alle sammen.

8 Middelalder og dansketid

I Europa regnes gjerne middelalderen fra cirka 500 til cirka 1500 etter Kristus. I Norge er det vanlig å snakke om middelalderen først mot slutten av vikingtida, altså fra omkring 1050 til 1500. Historikerne regner med at det var rundt 150 000 innbyggere her i landet omkring år 1000. I løpet av de neste 300 årene ble tallet fordoblet eller kanskje bortimot tredoblet – til et sted mellom 300 000 og 450 000 innbyggere.

De første bylignende samfunnene ble etablert her i landet omkring år 800, men på 1000-tallet vokste det opp flere byer. De viktigste byene var Trondheim, Bergen, Tønsberg, Oslo, Sarpsborg, Stavanger og Hamar. I denne perioden kan vi si at Norge for alvor ble en stat, en politisk enhet. Kongens regjeringsapparat ble godt utbygd, og kirken gjorde sitt til å knytte landet sammen. Kirken ble ganske snart en maktfaktor både politisk og økonomisk. Den eide store eiendommer og fikk egne inntekter fra spesielle avgifter som folk måtte betale. Det var vanlig at folk betalte *tiende*, en tiendedel av det de tjente eller produserte, til kirken. Rundt år 1300 fantes det allerede mer enn 1200 kirker her i landet. I forhold til folketallet var det et svært høyt tall.

*Heddal stavkirke på
Notodden i Telemark*

Håkonshallen og Rosenkrantzårnet i Bergen

Kulturelt var denne perioden en blomstrings-tid. Både kongen og kirken satte i gang store byggearbeider og hentet håndverkere og kunstnere fra andre land til dette. Kongsgårdene og de største kirkene ble noen ganger bygd i stein. Ellers var trehus det vanlige her i landet. Derfor er det ikke så mange bygninger fra middelalderen som har overlevd. Også mange kirker, de såkalte stavkirkene, ble bygd i tre. Opprinnelig fantes det minst 750 stavkirker i Norge. Nå er det ca. 30 igjen. De eldste stavkirkene som fremdeles eksisterer, er bygd på 1100-tallet.

Litteraturen hadde en rik periode på 1200-tallet. De mest berømte bøkene – sagaene – ble skrevet på Island. Mange av disse sagaene forteller om vikingene som kom til Island og slo seg ned der, og om det samfunnet de bygde opp. Det er spennende historier om et samfunn der æren og slekten var det sentrale. De forteller om maktkamp og drap, om kjærlighet og hevn. Disse sagaene vet vi ikke hvem som har skrevet.

I tillegg finnes det sagaer som forteller om mange av de norske kongene. De mest kjente er skrevet av den islandske dikteren og historikeren Snorre Sturlason. Det er han som har fortalt historiene i forrige kapittel om Gyda og Harald Hårfagre og om Olavs kristning av Gudbrandsdalen.

Om hevndrap

Ifølge lovene var det tillatt å drepe en annen som hevn i bestemte situasjoner. Men en praksis med å hevne seg på slektningene til en forbryter møter kritikk:

«Alle kjenner til den dårlige skikken som vi lenge har hatt her i landet. Hvis en mann blir drept, vil slektningene til den døde drepe den beste fra slekta til drapsmannen, selv om han verken visste om eller ønsket drapet, i stedet for å hevne seg på den som drepte.»

Fra Frostatingloven (gjeldende til 1274)

Kong Sigurd drar på korstog

Fra slutten av 1000-tallet og et par hundre år framover angrep europeiske hærer religiøse steder i Midtøsten. Paven hadde oppfordret kristne krigere til å erobre hellige steder fra muslimene. Mange dro av gårde, noen av religiøse grunner, andre av eventyrlyst og for å skaffe seg rikdommer. Disse korstogene var til dels brutale erobnings- og plyndringsferder. Også en del nordmenn ble med. Riktignok var de typiske vikingferdene slutt, men her fikk eventyrlystne krigere en ny mulighet!

På begynnelsen av 1100-tallet var det noen unge brødre som var konger i Norge, og en av dem, den 18 år gamle Sigurd, var leder for en norsk hær som skulle dra på korstog. Med 60 skip dro han fra Norge høsten 1108. De overvintret i England, og så fortsatte ferden langs kysten av Frankrike, Spania og Portugal. Underveis var de flere ganger i kamp, blant annet erobret de en festning på øya Formentera i Middelhavet.

I 1110 kom de til Jaffa i Midtøsten. Sammen med andre kristne krigere dro de for å erobre byen Sidon. De norske skipene blokkerte havna og hindret alle som ville bringe varer til Sidon. På den måten ble forholdene i byen etter hvert umulige. Etter noen måneders beleiring ga innbyggerne seg, da de var lovet at de fritt kunne dra derfra.

Etterpå dro nordmennene videre, blant annet til Istanbul. Der ble de tatt godt imot av keiseren, som var kristen på den tida. Istanbul var et rikt kultursentrum, og nordmennene så en luksus der som de aldri hadde sett før. Kong Sigurd var imidlertid fast bestemt på ikke å vise at han var imponert. Han ga mennene sine beskjed om at de skulle se rett fram når de kom inn i keiserens hus, og ikke vise at de var overrasket over det de fikk se.

Nordmennene ble en stund i Istanbul, og flere av krigerne valgte å gå inn i keiserens hær og bli igjen i Tyrkia da kong Sigurd og resten av hæren hans dro tilbake til Norge.

Samtale

Hva vet dere om korstogene?

Svartedauden

Fergemannen og Pesta

På 1300-tallet var det mange som så for seg Svartedauden som ei gammel, svartkledd kone. Hun het Pesta og gikk fra gård til gård. En dag kom Pesta til et stort vann. Hun ropte på fergemannen, som kom for å ro henne over til den andre siden. Da de var kommet midt ut på vannet, skjønnte han plutselig hva slags passasjer han hadde tatt med seg i båten. Blek og redd ba han for sitt liv. Pesta svarte at det kom an på om han sto nedskrevet i boka hennes. Hun bladde i boka, og der fant hun navnet hans. «Men siden du rodde meg over vannet, skal du få en lett død», lovtte hun og gikk i land. Fergemannen rodde hjem igjen, og med det samme han kom innenfor døra, falt han død om på gulvet.

Fergemannen ber for sitt liv. Maleri av Theodor Kittelsen fra 1904

Midt på 1300-tallet skjedde det dramatiske forandringer i forholdene her til lands. En viktig faktor var svartedauden – den svarte døden. Det var en svært smittsom sykdom, en pest, som var dødelig for de aller fleste som ble smittet. Den rammet først land i Asia og spredte seg så videre over store deler av verden. I Europa herjet denne pesten fra 1347, og man regner med at befolkningen i Asia og Europa ble halvert rundt midten av 1300-tallet.

Til Norge kom svartedauden i 1349, og i løpet av én vinter var mellom en tredjedel og halvparten av innbyggerne døde. Også i tida som fulgte, kom det nye epidemier, men ikke så grufulle. I år 1400 regner man med at folketallet her i landet var omtrent halvparten av det det hadde vært før pesten kom.

En slik katastrofe hadde naturligvis store konsekvenser. Den økonomiske virkningen var faktisk positiv for mange av dem som overlevde. Norge var et bondesamfunn, og nå ble det mye ledig jord. Dermed ble det billigere å kjøpe eller leie jord. Mange av de dårligste gårdene ble rett og slett liggende øde, mens gårdene med god jord raskt ble overtatt av andre når eierne eller brukerne var døde.

For dem som eide mye jord, ble det derimot en alvorlig krise. Store jordeiere, som kongen og kirken, fikk mange av sine inntekter fra å leie ut jorda til vanlige bønder. Kongen og kirken hadde også fått ulike former for skatteinntekter som ble kraftig redusert nå når befolkningen hadde minket. For kongemakten var dette ødeleggende. Kongen trengte faste inntekter for å kunne administrere landet, og han måtte holde en hær, et forsvar. Når inntektene sviktet, kunne han ikke betale lønn og utstyr til mange mennesker, og kongemakten ble kraftig svekket.

Også adelen ble redusert. Den utgjorde ikke noen stor gruppe i utgangspunktet, og når verdien av jorda sank, fikk adelsmennene mye dårligere økonomi. I mange andre land kan vi se store herregårder, borger og slott som adelen bygde. I Norge finnes det svært lite av slike private praktbygg. Her ble det meste av overklassen redusert til vanlige bønder.

En annen gruppe som ble kraftig redusert under pesten, var prestene. De besøkte syke og døende og sto for begravelsene, så det var ikke rart at de ble smittet av sykdommen. Alle biskopene i landet, unntatt én, døde, og noen steder døde hver eneste prest i distriktet.

Men kirken omorganiserte seg på forskjellige måter og kom fortere på fote igjen enn kongen. På Vestlandet begynte kirken å ta imot fisk som betaling for skatt og å engasjere seg i fiskeeksport. Dessuten mottok kirken nye verdier ved at en del av dem som døde under svartedauden, testamenterte eiendommene sine og andre verdier til kirken.

Handel under hanseatene

På Vestlandet drev folk ofte en kombinasjon av jordbruk og fiske, og økonomien der ble fort bedre i tida etter svartedauden. Mye av fisken ble tørket til tørrfisk og eksportert til utlandet, særlig til England. Bergen var den største byen i landet på den tida og sentrum for handel med fisk. Fiskere kom helt fra de fiskerike kystområdene i Nord-Norge, de brakte fisken til Bergen og byttet til seg korn og mel. Et slikt fiskerikt område var Røst, som det står om i første kapittel (side 11).

Allerede på 1200-tallet begynte tyske handelsmenn å få innpass i denne fiskehandelen og fortrenge dem som allerede drev med utenriks-handel. Da den norske staten ble svekket i siste halvdel av 1300-tallet, fikk tyskerne enda større makt og innflytelse. De kunne selge salt, korn og mel til det norske markedet, samtidig som de kjøpte fisk og eksporterte den til mange andre land. De overtok mye av handelen både mellom Norge og England og mellom Norge og Tyskland.

Tyskerne økte sin makt i Nord-Europa fra midten av 1300-tallet og utover. De dannet en egen organisasjon som ble kalt Hansa-forbundet. Dette forbundet var en allianse mellom byer i Nord-Tyskland med sentrum i Lübeck, og snart dominerte hanseatene all handel rundt Østersjøen. Norge, og særlig Bergen, ble en del av dette nettet.

Mange byer har fremdeles det karakteristiske utseendet som hanseatene ga dem. I Gdansk, Riga, Visby på Gotland, Stockholm og flere andre steder finnes godt bevarte hansabydelers, i tillegg til i mange nordtyske byer. Bryggen i Bergen har en lignende arkitektur. Men mens man andre steder bygde husene i mur, er Bryggen i Bergen bygd i tre. Den har vært utsatt for brann flere ganger, og er så bygd opp igjen i samme stil.

Hanseatenes innflytelse i Bergen varte helt fram til 1700-tallet, selv om deres monopolstilling i østersjøhandelen ble svekket lenge før det.

For Norges vedkommende kan vi si at de hindret nordmennene i å utvikle sin egen handel og sitt eget handelsborgerskap. På den andre siden bygde hanseatene opp markedet for norske produkter, særlig fisk, men også tømmer og andre varer.

Språket i Norge ble svært påvirket av tysk i denne perioden. Ord fra handel og håndverk gled inn, og også mange ting i dagliglivet som fikk innpass i denne tida, ble kjent ved sitt tyske navn. Ord som kom inn i norsk på denne tida, er for eksempel *gaffel, måltid, borger, skomaker, brev, språk, klage, makt, frokost, handel, falsk og ganske*.

<http://51dwc.taobao.com> QQ:847168938

Bryggen i Bergen

Forholdene i Norge i dansketida

Fra 1380 var Norge i union med Danmark. Formelt sett var landene i begynnelsen likestilte og likeverdige, men kongene bodde i Danmark, og Danmark var hele tida det dominerende landet. Norge var for svekket både økonomisk og politisk til å hevde seg, og i 1536 ble det vedtatt at Norge skulle være en del av Danmark og ikke lenger være et eget kongerike. Etter en maktkamp med adelen i Danmark fikk kongen gjennomført enevelde. Han skulle ha makten alene, og kongemakten skulle være arvelig.

Kristian 4. var konge i Danmark-Norge fra 1588 til 1648. Han var interessert i Norges ressurser og bidro til å utvikle gruvedriften her i landet. Kongsberg ble grunnlagt da det ble funnet sølv der. Han grunnla også Kristiansand, og han bygde opp Oslo etter en stor brann. Da fikk byen navnet Christiania

I praksis kunne naturligvis ikke kongen bestemme i alle små og store saker. Han ansatte embetsmenn som skulle styre på hans vegne. Det var lang vei fra København til Norge, så embetsmennene her i landet hadde stor selvstendighet. Den kunne selvfølgelig lett misbrukes, og historien forteller da også om opprør mot og angrep på noen av kongens representanter. Men det ser ut til at maktmisbruk fra embetsmennenes side var et mindre problem enn man kunne ha fryktet. Faktisk hendte det atskillig oftere at de brukte sin innflytelse hos kongen til beste for innbyggerne i Norge. De fleste innbyggerne her i landet var bønder, og de hadde det på mange måter bedre enn bøndene i Danmark. De var langt friere i sitt forhold til jordeierne, og relativt mange norske bønder eide sin egen jord. De betalte dessuten vanligvis lavere skatter enn bøndene i Danmark.

Selv om Norge formelt sett var en del av Danmark, sluttet ikke nordmennene å betrakte Norge som en egen nasjon. Det fantes grupper som arbeidet for en løsrivelse fra unionen og for et selvstendig

Norge, men de var ikke dominerende. En del opprør og protester mot danskestyret var det fra tid til annen, men protestene var gjerne rettet mot spesielle urettferdigheter, ikke mot selve unionen. Blant annet krevde nordmennene å få sitt eget universitet og sin egen bank.

En av de store konsekvensene av unionen med Danmark var at norsk forsvant som skriftspråk. Litt etter litt overtok dansk som skriftspråk på alle samfunnsområder. På den tida var det ikke mange som i det hele tatt kunne skrive. De få som fikk seg høyere utdanning, fikk den i utlandet, ofte i København. I tillegg kom det mange dansker hit i sentrale stillinger. Dermed ble det stadig vanskeligere å opprettholde en norsk skriftradisjon.

En annen konsekvens av det danske styret var endringer på det religiøse området. Danskekongen innførte den lutherske reformasjonen også i Norge, slik han hadde gjort i Danmark. Martin Luther (1483–1546) anerkjente ikke paven autoritet eller katolske, kirkelige tradisjoner. Luthers tilhengere

kalles ofte protestanter. Den enkeltes tro var det som telte, og Bibelen skulle være den eneste autoritet. Kongen ble den øverste lederen for kirken, og han overtok alle eiendommene som kirken eide. I 1537 ble det brudd mellom den dansk-norske kirken og den katolske kirken med paven i Roma.

Kongen innså at det var best å la folk tilpasse seg den nye religionen litt etter litt, og han overtalte mange av de katolske prestene til å fortsette som prester i den nye lutherske kirken. Prestene kunne nå gifte seg, for Luther mente at sølibat ikke var bra. I kirkene ble mange av helgenbildene og annen utsmykking fjernet fordi de ikke var godtatt i den nye religionen, og mange verdifulle gjenstander ble ødelagt i denne perioden.

En fordel for menigheten var at språket ble endret. Tidligere hadde det meste av gudstjenesten foregått på latin. Luther mente at den skulle foregå på folks eget språk, slik at de kunne forstå det som ble sagt. Men i Norge ble det altså danske tekster som dominerte i det religiøse livet.

Unionen med Danmark tar slutt

Danmark-Norge hadde støttet den franske keiseren Napoleon da de europeiske stormaktene var i krig. Etter at Napoleon hadde tapt krigen, ble Danmark tvunget til å gi fra seg Norge til Sverige. Svenskene var blant vinnerne av krigen og forlangte at Norge skulle bli svensk.

Her i landet var det sentrale personer som mente at Norge måtte benytte anledningen til å påvirke sin egen situasjon. Det ble valgt en forsamling som skulle utforme en grunnlov og gi Norge en ny konstitusjon. Denne forsamlingen møttes på Eidsvoll, nord for Oslo, og den 17. mai 1814 var Grunnloven ferdig.

Grunnloven bygde på idealer og tanker fra den franske revolusjonen og også fra den amerikanske konstitusjonen. Statens makt skulle være tredelt: en lovgivende makt, Stortinget, en utøvende makt, kongen og regjeringen, og en dømmende makt, domstolene.

Kongen skulle fremdeles ha stor makt, men folket fikk økt makt gjennom valg til Stortinget. Det var en relativt stor andel av befolkningen som fikk stemmerett ved valg til Stortinget, blant annet alle bønder som eide sin egen gård. I alt hadde ca. 40 % av

menn over 25 år stemmerett. Kvinner kunne imidlertid ikke stemme, og det kunne heller ikke menn som var i tjeneste hos andre.

Den nye Grunnloven ble vedtatt, og Norge ble erklært selvstendig. Landet skulle være et fritt og uavhengig kongedømme, der kongen skulle styre sammen med et folkevalgt parlament, Stortinget.

Men svenskene ville ikke gi slipp på krigsbyttet sitt. Den svenske kongen sendte en delegasjon til Norge, men forhandlinger førte ikke fram. Da sendte kongen inn en hær, og det ble fort klart at den norske hæren ikke hadde noen sjanse mot den svenske.

Etter vanskelige forhandlinger kom svenskene og nordmennene til enighet. Den svenske kronprinsen, Karl Johan, aksepterte den norske Grunnloven med noen små forandringer. Norge skulle få beholde sin egen nasjonalforsamling, Stortinget, men Stortinget måtte akseptere at den svenske kongen var konge i Norge også. Unionen mellom Norge og Sverige var et faktum.

*Forsamlingen på Eidsvoll 17. mai
1814, malt av Oscar Wergeland*

I union med Danmark

- 1380** Norge får felles konge med Danmark. Norge svekket. Danmark dominerer.
- 1536** Norge blir formelt dansk provins. Den lutherske reformasjonen innføres.
- Rundt 1800** Krig i Europa. Danmark-Norge har mange handelsskip. Vil handle fritt, og holde seg nøytralt.
- 1807** Engelskmennene angriper den dansk-norske flåten i København. Danmark-Norge blir alliert med Frankrike. Sverige går inn i alliansen *mot* Frankrike.
- 1813** Norge får et eget universitet.
- 1814** Frankrike har tapt krigen, og Danmark må gi fra seg Norge.
Eidsvoll, 17. mai: Norge får egen grunnlov.
Union med Sverige.

Gruppearbeid

Stedet der dere bor:

Lag en oversikt over historiske minnesmerker.

Hvor gammelt er stedet?

Lag en oversikt over historien.

Samtale

Norge mistet sin selvstendighet i mange hundre år. Fortell om andre land som har mistet sin selvstendighet, og om hvilke konsekvenser det har hatt.

9 1800-tallet

«Brudeferden i Hardanger» fra 1848 er malt av Adolph Tidemand og Hans Gude og er Norges mest kjente nasjonalromantiske bilde

17. mai-talen

- Magnus: Nå, hva synes du om 17. mai-talen i år?
- Ingrid: Eg veit ikkje heilt. Han var altfor lang, så det blei litt keisamt å høyre på.
- Magnus: Rektor snakket jo nesten bare om Henrik Wergeland, og han har vært død ganske lenge nå.
- Ingrid: Men Wergeland var ein kjend diktar på 1800-talet. Kanskje han skreiv noko om 17. mai?
- Magnus: Kanskje det. Han var i alle fall med på å arrangere det første barnetoget på 17. mai. Det nevnte rektor minst fem ganger!
- Ingrid: Eg meiner no at det var ein annan diktar som arrangerte det fyrste barnetoget.
- Magnus: Hvem da?
- Ingrid: Bjørnstjerne Bjørnson, han som skreiv nasjonalsongen vår.
- Magnus: Jeg lurar på hvordan den svenske kongen reagerte på det. Vi var tross alt i union med Sverige på den tida.
- Ingrid: Han blei sikkert kjempesur. Men eg trur ikkje nokon brydde seg stort om det. Folk ynskte at Noreg skulle bli eit fritt land.
- Magnus: Og slik gikk det jo også, selv om det tok litt tid.

Kulturlivet

I unionen med Sverige fikk Norge lov til å beholde Grunnloven fra 17. mai 1814. Mange, deriblant diktere som Henrik Wergeland (1808–1845) og Bjørnstjerne Bjørnson (1832–1910), kjempet for større selvstendighet i denne unionen. Det vokste fram en sterk nasjonalfølelse der man ville hente fram det typisk norske og noe landet kunne være stolt av. 17. mai ble et viktig symbol i den forbindelse, og dagen ble første gang feiret i 1824. Henrik Wergeland var en av dem som kjempet ivrigst for denne feiringen, selv om den svensk-norske kongen mislikte dette sterkt og også prøvde å forby en markering av dagen. I 1870 tok Bjørnstjerne Bjørnson initiativet til det første barnetoget. Både Wergeland og Bjørnson skrev nasjonalsanger, og i dag er Bjørnsons «Ja, vi elsker» Norges offisielle nasjonalsang.

Forfattere hentet ofte stoff til romanene sine fra norsk historie, fra tida før Norge kom i union med Danmark. Mange skrev om landsbygda

Samtale

Norge har to skriftspråk, bokmål og nynorsk. I dialogen til venstre er Magnus' replikker skrevet på bokmål og Ingrids på nynorsk. Se på Ingrids replikker og sett strek under ord som er forskjellige fra ord man bruker i bokmål.

Nasjonalisme er et begrep som brukes noe ulikt i ulike sammenhenger. På 1800-tallet artet nasjonalismen seg som en kamp for nasjonal egenverdi. Nasjonen ble sett på som en gruppe mennesker med felles opprinnelse, felles språk og felles kultur. Idealet var at en nasjon også skulle utgjøre en stat. Det innebar at noen land skulle samles, andre måtte splittes. Mange land i Europa fikk sine nasjonale grenser i denne perioden. Nå brukes nasjonalisme oftest negativt, om en for sterk nasjonalfølelse.

og bøndene, som de mente representerte det egentlige Norge. Bøndene hadde tatt vare på den tradisjonelle levemåten på en helt annen måte enn folk i byene.

Malerne fikk i stor grad sin utdanning i Tyskland, men motivene var den norske naturen og bøndenes selvstendige, frie liv. Komponister brukte folkemusikk som inspirasjonskilde. Både folkemusikk og eventyr ble samlet inn og var med på å danne grunnlaget for en nasjonal identitet.

Da folkeeventyrene skulle samles inn, fikk imidlertid innsamlerne problemer. Hvordan skulle de skrive ned det som folk fortalte? Det eksisterte ikke noe norsk skriftspråk. Skriftspråket var jo blitt dansk i løpet av unionstida. Folk fortalte eventyrene på sin egen dialekt, og hvis innsamlerne skrev dem ned på dansk, mistet historiene mye av sin særegenhet. Men å skrive dem ned på dialekt var heller ikke så lurt. Folk var ikke vant til å lese dialekt, og dessuten varierte dialektene mye fra sted til sted.

De mest kjente innsamlerne, Peter Christen Asbjørnsen og Jørgen Moe, valgte i hovedsak å skrive på dansk, men de tok med mange norske ord, og særlig i replikkene ble språket sterkt preget av norsk uttrykksmåte. Behovet for et norsk skriftspråk ble stadig klarere.

*Mange ønsker å se på barne-
toget 17. mai,
enten det er sol
eller regn. Her
har tilskuere
tatt plass på
Karl Jobans
gate i Oslo*

Fra ingen til to norske skriftspråk

Magnus og Ingrid diskuterer lektors 17. mai-tale. Magnus er fra Østlandet og bruker *bokmål* når han skriver, mens Ingrid kommer fra Vestlandet og bruker *nynorsk*. Det er ikke alltid så lett å forklare at et lite land som Norge skulle ha behov for to skriftspråk som er så like, og man bør derfor se på hvordan arbeidet med språkene gikk for seg.

Én måte var å gjøre som eventyrinnsamlerne, som erstattet danske ord og enkelte bøyningsformer med norske. Det gjorde også diktere som Wergeland og Bjørnson når de skrev. Læreren Knud Knudsen (1812–1895) gikk lenger. Han ville forandre både stavemåten og vokabularet. Han hadde selv erfart at elevene syntes det var vanskelig å lære et skriftspråk som var veldig annerledes enn det språket de snakket. Knudsen ville derfor at forskjellen mellom skriftspråket og talespråket skulle bli så liten som mulig. Men hva slags talespråk skulle man bygge på? Folk snakket jo veldig forskjellig, avhengig av sosial klasse og hvor man bodde i landet. Knudsen mente at det mest praktiske var å bygge på det talespråket «dannede» mennesker i byene snakket, selv om dette ikke var så veldig ulikt dansk. Det ville ikke være realistisk å skape et helt nytt skriftspråk som tok utgangspunkt i én eller flere bestemte dialekter, mente han.

Andre var uenige i dette. Ivar Aasen (1813–1896) var født i Ørsta på Sunnmøre. Han ville prøve å skape et skriftspråk som bygde på dialektene. Derfor reiste han rundt i landet og snakket med folk, skrev ned det de sa, og prøvde å finne fellestrekk. Ofte gikk han til fots fra den ene bygda til den andre. Mest var han på Vestlandet, for her mente han at talespråket var minst påvirket av dansk. Etter flere års arbeid kom Aasen med et forslag til hvordan et norsk skriftspråk skulle være. Det er dette som nå er blitt nynorsk, mens Knudsens arbeid dannet grunnlaget for bokmål. De to skriftspråkene har gjennomgått mange forandringer og har nærmet seg hverandre i stor grad.

Samtale

De som ville bygge opp en norsk nasjon, la stor vekt på at landet måtte ha et eget språk. Synes dere dette er et viktig poeng for en ny nasjon? Andre steder i verden ser man at mange nasjoner har ett offisielt språk som er norm for både skrift og tale, selv om det finnes mange andre språk og dialekter i landet. Hvordan er språksituasjonen i det landet du kommer fra?

Her i landet beholder det store flertallet dialekten sin, uavhengig av hvor de bor og hvilken posisjon de har i samfunnet. Dette gjelder også personer som uttaler seg på fjernsyn og i radio. Er det noen dialekter dere synes er spesielt vanskelige å forstå? Er det vanlig å beholde dialekten sin i andre land dere kjenner til?

Nynorsk i dag

- Ni prosent av bøkene utgis på nynorsk.
- 14 prosent (85 728 elever) har nynorsk som opplæringspråk i grunnskolen. Dette er en markert nedgang fra 1950, da tallet var 30 prosent.
- En fjerdedel av norske kommuner har vedtatt å ha nynorsk som hovedmål. Dette utgjør 12 prosent av befolkningen.

Kilde: Språkrådet, 2007

Nansen og Johansen på vei mot Nordpolen

Fridtjof Nansen – polarforsker og nasjonalhelt

Folk hadde et romantisk syn på naturen på 1800-tallet. Naturen representerte det frie, ekte og uforanderlige. Mange – særlig borgerskapet – begynte nå å bruke naturen til rekreasjon og friluftsliv. Det å gå på ski ble veldig populært, og det dukket opp både skikonkurranser, skihytter og skiklubber. I 1888 gikk polarforskeren og vitenskapsmannen Fridtjof Nansen på ski over Grønland. Han skrev en bok om ferden, og den ble umiddelbart oversatt både til tysk, engelsk og fransk.

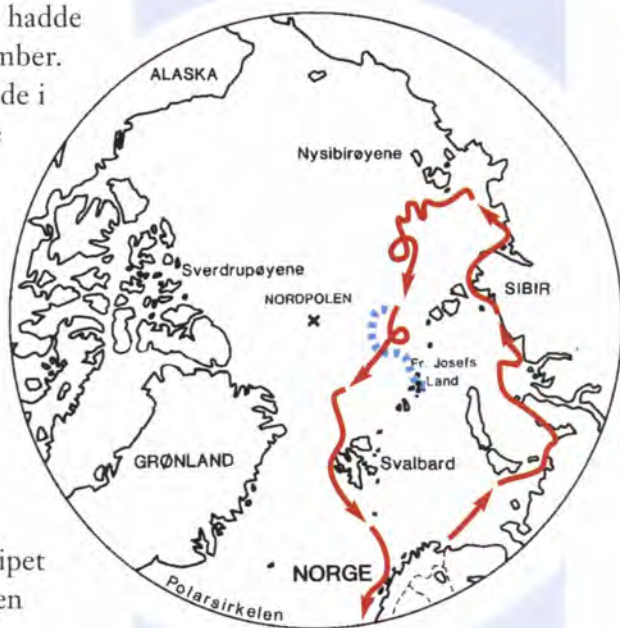
Fridtjof Nansens ekspedisjon over Grønland var den første norske polarferden. Sammen med fem andre startet han på Grønlands østkyst 15. august 1888. De hadde fem sleder som de trakk selv. Da de hadde gått 560 kilometer, nådde de fram til vestkysten den 26. september. Der laget de en båt av teltet de hadde med seg. I denne rodde de i fire døgn før de kom fram til et sted som heter Godthåp. Siste skip hadde imidlertid forlatt Godthåp to måneder tidligere, og derfor måtte de overvintre. 30. mai 1889 kom Nansen til Norge, og han ble tatt imot som en folkehelt. Skisporten ble nå sett på som nasjonalidretten her i landet.

Fire år senere bestemte Nansen seg for å nå Nordpolen. Nordpolen er ikke fastland, men områdene omkring polen er dekket av is som beveger seg. Nansen fikk bygd et spesialskip, Fram, som var sterkt nok til å tåle isens bevegelser. Planen var at isen skulle føre skipet mot Nordpolen. Sammen med et mannskap på tolv dro han av sted.

Etter ett og et halvt år om bord på Fram forsto Nansen at skipet ikke ville nå Nordpolen. Skipet drev for langt sørover, og Nansen bestemte seg for å gå til Nordpolen på ski. Sammen med en av ekspedisjonsmedlemmene, Hjalmar Johansen, forlot han skipet, og de hadde med seg hunder, kjelker og kajaker. Turen ble svært vanskelig, og til slutt måtte de snu på grunn av sterk kulde, matmangel og vanskelige isforhold. På tilbakeveien var de flere ganger i livsfare. De havnet i det iskalde vannet og var i slåsskamp med isbjørn. Etter en tid kom de fram til en øygruppe som heter Frans Josefs land. Der gikk de i land, og for første gang på to år satte de beina på fast jord. Det var sensommer, så deler av øya de kom til, var isfri. De fant rennende ferskvann, og det var nok av dyr å jakte på. Med friskt mot forberedte de seg på å overvintre. De gravde løs store steiner med hendene og bygde seg et steinhus, tre ganger to meter stort. I dette huset tilbrakte de ni mørke og kalde måneder. Da vinteren endelig slapp taket, kunne Nansen og Johansen begynne å planlegge turen videre. Ved en tilfeldighet møtte de en engelsk ekspedisjon og fikk bli med deres skip tilbake til Norge, mer enn tre år etter at de hadde forlatt landet.

Nansen og Johansen kom lenger nord enn noen hadde vært før dem, og Nansens popularitet økte ytterligere etter denne turen.

Senere i livet møtte han som norsk representant da forløperen for FN, Folkeforbundet, ble dannet i 1920. Der ble han engasjert i å

Kart over Framferden 1893 - 96

- Nansen og Johansens rute
- Frams rute

Fridtjof Nansen og kona Eva på ski. Hun var den første kjente bykvinne som gikk på ski, i sportsantrekk tegnet av ektemannen. Sammen var de med på å gjøre skisporten svært populær

Samtale

Hvorfor tror dere noen trosser farer og drar av gårde til steder som Nordpolen eller andre vanskelig tilgjengelige områder rundt om i verden?

Fridtjof Nansen ble folkehelt her i landet på 1800-tallet. Fortell om folkehelter fra andre land. Hva er de kjent for?

hjelpe krigsfanger og flyktninger. I 1922 fikk han Nobels fredspris for sin innsats for flyktninger, hjemløse og sultrammede mennesker i flere deler av verden. Særlig i Ukraina og Armenia spilte Nansen en viktig rolle.

De sosiale forholdene

Det norske samfunnet forandret seg mye på 1800-tallet. I begynnelsen av århundret levde de fleste på landsbygda, og over fire femtedeler av befolkningen drev med jordbruk. Både i Norge og andre europeiske land økte befolkningen raskt. Dette hadde sammenheng med at færre døde av sykdommer som skyldtes sult og underernæring. Flere innbyggere førte til større etterspørsel etter jord, og de som ikke var så heldige å eie litt jord selv, ble tjenestefolk eller husmenn hos andre. En husmann fikk leie litt jord og en plass å bo på av bonden mot å arbeide gratis på gården hans. Dersom bonden ikke var fornøyd med arbeidet, kunne han be husmannen om å flytte på dagen. Klasseskillene var klare i dette samfunnet. Øverst sto embetsmennene, som prester, sorenskrivere og offiserer, og deretter fulgte bonden med egen jord, husmennene og til slutt tjenestefolkene.

Omkring 1850 begynte «flukten fra landsbygda». Mange husmenn ble overflødige da man begynte å bruke maskiner i jordbruket, og i byene var det mulighet for arbeid på fabrikkene som nå vokste fram. Det var også en annen mulighet: å emigrere til Amerika. Mellom 1865 og 1915 dro over 700 000 over havet. Det var svært mange, for selv om folketallet økte på 1800-tallet, bodde det ikke mer enn to millioner mennesker i Norge rundt 1890. Migrasjonen til Amerika kan du også lese om på sidene 112–113.

Det er vanskelig å si om folk fikk det bedre i byen. Boforholdene var elendige, og arbeidsdagen var lang. Mange familier var så fattige at de måtte sende barna sine ut i arbeid på fabrikkene. Likevel strømmet folk til byene, og fra 1850 til 1900 ble tallet på husmenn redusert med 2/3 på landsbygda. Folk håpet på en bedre tilværelse, og nå vokste de første arbeiderforeningene fram. De var inspirert av ideene til Marcus Thrane, som stiftet den aller første foreningen i 1848. Han hadde vært i London og Paris og blitt kjent med nye, sosialistiske ideer. Thranebevegelsen vokste fort, både i byene og på landet. Hver tiende mann over 20 år var til slutt medlem av en arbeiderforening. Bevegelsen krevde blant annet alminnelig stemmerett, lik rett for alle til å drive handel og bedre skoler. Kravene var ikke revolusjonære, men myndighetene ble mer og mer engstelige. Thrane selv ble dømt og fengslet. Da han slapp ut, gjorde han som mange andre: Han emigrerte til Amerika.

Samtale

Kjenner dere til karismatiske ledere i andre land som har greid å engasjere folk til motstand mot myndighetene i landet? Hva skjedde? Hvordan gikk det med lederne?

Fattigfolk bodde trangt og dårlig i byene. Her fra Hammersborg i Oslo rundt 1908

Thranebevegelsen krevde bedre skoler, for det var mange analfabeter her i landet. Utover på 1800-tallet fikk stadig flere anledning til å gå på skolen. I 1860 ble det bestemt at det skulle være egne hus til skolen, og det ble obligatorisk å møte opp til undervisningen. Det var sterke demokratiske og nasjonale strømninger i tida, og det ble et krav at bønder og vanlige folk skulle få ta del i samfunns- og kulturlivet. God utdanning ville bidra til å redusere klasseforskjeller og sosiale motsetninger. Utdanning ble derfor et viktig satsningsområde for staten, og i 1889 ble det innført sjuårig skole for alle.

Ti år senere ble *Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon* (LO) stiftet. Det skjedde etter at mange av de tidligere arbeiderforeningene hadde gått sammen i større fagforbund for å stå sterkere. Ved å samle fagforbundene i én stor organisasjon kunne man føre en mer effektiv kamp for å bedre lønns- og arbeidsforholdene. Noen år tidligere, i 1887, stiftet arbeiderne sitt eget politiske parti, *Det Norske Arbeiderparti*. Et viktig mål var å få gjennomført kortere arbeidstid og stemmerett for alle kvinner og menn. Sistnevnte krav ble først innfridd i 1913.

Parlamentarisme og unionsstrid

I den første tida etter at bøndene hadde fått stemmerett, valgte de som oftest embetsmenn som sine representanter på Stortinget. Men etter hvert som utdanningsnivået ble bedre, ble også den politiske bevisstheten større. Stadig flere bønder ble valgt inn på Stortinget, og fra 1868 utgjorde de et flertall. Dermed økte opposisjonen mot regjeringen og mot embetsmennenes dominerende stilling i det norske samfunnet. Bøndene fikk støtte av mange intellektuelle, og denne opposisjonen samlet seg i en venstreside på Stortinget. De fleste embetsmennene og en del velstående borgere som fryktet at folket skulle få for stor makt, utgjorde høyresiden. I 1884 dannet disse to fløyene formelt to politiske partier, Venstre og Høyre.

For å øke velgernes makt ville venstresiden innføre parlamentarisme. De ønsket at den regjeringen som kongen oppnevnte, skulle godkjennes av Stortinget, og at Stortinget skulle kunne avsette en regjering som fikk stortingsflertallet mot seg. Tidligere hadde den svenske kongen oppnevnt dem som skulle sitte i regjeringen. Kravet fra venstresiden førte til en lang og bitter strid, men til slutt måtte kongen gi seg, og Venstres leder fikk i oppdrag å danne regjering. Det parlamentariske systemet ble innført, og kongens og regjeringens makt ble mye mindre.

I 1905 bestemte Stortinget seg for å oppløse unionen med Sverige. Svenskekongen tenkte på å gå til krig, men han fikk liten støtte både hjemme og i andre land. Etter en del motstand gikk han med på å oppløse unionen. Han forlangte imidlertid folkeavstemning for å få vite om den norske befolkningen var enig med politikerne i at unionen skulle oppløses. Og det viste seg at de norske politikerne hadde støtte av folket: 99,95 % ønsket løsrivelse fra Sverige!

I denne folkeavstemningen var det bare menn som fikk lov til å stemme. Dette provoserte mange kvinner, og nesten 300 000 kvinner skrev under på et opprop der de ga sitt ja til unionsoppløsningen. 1905 ble dermed et viktig år i deres kamp for stemmerett.

Den framtidige statsformen ble også gjenstand for intens debatt. En del kjente venstrefolk og Arbeiderpartiet ønsket republikk, men en ny folkeavstemning viste at tre fjerdedeler av de stemmeberettigede ønsket kongedømme. En fjerdedel ville ha republikk. Dermed fikk Norge for første gang siden middelalderen sin egen konge.

I union med Sverige

- 1814** Norge i union med Sverige. Embetsmannsstaten.
- 1868** Bøndene får flertall på Stortinget.
- 1884** Parlamentarismen blir innført. De første politiske partiene, *Venstre* og *Høyre*, blir dannet.
- 1887** *Arbeiderpartiet* blir dannet.
- 1898** Allmenn stemmerett for menn.
- 1905** Unionen med Sverige blir oppløst. Norge blir selvstendig.
- 1913** Allmenn stemmerett for kvinner.

10 Noen norske kunstnere

Amalie Skram

Amalie Skram – en modig kvinne og forfatter på 1800-tallet

Det norske samfunnet gjennomgikk store forandringer i løpet av 1800-tallet, og denne utviklingen berørte også kvinnene. I det gamle bondesamfunnet hadde kona en viktig plass, både i arbeidet hjemme på gården, i fjøset og ute på jordene. Sammen med mannen hadde hun ansvaret for å skaffe nok mat til familien. Utbyggingen av industrien og migrasjonen til byene skapte nye familiemønstre og nye relasjoner mellom mann og kone, i alle fall i de mer velstående familiene. Nå var det mannens oppgave å forsørge familien. Kvinnens rolle var å være omsorgsfull kone og mor. Hun skulle skape harmoni i hjemmet og overlate alle viktige avgjørelser til mannen. Han bestemte over barna og over de pengene og tingene kona hadde med seg inn i ekteskapet.

Ikke alle var begeistret for denne «utviklingen», og dette ser man også i litteraturen. Hos en kjent forfatter som Henrik Ibsen føler Nora og andre kvinneskikkelser at de sitter i «et dukkehjem». De skal være søte og morsomme, men de har ingen virkelig innflytelse. Selv om mange protesterte og kjempet for større likhet mellom kvinne og mann, var det likevel få som sjokkerte folk så mye som forfatteren Amalie Skram (1846–1905). Hun var kvinne og politisk radikal, hun skilte seg fra mannen sin, tok med seg de to sønnene og erklærte at hun ville forsørge dem ved å skrive artikler om litteratur. Dessuten ønsket hun å skrive romaner. En kvinnelig, skilt romanforfatter? Nei, det gikk nesten ikke an!

Det gikk an. Etter mye motgang fikk hun utgitt sin første roman, *Constance Ring*, i 1885. Motstanden var stor da boka kom ut. «En umoralsk og skandaløs roman,» skrev kritikerne, og mange vendte seg bort fra henne, også venner og forfatterkolleger.

Hva var det de reagerte på? For det første skriver Amalie Skram åpent og dristig om kvinnelig seksualitet, for det andre anklager hun både mennene og samfunnet for at kvinnene går inn i ekteskapet med angst for alt som har med seksualitet og begjær å gjøre. Kvinnene blir oppdratt til å være «rene» og uten kunnskaper om det seksuelle.

Mennene, derimot, er ofte erfarne med mange forhold bak seg. Deres erfaring og begjær skremmer kvinnene, blant dem Constance Ring, slik at de føler motvilje mot seksuallivet.

Amalie Skram ønsket å beskrive virkeligheten så sannferdig og realistisk som mulig, og hun ville problematisere og kritisere det hun mente var feil. For å kunne gjøre det måtte hun beskrive *alle* sider av virkeligheten, mente hun, også livet til de fattige, de som drikker for mye eller må prostituere seg for å tjene til livets opphold. I litteraturhistorien beskrives hun ofte som naturalistisk (se definisjonen nedenfor). Et hovedverk i forfatterskapet hennes er *Hellemyrsfolket* (1887–1898), en slektsroman i fire bind. Gjennom beskrivelsen av Sjur Gabriel, kona Oline og slekten etter dem forteller hun om nøden og hverdagsslitet hos fattigfolk i første halvdel av 1800-tallet. Sjur Gabriel og Oline har ni barn, og de lever på sultegrensa. De er småbønder, men jorda er steinete og vanskelig å dyrke. Oline er dessuten alkoholiker, brennevinet er blitt hennes eneste trøst. Sjur Gabriel har en annen trøst: kjærligheten til den yngste sønnen. Men Amalie Skram viser hvor nådeløst livet kan være: Minstegutten blir syk og dør. Da knekker også faren sammen, og Skram skriver: «Fra den dagen av drakk både mannen og konen i Hellemyren.»

Da Amalie Skram skrev *Hellemyrsfolket*, var hun gift på nytt med en dansk forfatter og bodde i København. Bøkene hennes ble langt bedre mottatt i Danmark enn i Norge. Hun takket Danmark for støtten og sa flere ganger at hun følte seg mer som dansk forfatter enn som norsk: «Norsk er og blir jeg til min dødsdag. Men norsk *forfatter* er jeg ikke.» Slik følte hun det selv, men i dag blir hun likevel regnet som en modig og svært viktig norsk forfatter på 1800-tallet.

Samtale

Fortell om en forfatter som har gjort inntrykk på deg.

Realisme og naturalisme

Når man beskriver norsk litteratur på 1880-tallet, veksler man ofte mellom begrepene *realisme* og *naturalisme*. Begge retningene ville beskrive virkeligheten «slik den var», men realistene la mer vekt på å få fram det typiske og karakteristiske. Naturalistene ønsket å være dokumentariske og skrev ofte om de fattigste og mest elendige miljøene. Dessuten hadde naturalistene, til forskjell fra realistene, et lite optimistisk syn på menneskets muligheter til å forandre sin egen situasjon. De mente at mennesket ble formet av det miljøet de vokste opp i, og at de også arvet egenskapene fra foreldrene. De som hadde fått en dårlig start i livet, hadde ikke mange muligheter til å komme ut av den vonde sirkelen.

Knut Hamsun (1859–1952)

Knut Hamsun

Knut Hamsun er antakelig, ved siden av Henrik Ibsen, den norske forfatteren som er mest kjent i utlandet. Han vokste opp på Hamarøy i Nordland, og i de fleste bøkene er det nettopp menneskene og naturen i denne delen av landet han beskriver. Han flyttet imidlertid tidlig hjemmefra. Foreldrene var fattige, og som 14-åring måtte han reise bort for å tjene egne penger.

I ungdomstida hadde Knut mange typer arbeid. Han jobbet blant annet i butikk og brukte erfaringene i flere av romanene. I ei lita bygd i Vesterålen var han vikar for læreren og senere hjelpegutt hos lensmannen. Hos lensmannen fikk Knut låne mange bøker, og han ble tidlig klar over at det var dikter han ville bli. Så snart han hadde fri, skrev han, og noen av fortellingene fikk han trykt opp i små hefter. Men skulle han bli berømt, kunne han ikke slå seg ned i Nord-Norge. Han ville sørover til de store byene, aller helst helt til København.

Knut var en ambisiøs ung mann, men han hadde et lite problem: Han hadde ikke penger til noen København-reise. Likevel ga han ikke opp. En dag satte han seg ned og skrev et langt brev til en rik handelsmann på Kjerringøy i Nordland. Handelsmannen het Zahl, og Knut fortalte ham at han ville bli en stor dikter. Dessverre trengte han litt penger for å nå målet. Kunne Zahl være så snill å låne ham pengene – 1600 kroner? Zahl kjente ikke den unge mannen, men noen uker senere kom pengene. 1600 kroner var en stor sum på denne tida, nesten det dobbelte av årsinntekten for en lærer.

Med pengene i lomma dro Knut sørover. Han skrev, han arbeidet der det var arbeid å få, skrev igjen, men erfarte at det var vanskelig å bli en berømt forfatter. Forlaget i København ville ikke publisere fortellingene hans, og pengene fra Zahl forsvant fort. Den unge forfatteren sultet. I lange perioder bodde han i Oslo, eller Kristiania, som byen het den gangen, uten penger, uten mat, og til slutt uten ytterklær. Dem måtte han gå til pantelåneren med.

Først i 1890 fikk Knut Hamsun publisert sin første roman. Romanen het *Sult*, og mye av det som skjer i boka, ligner på det forfatteren selv opplevde. Slik åpner romanen: «Det var i den tid jeg gikk omkring og sultet i Kristiania, denne forunderlige by som ingen forlater før han har fått merker av den ...» I dag regnes *Sult* som en av de viktigste romanene i norsk – og kanskje også i europeisk – litteratur, men da

den kom ut, var mange skeptiske. Den var svært annerledes enn andre romaner, og folk forsto ikke hva boka handlet om.

Boka skiller seg fra andre romaner på denne tida ved at den ikke har noen klar handling. Den forteller om tankene og følelsene til en nervøs, ung mann som går rundt og sulter. Vi får høre mindre om det som skjer rundt ham. Denne mannen har ett brennende ønske: Han vil bli dikter. Merkelig nok er ikke sulten bare beskrevet som noe negativt. Det er nettopp i de verste sultperiodene at mannen klarer å skrive.

Mange av Hamsuns romaner handler om rastløse personer, som oftest menn. De drømmer om kjærlighet, men er mer opptatt av drømmen om kjærligheten enn kjærligheten selv. Urolig reiser de videre og blir en slags landstrykere i livet. *Landstrykere* er også tittelen på en av romanene hans. Her kritiserer forfatteren den moderne tida. Kapitalismen og den tekniske utviklingen ødelegger menneskene. I stedet for å bli hjemme og dyrke jorda reiser de sin vei, til byene og til fremmede steder.

I 1920 fikk Hamsun Nobels litteraturpris. Den fikk han for romanen *Markens Grøde* (1917). I *Markens Grøde* møter vi bonden Isak som er lykkelig så lenge han kan dyrke jorda og leve i fred med naturen. Romanen er en hyllest til bonden, til den bonden Knut Hamsun selv egentlig ønsket å være. Etter at Hamsun hadde giftet seg for andre gang, flyttet han sammen med sin unge kone Marie til barndomsstedet Hamarøy. De kjøpte seg gård og kyr og hest. Marie ble bondekone og fikk etter hvert tre barn å ta seg av.

Knut Hamsun selv var ofte rastløs. Selv om han ville være bonde, hadde han mye til felles med «landstrykeren». Når han skulle dikte, reiste han bort fra kone og unger. Ofte var han borte i månedsvis. Da Marie ble gravid med barn nummer fire, ønsket han å flytte igjen. Denne gangen kjøpte han gården Nørholm ved Grimstad. Her ble han og Marie boende til han døde i 1952.

Som person var Knut Hamsun sammensatt. Han var både kritisk til og fascinert av den tida han levde i. Dette ser vi også i bøkene hans. Det er ofte de personene han ønsker å kritisere – de som lokker folk med nye oppfinnelser og ideer og ikke kan slå seg til ro –, som han beskriver med størst varme.

«Jeg er dypt og inderlig anti-britisk,» sa Hamsun i en tale i Wien i 1943. Hamsun var svært kritisk til England, som han mente hadde skylden for industrialiseringen og utviklingen av den moderne sivilisasjonen. Derimot knyttet han sterke bånd til Tyskland, og disse båndene

Samtale

Knut Hamsun er en kontroversiell dikter også i dag. Noen mener at man ikke må glemme hans nazistiske synspunkter under krigen. Derfor blir det protester hver gang det blir snakk om å lage en statue av ham eller kalle opp en gate etter ham. Andre mener at man må skille mellom *mennesket* Hamsun og *dikteren*. Dikteren Hamsun fortjener å få navnet sitt på et gateskilt, mener de. Hva mener dere? Kjenner dere til kontroversielle kunstnere i andre land?

Knut og Marie Hamsun, sommeren 1951 på Nørholm

Ingen heder til Hamsun.

Utlendinger spør:
Hvorfor ingen statuer av Hamsun?

Vi har ikke glemt!

Gi Hamsun ei gate!

ble enda sterkere under den andre verdenskrigen (1939–1945). Han støttet den nazistiske bevegelsen og Adolf Hitler, og ble av den grunn stilt for retten og dømt for landssvik etter krigen. Da var Hamsun 88 år gammel, nesten døv og svært ensom. Likevel var han ikke ferdig som forfatter. I 1949 kom *På gjengrodde stier* ut. Den er både en slags dagbok og en bok der han forsvarer mange av de synspunktene han hadde under krigen.

Knut Hamsun: *Ringen*

Jeg så en gang i et selskap en ung kvinne forelsket. Hennes øyne var da dobbelt blå og dobbelt strålende, og hun kunne slett ikke skjule sine følelser. Hvem elsket hun? Den unge herre borte ved vinduet, husets sønn, en mann med uniform og løverøst. Og Gud hvor hennes øyne elsket den unge mann, og hvor hun satt urolig på stolen!

Da vi gikk hjem om natten, sa jeg fordi jeg kjente henne så godt:

Hvor været er lyst og herlig! Har du moret deg i natt? Og for å imøtekomme hennes ønske trakk jeg min forlovelsesring av fingeren og sa videre: Se, din ring den er blitt meg for trang, den trykker meg. Hva om du lot den gjøre større?

Hun rakte hånden ut og hvisket:

Gi meg den, så skal den nok bli større.

Og jeg ga henne ringen.

En måned etter treffer jeg henne igjen. Jeg ville spørre om ringen, men lot det være. Det haster ikke enda, tenkte jeg, la henne ta seg enda bedre tid enn en måned.

Da ser hun ned i gaten og sier:

Det er sant – ringen. Det gikk uheldig med den, jeg har forlagt den et sted, jeg har mistet den. Og etter dette venter hun på mitt svar. Er du sint derfor? spør hun urolig.

Nei, svarte jeg.

Og Gud hvor hun gikk lettet bort da jeg ikke var sint derfor!

Så gikk et helt år. Jeg var atter igjen på gamle tomter og vandret en aften en kjent, kjent vei.

Da kommer hun meg i møte, og hun har tredobbelt blå og tredobbelt strålende øyne; men hennes munn var blitt for stor og blek.

Hun ropte lang vei:

Her er din ring, din forlovelsesring. Jeg har funnet den igjen, min elskede, og latt den gjøre større. Nå skal den ikke trykke deg mer.

Jeg så på den forlatte kvinne, og på hennes store, bleke munn. Og jeg så på ringen.

Akk! sa jeg og bukket meget dypt, den ring er vi uheldige med. Nå er den så altfor rommelig.

Fra *Siesta* (1897)

Spørsmål til teksten

Hva slags forhold er det mellom jeg-personen og den unge kvinnen?

Hvorfor tar jeg-personen av seg ringen etter selskapet?

Hvordan reagerer den unge kvinnen?

En måned senere treffes de to igjen, men jeg-personen spør ikke om ringen. Hvorfor ikke, tror dere?

Det går et helt år, og så møtes de igjen. Hvordan har den unge kvinnen det nå?

Hva er det jeg-personen prøver å fortelle henne til slutt?

Edvard Munch (1863–1944)

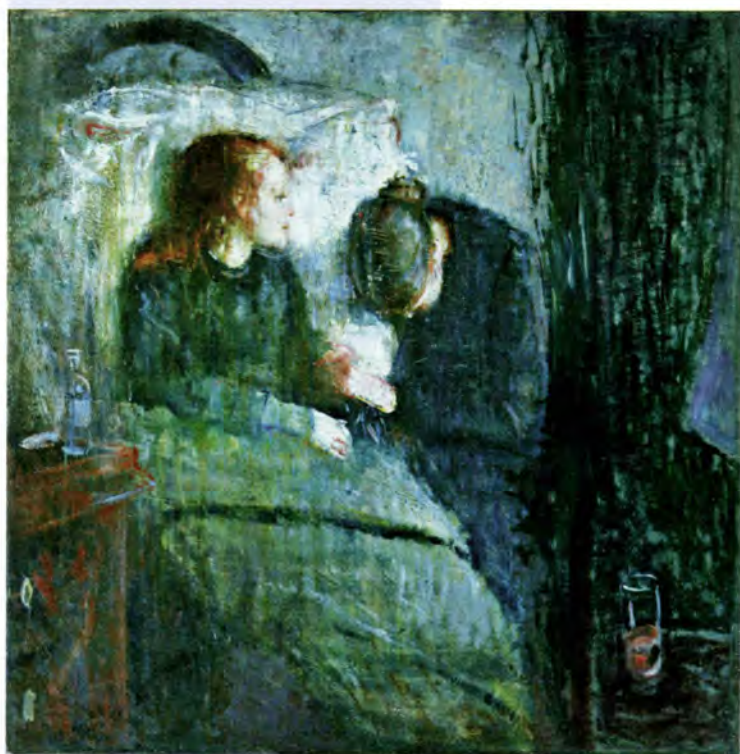
Edvard Munch

Edvard Munch blir regnet som den store mester i norsk malerkunst. Faren var lege på østkanten i Oslo. Økonomien var likevel elendig, fordi mange av pasientene var så fattige at de ikke kunne betale for behandlingen. Da Edvard var fem år gammel, døde moren hans av tuberkulose. Hun ble bare 30 år og etterlot seg fem små barn. Faren forandret seg etter dette. Han hadde alltid vært dypt religiøs, men i oppveksten følte Edvard at farens religiøsitet ble så mørk at det grenset til sinnssykdom noen ganger.

Da Edvard var 14 år gammel, døde søsteren Sofie av samme sykdom som moren. Det gjorde et voldsomt inntrykk på ham, og han har malt en rekke bilder fra denne perioden i livet. «Sykdom, galskap og død var de sorte engler som sto vakt ved min vugge, og siden har fulgt meg gjennom livet,» skriver han. Et av hans mest kjente bilder heter «Det syke barn» og viser en ung pike like før hun dør. Dette bildet malte Edvard om igjen flere ganger. Han ville beskrive hvordan han selv opplevde søsterens død, og dype skrapemerker i malingen forteller hvor intenst han har arbeidet. Alle former og linjer er uklare. Det virker som om alt er sett gjennom tårer.

«Det syke barn» ble vist på en utstilling i 1886, men publikum var rasende. Bildet var ikke ferdig, mente de. De ønsket seg naturalistiske bilder, der man maler virkeligheten «slik den er», og der man kan se detaljene i bildet. Edvard Munch ønsket imidlertid ikke å male slik. «Saken er at man til forskjellige tider ser med forskjellige øyne. Man ser annerledes om morgenen enn om aftenen. Måten man ser på, avhenger av den sinnsstemning man befinner seg i. Det er dette som gjør at et motiv kan sees på mange måter, og det er det som gir kunsten interesse,» skriver han.

Fra 1889 til 1909 bodde Munch mye i utlandet, først og fremst i Frankrike (Paris og Nice) og i Berlin i Tyskland. I Berlin ble han kjent med andre kunstnere fra ulike land, blant

«Det syke barn», 1885–1886

andre den svenske forfatteren August Strindberg og den polske forfatteren Stanislaw Przybyszewski. I denne perioden malte han en rekke bilder som har fått navnet «Livsfrisen». Han skriver i dagboka i 1889: «Det skulle ikke lenger males interiører, folk som leser og kvinner som strikker. Det skulle være levende mennesker som puster og føler, lider og elsker. Jeg skulle framstille en rekke slike bilder.» Bildene fra «Livsfrisen» forteller om livet fra puberteten, gjennom den modne kjærligheten til alderdom og død.

I et av bildene, «Puberteten» fra 1894, ser vi en ung, naken pike som sitter ytterst på sengekanten. Med redde, åpne øyne stirrer hun inn i det ukjente som ligger foran henne, samtidig som hun beskytter seg ved å legge armene i kors. Lyset fra venstre danner en mørk, truende skygge bak henne.

I «Livets dans» fra 1899/1900 møter vi mennesker som danser og flørter på stranda en sommernatt. Men bildet forteller også noe mer. Den hvitkledde piken til venstre er kanskje den unge piken som ennå står og smiler og drømmer, forventningsfull til livet og kjærligheten. I midten danser hun, kledd i flammende rødt, som kjærligheten selv. Til høyre står hun skuffet og bitter med mange ødelagte illusjoner.

«Puberteten», 1894

«Livets dans», 1899–1900

Samtale

Ta for deg ett eller flere bilder av Edvard Munch eller en annen berømt maler og fortell om det til de andre i gruppa. Du kan ta utgangspunkt i farger, komposisjon, måter å male på eller hvordan du opplever og liker bildet/bildene.

«Skrik», 1893

Bildet «Skrik» fra 1893 er det mest berømte bildet av Edvard Munch. Han forteller selv om bildet at han gikk bortover en vei mens sola gikk ned. Himmelen ble plutselig rød som blod. Han ble stående og skjelve av redsel, det var som om hele naturen skrek. Det er dette han vil male, ikke bare et menneske som skriker. Alt uttrykker redsel, det uhyggelige ansiktet, de urolige, bølgende linjene i landskapet og de voldsomme fargene. Dette bildet er et tydelig eksempel på den retningen innenfor kunsten som Munch var med på å skape, og som vi kaller *ekspresjonismen*. Ekspresjonistene skulle ikke bare gjenskape det de så, men uttrykke noe av det de følte i situasjonen.

Munch levde et urolig liv. Han reiste mye, og i perioder var han svært nervøs og misbrukte alkohol. Etter et nervesammenbrudd og et sykehusopphold bestemte han seg for å reise tilbake til Norge for godt. Nå begynte han også å male på en ny måte. Han malte med lyse, kraftige farger og ble mer opptatt av den positive energien i livet og naturen rundt seg. Forandringen ser vi tydelig i et av hovedverkene fra denne perioden, utsmykningen av Universitetets aula i Oslo. På kortveggen stråler en

mektig sol, og strålene slynges ut med stor kraft mot publikum.

I 1916 bosatte Edvard Munch seg på Ekely utenfor Oslo. Her bodde og arbeidet han til han døde i 1944. Alle bildene ble testamentert til Oslo by, og mange av dem kan vi se i Munchmuseet og i Nasjonalgalleriet i Oslo. Også i andre gallerier rundt om i landet kan vi studere Munchs malerier og grafikk.

Gustav Vigeland (1869–1943)

Billedhuggeren Gustav Vigeland ble født i Mandal på Sørlandskysten. Faren var møbelsnekker, og Gustav likte å hjelpe ham i verkstedet. På skolen var han flink i tegning, men ellers kjedet han seg og gjorde ikke flere lekser enn han var nødt til. «Han kan når han vil,» skrev læreren i karakterboka hans. Gustav visste tidlig at han ville bli billedhugger, men da måtte han lære seg anatomi og å tegne akt, det vil si nakne mennesker. Det var ikke så enkelt i den lille, pietistiske byen Mandal. Han fikk tak i en bok i anatomi, og i all hemmelighet forsøkte han å tegne sin egen kropp. Lillebroren hans passet på og kom løpende opp trappa dersom moren var i nærheten: «Kle på deg, Gustav, for nå kommer mor!»

I 1888 flyttet han til Oslo. Det var vanskelig å finne et arbeid der, og akkurat som forfatteren Knut Hamsun sultet han mye. I enkelte perioder sov han ute i skogen eller prøvde å få tak over hodet på et loft eller i en kjeller. Hele tida tegnet han, men han var usikker på seg selv og sine evner. En kald vinterdag bestemte han seg likevel for å prøve lykken. Han dro til en eldre billedhugger, Brynjulf Bergslien, og viste fram tegningene. Billedhuggeren tok seg av gutten, sendte ham til lege og skaffet ham et sted å bo. Han så også at gutten hadde et stort talent, og Bergslien ble hans første lærer i hovedstaden.

Senere fikk Gustav Vigeland stipender for å studere i Frankrike og i Italia. I Italia ble han særlig opptatt av skulpturer fra renessansen, og han ble også begeistret for de egyptiske statuene som står i Vatikanmuseet i Roma. Han likte de rolige og enkle linjene i disse skulpturene. I kunsten hans senere ser vi at idealet nettopp er enkle, monumentale former, uten for mange detaljer.

Når nordmenn i dag hører navnet Gustav Vigeland, tenker de først og fremst på den store Vigelandsparken i Oslo. Den arbeidet Vigeland med de siste 40 årene av sitt liv. Ideen fikk han allerede i 1890-årene mens han var i Italia. I de italienske byene så han mange vakre fontener, og da han kom hjem, lurte han på om ikke Oslo også ville ha et eget fonteneanlegg. Hovedstaden takket ja og samlet inn penger, slik at Vigeland kunne begynne med arbeidet.

Gustav Vigeland i arbeid

«Sinnataggen» er en av de mest fotograferte skulpturene i Vigelandsparken

Vigelandsparken med Monolitten

Først laget han en modell som viser seks nakne menn som løfter en diger skål av bronse. Senere plasserte han 20 statuer i stein rundt fontenen. Fonteneanlegget ble svært stort, og det var ikke lett å finne ut hvor det burde stå. Etter mange års diskusjoner ble det i 1927 bestemt at fontenen skulle plasseres der Vigelandsparken er i dag. Gustav Vigeland hadde imidlertid flere planer. Han ønsket også å lage en høy søyle med figurer som skulle hugges ut av én eneste granittblokk. Denne søylen, som kalles Monolitten, er 17 meter høy og inneholder 121 figurer som beveger seg oppover mot toppen.

Vigeland's produksjon var enorm. Han tegnet og laget modeller, og noen av de beste steinhuggerne her i landet hjalp ham med å hugge til de store granittblokkene. Ved siden av alle skulpturene etterlot han seg 420 tresnitt og over 11 000 tegninger. Han testamenterte alt til Oslo kommune, og mye av det han laget, står nå i Vigelandsmuseet ved siden av den store parken.

Samtale

Har dere vært i Vigelandsparken? Hva slags inntrykk fikk dere? Hva synes dere om Vigelands skulpturer?

Mange talentfulle kunstnere har slitt hardt før de ble anerkjent. Noen – som Vigeland og Hamsun – var heldige og fikk hjelp da de virkelig trengte det. Kjenner dere til kunstnere fra andre land som har strevd hardt for å bli anerkjent? Hvordan levde/lever de?

Også i dag har mange kunstnere lav inntekt her i landet. De fleste må derfor ta annet arbeid ved siden av. Staten gir imidlertid en viss støtte i form av stipender. (I 2007 bevilget staten 186 millioner i kunstner- og garantistipender. I tillegg fikk 221 kunstnere arbeidsstipend på 168 500 kroner hver.)

Noen mener at alle kunstnere bør få en fast lønn fra staten. Andre mener at det å være kunstner ikke er noe «yrke». De mest talentfulle vil overleve, mens andre bør finne seg en annen jobb. Hva mener dere?

Inger Sitter (1929)

Inger Sitter ble født i Trondheim i 1929 og er regnet som en av Norges mest kjente billedkunstnere i dag. Hun viste tidlig at hun var flink til å tegne, og debuterte på en kunstutstilling da hun bare var 13 år. To år senere ble hun tatt opp som elev ved Statens kunstakademi i Oslo. Som voksen ble hun første kvinnelige professor ved akademiet.

Inger Sitter er en allsidig kunstner. Hun er både maler, tegner, billedhugger og grafiker. Hun har deltatt på mange utstillinger både her i landet og i utlandet. I store deler av livet sitt har hun bodd i utlandet, først og fremst i Frankrike og Italia. På 1950-tallet arbeidet hun sammen med andre kunstnere i Paris, og i denne perioden fikk hun interesse for abstrakt kunst. Det er en kunstform som bryter med det figurative, der man kan gjenkjenne motivene på bildet. I den abstrakte kunsten kan man ikke se hva bildene skal forestille. Likevel kan både fargene, formene og bevegelsene i bildet gi assosiasjoner til naturen eller til en bestemt følelse.

Da Sitter, sammen med noen andre kunstnere, prøvde å introdusere den abstrakte kunsten i Norge på 50-tallet, fikk hun mange motstandere. Noen kritikere mente at den abstrakte kunsten ikke handlet om noe i det hele tatt, at den bare var en tom dekorasjon. Andre mente at kunsten burde ha en misjon i samfunnet. Kunsten burde fortelle om

Inger Sitter

«Woodstock 1». Inger Sitter. 1970

Samtale

Hva slags forhold har dere til abstrakt kunst? Foretrekker dere figurative eller nonfigurative bilder?

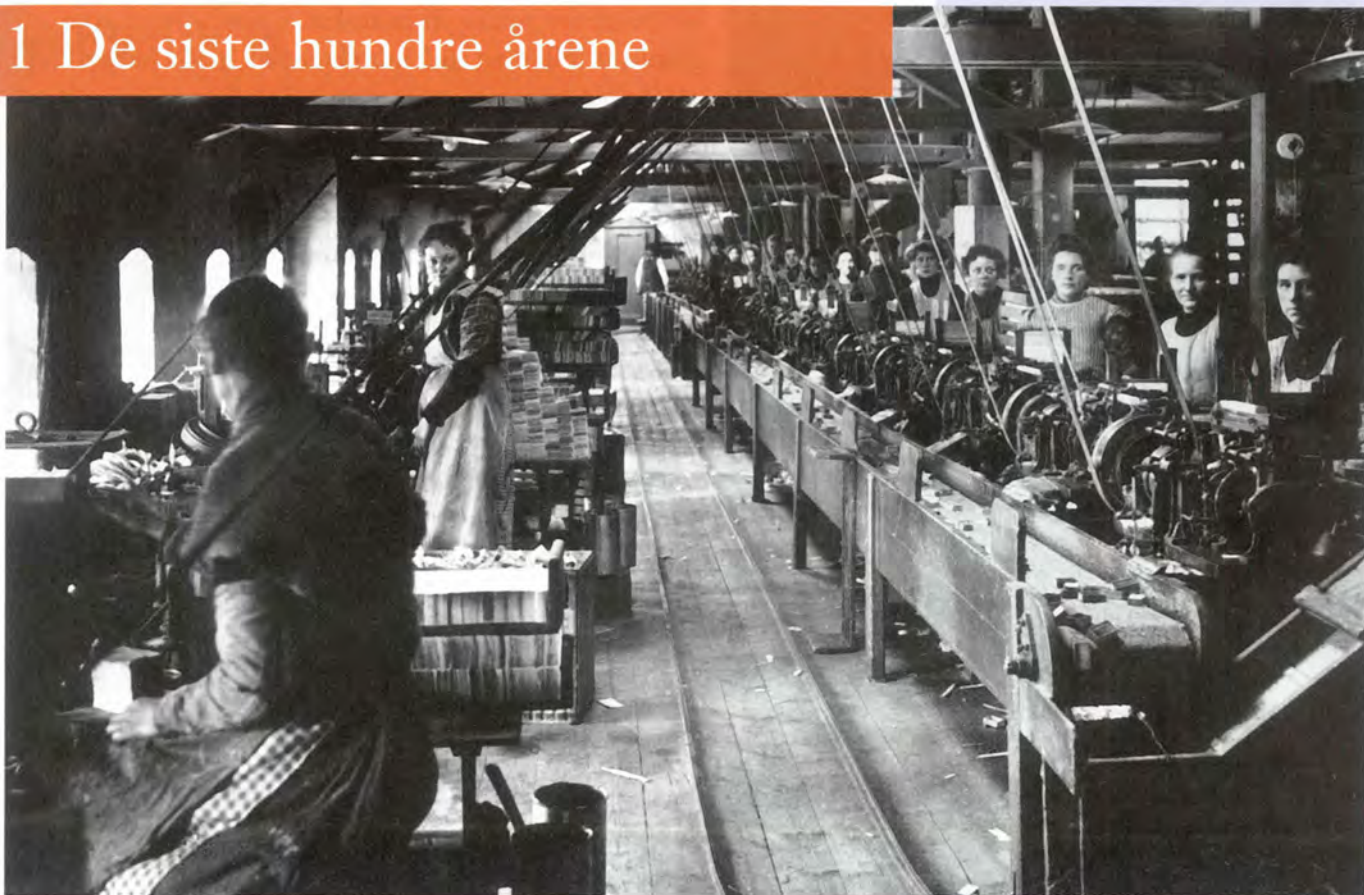
Hvilken hensikt mener dere kunsten bør ha? Skal den være politisk eller dekorativ? Bør den provosere eller gi tilskueren en estetisk opplevelse?

Er det mulig å snakke om «god» og «dårlig» kunst?

sosiale forhold og hvordan mennesker lever. De kunne derfor ikke akseptere en kunst som ikke fortalte noe om slike viktige spørsmål.

I dag er det abstrakte maleriet vel etablert i Norge, og uttrykksformene er mange og ulike. Inger Sitter har eksperimentert med forskjellige former og grader av abstraksjon. Hun er uenig i at det abstrakte maleriet «ikke handler om noe». Som hos mange andre har den siste tidens fokus på miljø og klimaendringer gjort et sterkt inntrykk på henne. Derfor har hun malt en serie bilder som hun har kalt «En hymne til Gaia». De er malt i sterke farger. Kanskje kunne man vente seg dystre og mørke farger i en slik situasjon, men det vil hun ikke male nå. Det skal være en hyllest til jorden, sier hun i et intervju med Tønsberg Blad i 2007. «Det er jo en fantastisk planet vi bor på. Man må tenke positivt i forbindelse med miljøet. Ha en optimistisk grunninnstilling. Ellers går det ikke.»

11 De siste hundre årene

Industri og klassekamp

Øverst i Telemark ligger Rjukan. På begynnelsen av 1900-tallet bodde det omkring 350 mennesker her. Stedet var et kjent turistmål fordi det hadde en av Norges største og mest imponerende fosser. Hit kom en ung ingeniør, Sam Eyde. Han kjøpte fossen og bygde verdens største kraftverk. Dette kraftverket ga elektrisitet til å produsere salpeter eller kunstgjødsel av nitrogen i lufta. Fabrikker ble bygd, og i 1920 var Rjukan en industriby med 9000 innbyggere.

Tida etter at Norge var blitt en selvstendig nasjon i 1905, var på mange måter god for landet. Norge ble for alvor et industriland, og ny teknologi, som blant annet Sam Eyde var med på å prøve ut, ga grunnlag for økt produktivitet. Det var økonomisk framgang, og livet

Nitedal fyrstikkfabrikk startet allerede i 1863. Her arbeidet det mange kvinner og barn. Dessverre var arbeidsforholdene elendige, og mange ble syke av den giftige svoveldampen

Kraftverket på Rjukan

ble bedre for vanlige mennesker. En syketrygd, som gjorde at folk med små inntekter fikk gratis behandling når de ble syke, ble innført fra 1909. Arbeiderne fikk også bedre beskyttelse på arbeidsplassene, og fra 1919 ble det innført 48 timers arbeidsuke i industrien – altså åtte timer dagen, seks dager i uka.

Disse forbedringene kom imidlertid ikke uten kamp. Arbeidsgiverne ville gjøre produksjonen så effektiv som mulig og ønsket ikke at arbeiderne skulle forlate maskinene. Ved et mekanisk verksted i Oslo brøt det ut en «kaffekonflikt» i 1900. Arbeiderne hadde ingen frokostpause, og de måtte spise matpakken mens maskinene gikk. Da de heller ikke fikk lov til å hente seg en kopp kaffe til frokost, streiket de. Konflikten varte i to år, og det var arbeiderne som måtte gi seg.

På tross av mange nederlag oppsto det en følelse av solidaritet og større selvbevissthet hos arbeiderne. 17. mai 1914 gikk det to tog gjennom industristedet Rjukan, et borgertog og et arbeidertog. Borgertoget sang nasjonalsangen «Ja, vi elsker», arbeidertoget svarte med «Internasjonalen». Klassemotsetningene i samfunnet ble tydeligere, og etter hvert ble 1. mai, arbeidernes internasjonale dag, en viktig dag for alle som solidariserte seg med arbeiderklassen.

Alkoholspørsmålet

Alkoholmisbruk førte til sosiale problemer, og i 1919 var det en folkeavstemning om hvorvidt man skulle forby salg av vin og brennevin i Norge. 62 % stemte ja til et slikt forbud. Dette forbudet førte imidlertid til store vanskeligheter for fiskeeksporten. Spania, Frankrike, Portugal og Italia nektet å kjøpe fisk fra Norge så lenge Norge ikke kjøpte vin fra disse landene. Etter stor politisk strid ble forbudet opphevet, men folk skulle bare få kjøpe vin og brennevin gjennom et statlig vinmonopol. Fra 1922 har Vinmonopolet hatt enerett på salg av vin og brennevin.

Verdenskrig

Tida fra 1920 til slutten av 1930-årene var en økonomisk vanskelig tid – både nasjonalt og internasjonalt. «De harde trettiåra» er et kjent begrep. Produksjonen gikk kraftig ned, og arbeidsløsheten var stor. Over 30 % av de fagorganiserte arbeiderne her i landet var uten arbeid i 1933.

Under de vanskelige forholdene vokste det fram nasjonalistiske og antidemokratiske bevegelser i mange land. I Italia hadde Mussolini makten. I Spania overtok general Franco og i Tyskland Hitler.

Også i Norge så vi slike tendenser. I 1933 dannet Vidkun Quisling et nasjonalistisk parti som het Nasjonal Samling. Partiet var inspirert av fascismen i Italia og senere av Hitlers nasjonalsosialisme. Partiet fikk imidlertid ikke mange stemmer ved valgene og klarte ikke å få inn noen representanter på Stortinget.

Da den andre verdenskrigen brøt ut i 1939, forandret Quislings situasjon seg. Norge ønsket å være nøytralt, men 9. april 1940 ble landet angrepet av tyskerne. Forsvaret var svakt, og etter to måneder hadde tyskerne kontrollen. Regjeringen ga opp, og sammen med kongen og kronprinsen forlot den Norge for å fortsette kampen fra London.

Allerede 9. april utropte Quisling seg til statsminister. I første omgang måtte han trekke seg etter noen dager, men i 1942 dannet han en nasjonalsosialistisk regjering med seg selv som ministerpresident.

Det fantes hemmelige undergrunnsgrupper som motarbeidet tyskerne. Noen drev med sabotasje, andre ga ut illegale aviser, og det ble organisert sivil ulydighet og passiv motstand mot maktøverne. Samtidig måtte «hjulene holdes i gang» i samfunnet, og det førte til at man i mange tilfeller var nødt til å samarbeide med okkupantene. Et eksempel er ammunisjonsfabrikken på Raufoss. Der laget de ammunisjon for tyskerne om dagen og drev hemmelige våpenøvelser med motstandsbevegelsen om kvelden.

Mange av dem som var med i motstandsbevegelsen, måtte flykte. De fleste flyktet til Sverige, som var nøytralt under krigen. Noen av flyktningene ble der til krigen var slutt. Andre kom seg videre til England eller USA, der de kunne delta mer aktivt i krigen. Da krigen sluttet, var det 92 000 nordmenn som oppholdt seg i utlandet – omtrent halvparten av disse var i Sverige.

Dette julekortet ble forbudt av den tyske sensuren i 1941. Den røde nisselua var et symbol på motstanden mot krigen. Også flagget og tittelen provoserte tyskerne

Etter hvert tapte tyskerne på flere fronter mot russere, briter, franskmenn og amerikanere, og i mai 1945 måtte tyskerne kapitulere.

Hevn

Da krigen var over, ønsket mange å straffe dem som hadde hatt kontakt med fienden. Først og fremst gikk det ut over jentene som hadde forelsket seg i tyske soldater. De ble slept ut på gater og veier av rasende mennesker. Håret deres ble klipt helt kort, noen ble barbert på hodet, andre kledd nakne, og forbipasserende spyttet på dem.

Senere startet de offisielle rettsoppgjørene. 50 000 nordmenn fikk bot eller måtte i fengsel. 25 ble henrettet, deriblant Quisling.

Et dikt om krigen

Inger Hagerups dikt forteller om en hevnaksjon i Lofoten under krigen. 4. mars 1941 kom engelske krigsskip til Austvågøy i Lofoten. Der angrep de tyske skip og sprengte flere fabrikker og oljetanker. Folk på land tok varmt imot de engelske soldatene, men senere hevnet tyskerne seg. De arresterte lokalbefolkningen og brente husene. Forfatteren Inger Hagerup fikk høre om hevnaksjonen og reagerte spontant. Hun skrev diktet «Austvågøy», som kort tid etter ble lest opp på radio fra England. Forfatterens navn ble selvfølgelig ikke offentliggjort. I dag er dette diktet et av de mest kjente fra krigen.

Austvågøy Mars 1941

De brente våre gårder.
De drepte våre menn.
La våre hjerter hamre
det om og om igjen.

La våre hjerter hugge
med harde, vonde slag:
De brente våre gårder.
De gjorde det i dag.

De brente våre gårder.
De drepte våre menn.
Bak hver som gikk i døden,
står tusener igjen.

Står tusen andre samlet
i steil og naken tross.
Å, døde kamerater,
de kuer aldri oss.

Inger Hagerup

Samtale

Forfatteren bruker mange gjentakelser i diktet. Pek på noen av dem. Hva slags virkning har gjentakelsene? Hvem er «vi» og «de» i diktet? Hva mener dere forfatteren prøver å fortelle (hva er budskapet)?

26.11.1942 fraktet skipet «Donau» norske jøder til utryddelsesleirene. I alt ble 767 deportert. Bare 30 overlevde

I Oslo bygde ingeniør Olav Selvaag svært rimelige boliger etter krigen. Det var flere enn én som møtte fram på visningene

Velferdsstaten

I løpet av noen få tiår etter krigen utviklet Norge seg fra å være et av de fattigste til å bli et av de rikeste landene i Europa. Folk ønsket å bygge opp landet fortest mulig, og samholdet var godt. Det var stor varemangel, slik at folk trengte rasjoneringskort for å få tak i poteter, melk eller et par sko. Ønsket man en boks erter ved siden av potetene, måtte man samle «merker» i lang tid. Kong Haakon gikk foran med et godt eksempel. Det fortelles at han serverte fiskeboller til utenlandske gjester på Slottet, «for de har bare godt av å se at vi ikke har det så fett».

Et annet problem var mangelen på boliger. Mange hus ble brent og ødelagt under krigen, særlig i Nord-Norge, og i tillegg ønsket svært mange unge å stifte familie da freden endelig kom. «Sosial boligbygging» ble derfor viktig for regjeringen. Alle skulle ha rett til en rimelig bolig, mente den. Utenfor de store byene vokste drabantbyene fram. Det var store områder med boligblokker for familier uten spesielt god råd.

Selv om folk manglet mye, var 1950-årene på mange måter en positiv tid. «Om femtiårene egentlig var så lette og problemfrie, er tvilsomt; det var vel egentlig det motsatte. Men de var glade fordi vi var glade. Vi hadde noe å kjempe

for, noe å se fram til, noe å stå sammen om. Noe å tro på, noe å drømme om,» skriver Sigurd B. Hennem i en bok med tittelen *De glade femtiårene*.

Etter krigen dannet Arbeiderpartiet regjering og satt med regjeringsmakten fram til 1965 – bortsett fra tre uker i 1963. Arbeiderpartiet førte en kompromissvennlig politikk, og samarbeidet mellom de politiske partiene var relativt godt i flere tiår etter krigen. Det var bred enighet om hvordan landet skulle gjenreises. Her skulle staten ha en viktig rolle. Det offentlige skulle ta ansvar for borgernes velferd og sørge for mest mulig likhet og en rettferdig fordeling.

På 1950-tallet fikk barna gratis frokost på skolen, for å sikre at alle fikk et sunt og fullverdig måltid

Trygdeordningene ble stadig bedre. I 1967 ble *folketrygden* innført av et enstemmig storting. Den skulle – og skal – blant annet sikre at alle innbyggere får en pensjon som de kan leve av. Selv om man ikke har hatt arbeid, får man trygd når man blir 67 år. Hvis man ikke har hatt inntekt eller har tjent lite, får man *minstepensjon*. Dersom man har hatt høyere inntekt, får man også høyere pensjon.

Etter hvert som velferdsstaten ble utbygd, fikk også folk andre vaner og forventninger. Man stilte større krav til det offentlige, slik som krav om bedre veier, flere barnehager, økt materiell velstand og lik mulighet til utdanning. De offentlige utgiftene økte og er stadig blitt større.

I dag synes noen at velferdsstaten er blitt for dyr. De klager over høyt skattenivå og mener at sosialutgiftene må reduseres. Dessuten bør det bli større konkurranse, mener de, med flere private tilbud i tillegg til de offentlige. En slik utvikling er alt i gang. Tidligere statseide institusjoner som Norges Statsbaner, Avinor og Posten er blitt aksjeselskaper, og folk kan for eksempel «handle» elektrisitet hos selskaper som konkurrerer når det gjelder pris.

Samtale

Er velferdsstaten blitt for dyr?
Hvilke velferdsordninger synes dere er spesielt viktige i samfunnet?

Bør det bli større konkurranse og flere private institusjoner?
Hva bør i så fall eies av det offentlige, og hva kan være privateid?
Bør vi ha et statlig Vinmonopol?
Hva med kollektivtrafikken?
Skolene?
Helsevesenet?
Bibliotekene?

Nordmenn på flyttefot

En undersøkelse fra Europarådet i 2002 viser at nordmenn flytter oftere enn de fleste andre europeere. Klart høyest mobilitet var det i Danmark, med Norge, Sverige, Finland og Sveits på en delt andreplass. Noe av forklaringen på dette er at befolkningen bor spredt her i landet. De som bor i distriktene, må ofte skifte bosted for å få seg ny jobb eller videreutdanning.

Folk flytter inn til tettstedene og byene. Slik har det vært i hele etterkrigstida, bare avbrutt av noen år på 1970-tallet. Da var det mange som av idealistiske grunner flyttet tilbake til distriktene. Tradisjonelt har det vært flere jenter enn gutter som har sagt farvel til hjemstedet sitt. I dag er dette i ferd med å jevne seg ut. I gjennomsnitt flytter både menn og kvinner tre ganger over kommunegrensene i løpet av livet.

Lars Østby i Statistisk sentralbyrå (SSB) har forsket mye på nordmenns flyttemønster. Han sier til *Aftenposten* at motivene for å flytte har forandret seg lite. Folk er ganske rasjonelle og flytter på grunn av arbeid eller utdanning. Østby tviler på at urbane trender med kaféliv og opera er avgjørende for at folk forlater landsbygda. Det er de unge rundt 25 år som flytter mest. Eldre mennesker pakker sjelden sammen det de har, og drar til nye steder.

Naturressurser og økonomi

De rike naturressursene har vært et viktig grunnlag for velstanden i Norge. Landet har hatt stor tilgang på billig vannkraft, og denne kraften er blitt brukt til å bygge ut industrien, slik vi så i eksempelet fra Rjukan. Den billige vannkraften er også viktig i aluminiumsindustrien. Gjennom selskaper som StatoilHydro er Norge blant verdens største produsenter av aluminium. For å få nok elektrisitet her i landet har man bygd ut over 70 % av de største vassdragene, og 15 av de 20 høyeste fossefallene er regulert. Nå er imidlertid interessen for naturvern blitt så sterk at det neppe blir satt i gang flere store vannkraftprosjekter, slik det ble gjort da Altaelva ble utbygd på 1970-tallet (se side 21–22).

Samtale

Er det mange som flytter fra landsbygda og inn til byene i andre land dere kjenner til? Hva kan flytting bety for barn og voksne, for forhold til familie, venner, skole og lignende?

Fisk er en annen viktig naturressurs. Den er i dag landets nest største eksportartikkel og gir cirka 30 milliarder i eksportinntekter. Mye av arbeidet med fisk foregår dessuten i distriktene, der det ellers kan være vanskelig å få arbeid. I tillegg til det tradisjonelle havfisket er det mange oppdrettsanlegg langs kysten, og der finner man også anlegg som bearbeider fisken før den selges. I kapittel 1 fortalte Harjeet Jassal om livet på Røst i dag, der hele samfunnet lever av fisk og fiskeeksport.

Den viktigste naturressursen er uten tvil olje og gass, men det er en ressurs som ikke er fornybar. Oljeproduksjonen startet opp på 1970-tallet, og i dag er olje og gass landets absolutt viktigste eksportartikkel og inntektskilde. Olje- og gassvirksomheten har ført til en svært annerledes næringsvirksomhet i Norge enn i for eksempel nabolandene. Alt i alt utgjør eksporten av råvarer – slik som olje og fisk – nesten 70 prosent av norsk eksport. I nabolandet Sverige utgjør den bare 16 prosent.

Olje- og gassutvinningen vil antakelig fortsette i mange år ennå. Her fra boreplattformen Tyra East

(*) *Fattigdomsgrensa* indikerer hvor mye penger man minimum trenger for å kunne leve et anstendig liv sammenlignet med andre mennesker i samme samfunn. I 2006 var denne grensa på 127 000 kroner per år i Norge (målt etter en norm som EU bruker). Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) satte fattigdomsgrensa til 6500 kroner (netto) i måneden for en voksen person i 2006. Da var boutgiftene ikke medregnet.

Samtale

Fortell hverandre om den økonomiske situasjonen i det landet dere kommer fra. Hva blir eksportert? Hvilke utfordringer står landet overfor? Er det store forskjeller mellom fattige og rike? Mellom lederlønninger og lønningene til vanlige folk? Hvordan vil dere definere begrepet «fattig» i hjemlandet?

Mange er selvfølgelig opptatt av hva landet skal «leve av» den dagen oljeproduksjonen tar slutt. Her mener mange at oljefondet, som nå har skiftet navn til *Statens pensjonsfond – Utland*, vil bli en viktig inntektskilde. En stor del av statens inntekter fra oljevirkksomheten er plassert i dette fondet, som i 2007 var på over 2000 milliarder kroner. Disse pengene er plassert i utenlandske finansobjekter, i aksjer og obligasjoner, og hensikten er at kommende generasjoner skal ha glede av pengene lenge etter at oljevirkksomheten er over.

Norge er en råvarenasjon, men landet trenger flere bein å stå på. I dag arbeider bare 12 prosent i industrien, mens tre av fire har jobb i tjenesteytende sektor, som varehandel, transport og arbeid innenfor offentlig sektor, det vil si helsevesen, undervisning, administrasjon osv. Landet er blitt *et postindustrielt samfunn*, og på grunn av høy timebetaling er det vanskelig å konkurrere med industrien i andre land. Mange er derfor opptatt av at man må bruke penger på forskning innenfor IKT (informasjons- og kommunikasjonsteknologi). Norge kan ikke konkurrere på timepris, men ved å automatisere en del av prosessene som inngår i programvareutvikling, har man større mulighet til å være med i den internasjonale konkurransen.

Fra middelalderen og fram til i dag har Norge vært et ganske egalitært samfunn, det vil si et samfunn med relativt små forskjeller mellom fattig og rik. Dette er imidlertid i ferd med å forandre seg. De rike er blitt rikere, og noen flere har havnet under fattigdomsgrensa i løpet av de siste 50 år. (*) I 2006 hadde de ti rikeste en formue på 274 milliarder kroner til sammen. For denne gruppa var det først og fremst store kapitalinntekter som ga en slik formue. Nå ser man at også lønnsinntektene begynner å øke kraftig for ledere i en del av de største bedriftene og organisasjonene. Dette kan være med på å ødelegge intensjonene med velferdsstaten, der likhetstanken har stått sentralt. I Norge har man hatt kollektive og ganske moderate lønnsavtaler mellom arbeidsgivere og arbeidstakere. Arbeidstakerne har godtatt dette blant annet fordi også lederlønningene har vært moderate. Dersom lederlønningene øker drastisk i årene som kommer, vil kanskje flere grupper i arbeidslivet begynne å kreve mer. Da vil man få et større økonomisk skille mellom ulike grupper av arbeidstakere.

12 Arbeidsliv

Hvorfor arbeider vi?

Retten til arbeid blir fastslått i FNs menneskerettighetserklæring fra 1948, og de fleste ser ut til å mene at arbeid er et gode. Det å være arbeidsledig over lang tid blir sett på som et problem, selv om man skulle få tilstrekkelig økonomisk støtte til å klare seg. En del gruer seg også til å slutte å arbeide når de blir pensjonister. De er redde for at livet skal bli tomt og ustrukturert hvis de ikke har den daglige jobben å gå til.

Hva er det som gjør at de fleste ønsker å delta i arbeidslivet, et liv som for mange betyr stress hver morgen for å få barna klare til barnehage og skole, lange bilkøer til og fra jobb og lange arbeidsdager med mye rutine og mye slit?

Tidsinnstilt

Noe som går og går
og aldri kommer
til noen dør.

Leiligheten – fabrikken.
Leiligheten – kontoret,
– butikken.

Et bankende hjerte
som går og går.
Til en dag: Sirener,
Ambulanser, politi.

Og så akkurat han da?
Som bare gikk her
gikk her
gikk her
slik vi alle går og går.

Helge Vatsend

Trivsel på arbeidsplassen. Fra kjøkkenet på Ullevål sykehus i Oslo

Samtale

Hva forteller bildet over?
Hva forteller diktet?

Småbarnsførelere har nok å henge fingrene i

Tilbake til jobben

- Anne-Lise: Om en måneds tid er det slutt på permisjonen min. Jeg gleder meg til å komme tilbake til jobben.
- Randi: Så fint, da. Men jeg trodde du likte deg godt hjemme?
- Anne-Lise: På en måte, så. Men nå begynner jeg å savne kontakt med kolleger. Og jeg er veldig glad i jobben min.
- Randi: Har du tenkt å jobbe full tid?
- Anne-Lise: Ja, selvfølgelig. Vi har fått barnehageplass til Martin fra neste måned. Og Karine skal gå i SFO. Hadde ikke du også heltidsjobb da dine var små?
- Randi: Jo, til å begynne med. Vi var veldig innstilt på at vi skulle klare å jobbe fullt begge to. Men det var lettere sagt enn gjort.
- Anne-Lise: Hvordan da?
- Randi: Det ble rett og slett for slitsomt. Hverdagene ble så masete for alle fire. Så etter en stund gikk jeg over på 60 % jobb.
- Anne-Lise: Hvorfor du!? Kunne ikke like godt mannen din jobbe litt mindre?
- Randi: Han kunne vel det. Vi diskuterte ulike løsninger, men det var liksom lettere for meg å få redusert jobb enn det var for ham. Så det ble til det.
- Anne-Lise: Det kommer ikke jeg til å gjøre, det er jeg sikker på. Har du aldri angret?
- Randi: Nei, egentlig ikke. Jeg kom til at man ikke kan få både i pose og sekk. Nå har vi litt mindre penger å rutte med, men dagene er ikke så hektiske. Og jeg synes det er viktig å ha tid til ungene selv om de er blitt litt større.
- Anne-Lise: Jobben betyr så mye for meg. Jeg kan ikke tenke meg at jeg skal få lyst til å trappe ned på den.
- Randi: Vel, vel. Lykke til! Men nyt nå i alle fall den måneden du har igjen av permisjonen din!

Kjønn og arbeid

De fleste voksne kvinner her i landet er i arbeid. Det har vært et viktig mål for likestillingen at kvinner skulle delta i yrkeslivet på lik linje med menn. Ikke desto mindre er det forskjeller mellom menns og kvinners yrkesliv.

Utdanningen og jobbene som menn og kvinner velger, er ulike. Til tross for kampanjer for å få jenter og gutter til å velge utradisjonelle yrker, er det fremdeles i høy grad snakk om typiske kvinneyrker og typiske mannsyrker. Kvinner dominerer innenfor utdanning, helsevesen og rengjøring, mens menn fortsetter å dominere i «maskuline» yrker som for eksempel rørleggere, bygningsarbeidere, sjåfører og ingeniører. De yrkene der kvinner dominerer, har stort sett et lavere lønnsnivå enn de yrkene der menn dominerer. Nesten halvparten av yrkeskvinnene er ansatt i det offentlige, særlig i kommunene. Slike stillinger i det offentlige har vært regnet som trygge stillinger med gode pensjonsavtaler. Mennene arbeider i større grad enn kvinner i private bedrifter. Det kan også se ut til at unge kvinner og menn har ulike ambisjoner. På BI ønsker nesten hver tredje mannlige student å bli toppleder, mens dette bare gjelder hver åttende kvinnelige student. Da er det kanskje ikke så rart at flertallet av ledere i store bedrifter fremdeles er menn, selv om antall kvinnelige sjefer *har* økt de siste årene.

Arbeidstida er også ulik. I gjennomsnitt arbeider menn 38 timer i uka, mens kvinnene gjennomsnittlig jobber i ca. 30 timer. Over 40 % av kvinnene arbeider deltid, mens det er få menn (ca. 13 %) som gjør det. På enkelte arbeidsplasser kan det være vanskelig å få full jobb, og det er en del kvinner som sier at de gjerne vil arbeide mer enn de gjør. Men i de fleste tilfellene er det kvinnene selv som velger å arbeide deltid. Det er særlig i familier med barn at kvinnene frivillig velger å arbeide deltid. Det ser altså ut til at det fremdeles er kvinnene som i størst grad tar hensyn til familiesituasjonen når de velger arbeid. Statistisk sentralbyrå har funnet ut at i familier med barn mellom 1 og 6 år har 25 % av parene full jobb begge to, det vil si minimum 37,5 timer per uke. Når ikke begge jobber full tid, er det altså stort sett mødrene som har redusert arbeidstid.

Likestillingsombudet er skuffet. Kvinnene taper ikke bare inntekt. De får også dårligere pensjon og kan kanskje tape i konkurransen om bedre jobber. Derfor foreslår politikerne ulike tiltak for å få flere kvinner til å

Militærtjeneste er frivillig for kvinner, mens unge menn har verneplikt. Stortinget har som mål å få flere kvinner til å ta militærtjeneste og forhåpentlig også velge en karriere innenfor forsvaret. Det vil gi oss et bedre forsvar, mener mange

Samtale

Til tross for kampanjer for å få både gutter og jenter til å velge utradisjonelt, velger jentene og guttene ulike yrker. Hva tror dere er årsaken til dette? Bør staten prøve å endre forholdene?

Hvorfor er det uvanlig at menn velger å jobbe deltid?

Bør kvinner få verneplikt på samme måte som menn? Ville det forandre forsvaret?

øke arbeidstida. Blant tiltakene som diskuteres, er høyere lønn i typiske kvinneyrker, slik at kvinnene blir fristet til å jobbe mer. En annen mulighet er å innføre seks timers arbeidsdag for småbarnsforeldre. Da vil det være lettere å kombinere heltidsjobb med barnepass. Innføring av heltidsskole, slik at barna blir passet på mens foreldrene jobber, kan også gjøre hverdagen enklere for småbarnsforeldre.

Ønsket om å få flere kvinner i heltidsstilling skyldes imidlertid ikke bare ønsket om mer likestilling. Det henger også sammen med at det er behov for flere arbeidstakere, ikke minst innenfor helse og utdanning, der mange kvinner arbeider.

Syssetting

Arbeidsledigheten i Norge er lav. Behovet for arbeidskraft er stort, og det finnes hele tida ledige jobber innenfor en del yrker. Blant innvandrere er det likevel en viss arbeidsledighet. I juni 2007 var ledigheten 5 % blant voksne innvandrere. Det er mye høyere enn i befolkningen som helhet.

I tillegg kommer at mange innvandrere har problemer med å få en jobb som står i forhold til deres faglige kvalifikasjoner. Mange har god utdanning, men får ikke jobb der de kan bruke utdanningen. Det er en lite tilfredsstillende situasjon både for den enkelte og for samfunnet.

For å forbedre situasjonen på arbeidsmarkedet for innvandrere har regjeringen bestemt at det skal settes i gang et forsøk med kvotering av innvandrere til jobber i staten. Det betyr at en person med innvandrerbakgrunn skal få jobben foran andre søkere dersom han eller hun er omtrent like godt kvalifisert som de andre søkerne. Flere store statlige arbeidsplasser skal være med i dette forsøket.

Byttet navn for å få jobb

– Jeg valgte å bytte navn til Jakob for lettere å få jobb. Det fortalte norskpakistanske Arshad Jamil da han møtte arbeidsgivere, tillitsvalgte og presse under konferansen «Arbeid – nøkkelen til integrering».

Arshad, som er utdannet sivilingeniør, måtte selv ta ulike småjobber i vel fire år før han fikk en jobb som fullt ut ga uttelling for den utdanningen han har tatt.

– Egentlig var det et innfall at jeg skulle skifte navn. Kona hadde lyst til å hete Mona, og dermed tok jeg navnet Jakob. Men så fant jeg ut at det

faktisk kunne gjøre det lettere å få jobb ved å bruke Jakob på søknadene i stedet for Arshad, og dermed søkte jeg om navneendring, fortalte han under konferansen.

Nå bruker han Arshad og Jakob om hverandre, og selv om han personlig aldri har blitt direkte diskriminert på grunn av navnet sitt, har han venner som har sendt like-lydende søknader i forskjellig navn til arbeidsgivere, og har blitt innkalt til intervju med det navnet som lyder mest norsk.

Av ulike årsaker sliter høyt utdannede innvandrere med å

Enig eller uenig?

- Det er navnet og hudfargen som bestemmer hva slags jobb du kan få.
- Alle bedrifter må tvinges til å ansette en viss prosent innvandrere.
- Innvandrere klager for mye. Man kan ikke vente å få jobb hvis man ikke kan språket ordentlig.

få tilgang på de jobbene de er kvalifisert for, og generelt sliter også innvandrere i Norge med en større arbeidsledighet enn gjennomsnittet av befolkningen.

Flere tusen høyt kvalifiserte innvandrere går uten jobb i et marked hvor arbeidsgiverne skriker etter arbeidskraft. Dette var noe av bakgrunnen for konferansen som Arbeidsgiverforeningen NAVO har tatt initiativ til i samarbeid med LO, YS og Akademikerne.

(Aktuell, 18.9.2006. Forkortet.)

Funksjonshemmede er den gruppa som har størst problemer med å få brukt utdanningen sin. I avisene kan vi rett som det er se reportasjer om unge mennesker med funksjonsbemanning som får uføretrygd i stedet for arbeid

Innenfor disse områdene var det mange ledige stillinger våren 2007:

	Ledige stillinger
Salg/markedsføring	7645
Helse/sosial	7157
IKT	5696
Transport/lager	5373
Kontor	4884
Ingeniør	4064
Økonomi/regnskap	3807
Utdanning	3250
Varehandel	3001

Den gang nordmenn var emigranter

Det mangler folk i mange bransjer, og nå trenger Norge arbeidskraft fra andre land. For noen generasjoner siden var det nordmenn som reiste ut for å søke arbeid, særlig til Amerika. I løpet av hundre år (1825–1925) var det ca. 800 000 nordmenn som emigrerte, de fleste til Nord-Amerika.

Emigrantene hadde store forventninger før de reiste, og noen fant seg fort til rette og fikk et bedre liv. Mange ble imidlertid skuffet og lengtet hjem. Språket var et stort problem, og noen lærte det aldri. Dessuten var det vanskelig å få gode jobber, særlig hvis man ikke kunne engelsk. De som var religiøse, følte også at moralen i det nye landet var for dårlig. Det ble blant annet diskutert om ungdommen skulle få lov til å danse når de kom sammen. Her er noen utdrag av brev fra dem som angret på at de reiste:

- Jeg trodde at når jeg kom hit, så skulle alt bli bra, men slik gikk det ikke.
- De ler av oss fordi vi ikke kan språket, og det gjør vondt.
- Jeg var nødt til å ta jobb som tallerkenvasker. Det er ikke lett å få kontorjobb.
- Vi hadde helt andre tanker om dette landet. Det er ikke sant det som ble fortalt.

- Her er mye falskhet. Mange blir lurt.
- Jeg tror jeg må gjøre som deg og reise hjem og gifte meg. Pikene her er ikke bra piker, de har ingen ære. Du må gi meg adressen til en riktig fin pike.

Samtale

Dere har lest om noe av det nordmennene reagerte på da de kom til USA. Hva var det dere reagerte på da dere kom hit? Har inntrykket endret seg etter hvert?

Fra 1825 til 1925 utvandret ca. 800 000 nordmenn til Amerika

Organisering av arbeidslivet

De fleste arbeidstakere er organisert i en fagforening. Alle har rett til å organisere seg. Gjennom fagforeningene kan man arbeide for bedre forhold på arbeidsplassen og for bedre lønn. Også arbeidsgiverne har sine organisasjoner, og forhandlinger mellom organisasjonene er regulert av lover, regler og avtaler. Stort sett er det godt samarbeidsklima i arbeidslivet.

Man betaler en del for medlemskapet i en fagforening, men det kan gi den enkelte arbeidstaker trygghet å være organisert. På arbeidsplassen har organisasjonene sine *tillitsvalgte*. De tillitsvalgte skal være de ansattes kontakt med arbeidsgiveren, og de skal være med på å drøfte forhold som angår de ansatte. De kan også hjelpe arbeidstakeren med å løse problemer som oppstår på arbeidsplassen. Til hjelp i større saker har man landsomfattende *fagforbund*. Disse forbundene har et stort apparat

til å kjempe for arbeidstakernes rettigheter. Fagforbundene knytter seg så til de store arbeidstakerorganisasjonene, som LO (se neste side). De store organisasjonene forhandler med arbeidsgiverorganisasjonene om lønn, arbeidstid og andre forhold som skal gjelde for alle.

I de fleste yrker avgjøres lønna i hovedsak ved forhandlinger mellom organisasjonene til arbeidsgiverne og arbeidstakerne, men det kan også være lokale forhandlinger etter at hovedoppgjøret er ferdig.

Diskusjon

Hva bør bestemme lønnsnivået?

Kjønn?

Hvor viktig jobben er for samfunnet?

Utdanning?

Alder?

Hvor man bor?

Hvor hardt arbeidet er?

Hvor mange barn man har?

LO vil ha flere tillitsvalgte med innvandrerbakgrunn

Mange innvandrere har fått øynene opp for hvor viktig det er å organisere seg, og medlemstallet øker. Men innvandrere har ikke den representasjonen i LO og forbundenes organer som medlemstallet tilsier. Derfor er ønsket fra LO nå å aktivisere flere.

– «LO vil intensivere arbeidet med å inkludere arbeidstakere med innvandrerbakgrunn i

fagbevegelsen. Dette vil skje gjennom skolering og aktiv rekruttering til tillitsverv,» heter det i LOs strategidokument.

På bedriftsnivå finnes det mange dyktige innvandrere som gjør en utmerket jobb som tillitsvalgte. Men der stopper det opp. Avansement videre i fagbevegelsens organer ser man nesten ikke blant innvandrere.

Margrethe Daac-Qvale har

skrevet en masteroppgave om den norske fagbevegelsens innvandrings- og integreringspolitikk 1975–2005. Hun finner det påfallende at fagbevegelsen, som til alle tider har frontet internasjonal solidaritet så høyt, ikke har kommet lenger i sitt hjemlige solidaritets- og integreringsarbeid.

Fagforening

er en lokal sammenslutning av arbeidstakere innenfor samme industrigren eller fag.

Fagforbund

er landsomfattende sammenslutninger av fagforeninger fra samme industrigren eller fag.

Arbeidstakerorganisasjoner

LO (Landsorganisasjonen) er den største og eldste organisasjonen. Organiserer for en stor del arbeidere. Har tilknytning til Arbeiderpartiet.

YS (Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund) har medlemmer fra både offentlig og privat sektor, i hovedsak funksjonærer.

Unio (Hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannede) er den nest største organisasjonen på arbeidstakersiden og har mange lærere, sykepleiere og politifolk blant sine medlemmer.

Akademikerne har medlemmer med lang utdanning; leger, tannleger, jurister.

Arbeidsgiverorganisasjoner

NHO: Næringslivets Hovedorganisasjon er den største arbeidsgiverorganisasjonen i privat sektor.

HSH: Handels- og Servicenæringenes Hovedorganisasjon

NAVO: Norges arbeidsgiverorganisasjon for virksomheter med offentlig tilknytning

For alle som jobber i offentlig sektor, er det staten eller kommunene som er arbeidsgiver.

KS: Kommunenes Sentralforbund samler forhandlingsansvaret for kommuner og fylker.

Kong Harald og dronning Sonja reiser ofte på besøk rundt i landet

Hvorfor kongedømme?

- Selma: Jeg synes det er så rart at dere her i Norge har kongedømme. Dere legger jo alltid sånn vekt på at folk skal være like.
- Trond: Ja, det er vel litt rart, men det er det systemet vi er vant til. Og jeg synes på en måte det er greit.
- Selma: Ja, men hvorfor? Bare fordi det er en vane?
- Trond: Nei, ikke bare det, tror jeg. De kongelige gjør en skikkelig innsats på mange måter.
- Selma: Ja da! De reiser rundt og klipper snorer og hilser på gamle.
- Trond: Der tror jeg du undervurderer det de driver med. Jeg har inntrykk av at det er viktig for mange at de kongelige kommer på besøk eller viser interesse for en sak.
- Selma: Det kunne vel en valgt president også gjøre?
- Trond: Vel, jeg tror ikke det ville vært helt det samme. En president representerer på en måte et parti. Hvis man skulle ha en politiker på toppen, ville det bli mye krangling.
- Selma: Ja, og hva skulle vel ukebladene leve av hvis de ikke hadde de kongelige å skrive om?

Monarki og demokrati

For mange virker det underlig at en demokratisk stat har en konge som statsoverhode, en konge som arver tittelen. Nordmenn flest opplever likevel ikke dette som noen stor motsetning, og den første norske kongen etter løsrivelsen fra Sverige i 1905 var faktisk en folkevalgt konge.

Den danske prins Carl ble bedt om å komme til Norge som konge i 1905. Han var gift med den engelske prinsessen Maud, og de norske politikerne tenkte nok at det kunne være bra å sikre et godt forhold til

England. Før prinsen sa ja til å bli konge her i landet, ble det holdt en folkeavstemning, og det var et stort flertall som ønsket ham som konge. Da han kom hit, forandret han navnet sitt til Haakon, og sønnens navn ble forandret til Olav. Begge navnene var vanlige kongenavn før dansketida.

Oppslutningen om monarkiet kan gå litt opp og ned, men det er et stort flertall av befolkningen som ønsker et fortsatt monarki. Når tilhengerne blir spurt hvorfor de ønsker kongedømme, er de vanligste svarene at det er en tradisjon, og at kongehuset er et samlende symbol for hele befolkningen. Kongen representerer kontinuitet under skiftende regjeringer og er hevet over politisk krangel. En republikk med en politisk valgt president virker fremmed og ukjent for de fleste.

En grunn til at det ikke føles så udemokratisk å ha en konge, er at kongen er uten politisk makt. Han har en symbolsk funksjon, men den utøvende makten ligger hos andre. I tillegg kommer at de tre kongene vi har hatt i moderne tid, Haakon 7., Olav 5. og Harald 5., har vært svært populære i befolkningen.

Kong Olav ble populært kalt folkekongen, og dette navnet brukes også av og til på kong Harald. Å være folkelig blir altså sett på som noe positivt.

Dette bildet av kong Olav er veldig populært. I 1973 var det oljemangel og strenge restriksjoner på bilkjøring. Også kong Olav lot bilen stå og tok trikken for å gå på skitur

I 2001 giftet kronprins Haakon og Mette-Marit Tjessem Høiby seg. Bryllupet vakte stor begeistring. Her vinker de fra slottsbalkongen sammen med Mette-Marits sønn Marius etter vielsen i Oslo domkirke

Men er det likevel grenser for hvor folkelige de kongelige kan være? Da vår nåværende konge, Harald 5., ville gifte seg med ei vanlig jente, var det ikke så enkelt. I ni år holdt han og Sonja Haraldsen sammen i hemmelighet, før de fikk tillatelse til å gifte seg i 1968. Haralds far, kong Olav, måtte godkjenne ekteskapet, og han nølte lenge. Ryktene gikk om at Harald hadde ei venninne, og avisene skrev at hvis Harald giftet seg med ei vanlig jente, ville det bety slutten på monarkiet. Siden er Sonja blitt en populær dronning.

Både kronprins Haakon og prinsesse Märtha Louise har gått på vanlige skoler. Det syntes nok alle var riktig. Men begge barna har fått kritikk for å velge kjæresten og ektefeller som er langt fra de kongeliges omgangskrets. Da kronprinsen flyttet sammen med Mette-Marit Tjessem Høiby før de var gift eller forlovet, var det mange som reagerte. Reaksjonene gjaldt ikke minst at hun allerede hadde et barn med en annen mann.

Men til tross for perioder med kritikk er de kongelige populære, og et solid flertall ønsker fortsatt monarki her i landet.

Ulike grunner til å støtte monarkiet

De som ønsker monarki, oppgir gjerne disse grunnene til ønsket:

- Tradisjon. Slik har det alltid vært. Stabilitet. Fungerer bra.
- Kongehuset er et samlende symbol for nasjonen.
- Kongefamilien er gode representanter for Norge i utlandet.
- Republikk er ikke billigere.

Arvelig monarki

Norge er et arvelig monarki der den eldste sønnen hittil er blitt konge etter sin far. Det er nå innført likestilling, slik at også døtre kan bli regjerende dronning, på samme måte som i England, Danmark og Sverige.

Norske konger etter at landet ble selvstendig

Haakon 7. 1905–1957 Opprinnelig dansk prins. Gift med den engelske prinsessen Maud

Olav 5. 1957–1991 Gift med sin kusine Märtha, svensk prinsesse

Harald 5. 1991– Gift med Sonja Haraldsen fra Oslo

Kommende konge

Kronprins Haakon Magnus Gift med Mette-Marit Tjessem Hoiby fra Kristiansand

Kommende dronning

Prinsesse Ingrid Alexandra Datter til Haakon Magnus og Mette-Marit

En kommende dronning? Prinsesse Ingrid Alexandra på sykkeltur

Hvem har makt?

I utgangspunktet er det folket som har makten her i landet, og denne makten kan vi bruke hver gang det er valg. Det er valg til Stortinget hvert fjerde år, og alle norske statsborgere over 18 år har stemmerett. Vi stemmer ikke direkte på personer, men på politiske partier. Partimedlemmene i hvert fylke kan være med på å bestemme hvilke personer som skal representere fylket og partiet på Stortinget dersom partiet får nok stemmer.

Før i tida var folk ofte «født inn i» et parti, slik at den klassen man tilhørte i samfunnet, langt på vei avgjorde hvordan man stemte. I de siste tiårene har det vært mye større mobilitet blant velgerne, og mange skifter parti fra valg til valg.

Folk kan få innflytelse også på andre måter. Det er mulig å ta direkte kontakt med politikerne, og alle stortingsrepresentantene har dessuten en e-postadresse som alle kan benytte for å skrive til dem.

Debatt mellom partiledere ved valget

Når noen ønsker å kjempe for en bestemt sak og prøve å påvirke politikerne, kan de også lage aksjoner og demonstrasjoner. Da får man ofte oppmerksomhet i mediene, noe som øker presset på politikerne. Medienes makt har økt betraktelig i det siste. De største avisene og tv-kanalene er politisk uavhengige, men styrer likevel i stor grad hva som er på den politiske dagsordenen. Ikke minst gjelder det de store tv-kanalene. Journalistene der har innflytelse på hvilke saker og hvilke personer som det blir interesse for. Målet med tv-programmer er sjelden ren informasjon, men minst like mye ønsket om å vekke oppmerksomhet for mediene selv. Da kan det se ut til at konflikter og underholdning er viktigere enn opplysninger om fakta.

En sjelden gang er det folkeavstemning. Da blir befolkningen bedt om å svare ja eller nei på et bestemt spørsmål. Folkeavstemningene er rådgivende her i landet. Det vil si at politikerne får folkets råd, men de er ikke bundet til å følge rådet. I praksis har alltid politikerne tatt hensyn til resultatet av en folkeavstemning.

Det finnes også mange organisasjoner som deltar aktivt i det politiske liv og har ganske stor makt. Vi har ikke mindre enn 1800 landsomfattende organisasjoner her i landet, de fleste av dem med utgangspunkt i arbeids- og næringsliv. Det er nok de største av disse som har mest innflytelse, kanskje spesielt arbeidernes organisasjon, LO, og arbeidsgivernes organisasjon, NHO (se side 115). Men også bondeorganisasjonene, rederiforbundet, miljøbevegelsene og mange andre har betydelig innflytelse.

Stortinget og regjeringen

Stortingsvalget foregår i september hvert fjerde år. Politikerne kan altså ikke skrive ut nye valg når de selv ønsker det.

Stortinget er valgt for fire år av gangen.

Som en følge av det parlamentariske systemet vi har, er det Stortinget som bestemmer hvem som skal danne regjering. Dersom et parti har flertall alene på Stortinget, er det enkelt. Men slik har det ikke vært her i landet siden 1961. Derfor må flere partier samarbeide for å bestemme hvem som skal danne regjering. De blir enige om hvem som skal bli statsminister, og hvordan makten skal fordeles mellom de partiene som

Enig eller uenig?

Internett vil gjøre det mulig for alle å få mer innflytelse i politikken.

Samtale

I spesielle saker kan det brukes folkeavstemning. Husker dere noen eksempler på folkeavstemning i norsk historie? Hva slags politiske spørsmål egner seg til folkeavstemning, og hvilke egner seg ikke? Hva med for eksempel disse sakene: Bensinprisen? Asylpolitikken? Selvbestemt abort? EU-medlemskap? Kongedømme eller republikk?

Stortinget

Stortinget

Stortinget er navnet på Norges nasjonalforsamling. Etter et stortingsvalg kommer 169 valgte representanter fra hele landet sammen her. De blir valgt for en periode på fire år.

Etter valget i 2005 var fordelingen av representanter slik:

Arbeiderpartiet 61
 Fremskrittspartiet 38
 Høyre 23
 Sosialistisk Venstreparti 15
 Kristelig Folkeparti 11
 Senterpartiet 11
 Venstre 10

Statsminister Jens Stoltenberg (i midten) presenterer fire nye statsråder høsten 2007. Fra venstre: Kunnskapsminister Bård Vegar Solbjell, forsknings- og høyere utdanningsminister Tora Aasland, barne- og likestillingsminister Manuela Ramin Osmundsen og miljø- og utviklingsminister Erik Solheim

samarbeider. Statsministeren velger så sine statsråder eller ministre som skal sitte i regjeringen sammen med henne eller ham. Det er (i 2007) 19 medlemmer i regjeringen. De fleste ministrene styrer et departement og omtales med tittel fra sitt arbeidsområde: miljøminister, helseminister, justisminister osv.

Stortinget er lovgivende forsamling. Alle nye lover må vedtas der. Det er også Stortinget som bestemmer hvordan pengene skal brukes. Det må godkjenne statsbudsjettet som regjeringen legger fram.

Regjeringen har utøvende makt og utformer den praktiske politikken. Det meste av arbeidet foregår i departementene. De fleste lovforslag kommer fra regjeringen, og regjeringen legger også fram forslag til statsbudsjett for Stortinget. Det er så opp til Stortinget om det vil godta regjeringens forslag.

Regjeringen sitter ikke alltid i fire år slik som Stortinget. Stortinget kan kaste regjeringen dersom det er misfornøyd med regjeringens politikk, og dersom det ser muligheten for et bedre alternativ. Derfor hender det at det blir regjeringsskifte midt i en stortingsperiode, men det skjer ikke så veldig ofte.

Regjeringen kan også selv velge å gå av dersom Stortinget ikke godtar den politikken regjeringen ønsker å føre.

Skillelinjer i politikken

Det er vanlig å plassere partiene på en linje fra venstre til høyre, der man plasserer de partiene som er for en sterk stat med ansvar for mange samfunnsområder, på venstre side, mens de som ønsker å begrense statens makt, plasseres på høyre side. Partiene som ligger mellom disse standpunktene, kaller seg ofte for sentrumpartier. Partiene til høyre omtales også som konservative, mens de lengst til venstre omtales som radikale.

Det er også vanlig å omtale partiene etter farge. Blå partier er de på høyresiden. Røde partier er kommunistiske og sosialistiske partier. Også det sosialdemokratiske Arbeiderpartiet omtales som rødt. Noen partier omtales som grønne. Den betegnelsen brukes oftest om Venstre, Senterpartiet og SV. Da sikter man til deres miljøengasjement. Betegnelsen *borgerlige partier* brukes gjerne om partiene som ligger til høyre for Arbeiderpartiet.

Ofte får man inntrykk av at forskjellene er små mellom politikerne. «Vi er alle sosialdemokrater,» sa en kjent politiker en gang, og det er et utsagn som mange vil skrive under på. Idealer som trygghet og like muligheter står sterkt i alle partier. Likevel kan man merke at partiene har ulike grunnholdninger, og skillelinjene kan vise seg nokså klart på en del områder.

I skolepolitikken ønsker for eksempel høyresiden friere adgang til å starte private skoler med offentlig støtte. De vil ha større valgfrihet for den enkelte og mener at kvaliteten på skolen kan bli bedre når det blir konkurranse mellom flere aktører. Partiene lenger til venstre ønsker at ressursene skal brukes i den offentlige skolen, slik at den ikke svekkes.

Forklaring på forkortelsene:

SV = Sosialistisk Venstreparti

AP = Arbeiderpartiet

SP = Senterpartiet

KrF = Kristelig Folkeparti

FrP = Fremskrittspartiet

Gruppearbeid

Hver gruppe tar for seg ett parti og finner ut hva partiet mener om én eller flere aktuelle saker.

Samtale

Ta opp i klassen dagens politiske situasjon. Hvem sitter i regjering nå? Er det en flertalls- eller mindretalls-regjering? Hvilke ministre kjenner dere til?

Finn politiske debatter i mediene. Hvilke saker er aktuelle? Hvilke partier eller politikere er mest i søkelyset?

På den måten mener de at man best kan sikre at alle skal få like gode muligheter til utdanning.

Et annet område der den politiske uenigheten kan være stor, er helsevesenet. Helsevesenet er kostbart, og de fleste politikere er opptatt av at det både må forbedres og effektiviseres. Partiene til venstre vil at det offentlige skal ha kontrollen, og på den måten sikre likebehandling for alle, uansett økonomisk situasjon eller sosial status. Partiene på høyresiden mener at helsevesenet kan bli bedre hvis man tillater friere konkurranse. Når private firmaer kan komme med tilbud til stat eller kommune om å drive helseinstitusjonene, presses prisene ned. Konkurranse vil tvinge fram mer effektive løsninger, og dermed blir det ikke så dyrt for det offentlige. Høyresiden legger også vekt på at brukerne av helsetjenester skal ha anledning til å velge mellom ulike tilbud. De andre partiene er enige i at økt konkurranse muligens kan gjøre helsetjenestene billigere. Men de frykter at hvis det blir billigere, blir det også dårligere, både for dem som skal jobbe i helsevesenet, og for dem som skal motta tjenester. Venstresiden legger mer vekt på at det offentlige først og fremst må arbeide for at det skal bli et godt tilbud til alle, framfor at noen skal ha mye å velge mellom.

Lokalt styre

Fylker og kommuner har fått delegert et visst selvstyre fra staten og har ansvar for blant annet skole og sosial omsorg, veier og kultur, og de kan kreve inn skatt. De får overført mye penger fra staten, og staten pålegger kommunene å holde en viss standard på mange områder som for eksempel skole, sosialhjelp og eldreomsorg. Men når minstekravene er oppfylt, kan kommunene prioritere hva de vil bruke mest penger på. Derfor kan det variere noe fra kommune til kommune hva slags tjenester befolkningen får.

Fylkene og kommunene har også egne folkevalgte styrer: *fylkesting* i fylkene og *kommunestyre* eller *bystyre* i kommunene. Valg til disse foregår også hvert fjerde år, midt mellom to stortingsvalg. Ved fylkestings- og kommunevalgene har også utenlandske statsborgere stemmerett dersom de har vært fast bosatt i landet i minst tre år og fyller 18 år i løpet av året.

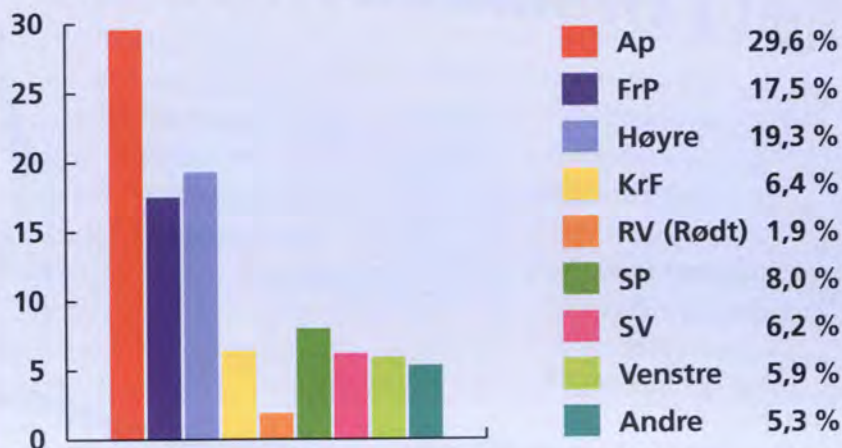
De politiske forholdene i kommunene kan avvike en god del fra forholdene på landsbasis. Det kan være spesielle lokale problemer man er opptatt av, og dette kan skape andre skillelinjer. Derfor ser man andre typer samarbeid lokalt enn sentralt. På side 12 hørte vi om Harjeet Jassal som ble valgt inn i kommunestyret på ei «fellesliste» for flere partier. Det finnes også kommuner der Høyre og Arbeiderpartiet samarbeider om makten, selv om de på landsbasis ser på hverandre som motparter. Sentralt er det foreløpig (2007) ingen partier som vil danne regjering med Fremskrittspartiet, men lokalt samarbeider partiet med andre partier flere steder.

I tillegg til politiske partier kan man i halvparten av landets kommuner stemme på lokale lister, ofte kalt *bygdelist*. Bakgrunnen for disse lokale listene er ofte en lokal kampsak som ses som viktigere enn de sakene partiene prioriterer.

I motsetning til ved stortingsvalget har man ved lokalvalget innflytelse på hvilke personer som blir valgt. Man kan krysse av og dermed gi en ekstra stemme til personer man gjerne vil ha valgt inn. Man kan også føre opp navn fra andre lister på den lista man selv vil bruke.

På mindre steder endrer folk listene i ganske stor grad – antakelig fordi de kjenner politikerne bedre enn man gjør på større steder. Ved de siste lokalvalgene har det også vist seg at i bydeler der det bor mange innvandrere, blir mange av listene endret.

Valgresultatet ved kommunevalget i 2007

Enig eller uenig?

- 16-åringene bør få stemme. De unge vet mer om samfunnet enn de gamle.
- Man bør ha minimum grunnskole for å få stemme.
- Innvandrere bør kunne godt norsk før de kan få stemme.

Gruppearbeid

Finn ut så mye som mulig om kommunen dere bor i. Hvilke partier har makten? Hvem er ordfører? Hvilke politiske spørsmål debatteres for tida?

Samtale

Hvilke saker ville vært viktige for deg hvis du skulle engasjere deg i et politisk parti? For eksempel: Asylpolitikken? Skolepolitikken? Partiets holdninger til religion? Miljøvern? Skattenivået? Bensinprisen? Annet?

RV = Rød Valgallianse. Nå heter partiet *Rødt*. *Andre* er ulike lokale lister.

Kryss av en kvinne

Likestillingsombudet Beate Gangås oppfordrer oss velgere til å påvirke hvilke kandidater som blir valgt, ved å gjøre endringer på stemmeseddelen.

71 prosent av partienes nominerte listetopper i kommunestyrevalget er menn. I dag er kun 17 prosent av norske ordførere kvinner, og bare en tredjedel av kommunestyre-representantene er kvinner. Andre grupper er enda dårligere representert.

Likestillingsombudets kampanje «Kryss av en kvinne» handler derfor ikke bare om kvinner, men om minoriteter.

– Stem på mangfold, få inn kvinner, funksjonshemmede, homofile, innvandrere og unge mennesker. Vi mener at dette vil skape et mer inkluderende samfunn. Mennesker fra alle disse gruppene har mye mer å bidra med i kommunestyrene enn det de har mulighet til å vise i dag, sier Beate Gangås.

(Aftenposten.no, 6.9.2007)

Valget i Drammen

Etter valget har nesten en fjerdedel av bystyreprésentantene i Drammen innvandrerbakgrunn. Av 15 innvalgte bystyreprésentanter for Arbeiderpartiet er det åtte med minoritetsbakgrunn. Av disse kom fire inn takket være personstemmer. I tillegg er det fire med innvandrerbakgrunn

som er innvalgt på andre lister. Dermed er 12 av 49 representanter ikke etnisk norske. Det er altså en andel på 24,5 prosent.

I Drammen er det mellom 18 % og 19 % av innbyggerne som har innvandrerbakgrunn.

(2007)

Domstolene

Domstolene avgjør om en handling er brudd på eksisterende lov eller ikke. Domstolene er uavhengige av de andre statsmaktene. Verken Stortinget eller regjeringen har noen innflytelse på hvordan domstolene dømmer. Men hva som er straffbart, avhenger av de lovene som Stortinget vedtar. Det varierer derfor over tid hva man kan bli dømt for. Helt fram til 1972 var det for eksempel forbudt å leve i homoseksuelle forhold. Det var til og med forbudt med samliv mellom en mann og en kvinne som ikke var gift. I teorien kunne de som brøt loven, få bøter eller inntil tre måneders fengsel. I praksis var loven «sovende» ganske lenge før den ble avskaffet. Folk levde sammen uten å bli straffet.

En fengselscelle

Stortinget setter også rammene for hva slags straff domstolene kan gi for ulike forbrytelser. Til midt på 1800-tallet var det for eksempel dødsstraff for blasfemi. På 1900-tallet ble det endret til fengselsstraff og bøter. Men ingen er i praksis blitt straffet for blasfemi i Norge siden 1912.

Dødsstraff ble tidligere brukt for flere typer forbrytelser, men har ikke vært brukt her i landet siden 1876, unntatt for krigsforbrytelser. Nå er det foreslått 30 års fengsel for krigsforbrytelser, ellers er 21 år den strengeste fengselsstraffen man kan få. I tillegg er det mulig å dømme en forbryter til *forvaring* dersom man mener at det kan være farlig å slippe ham ut. Da kan han bli sittende i fengsel eller en lignende institusjon lenger enn 21 år.

Domstolene har både juridiske dommere og såkalte meddommere, som utpekes blant vanlige folk. I alvorlige saker er det en jury med ti meddommere som avgjør om en tiltalt er skyldig eller ikke.

Alle rettsaker er i utgangspunktet åpne for publikum og presse. Bare hvis det er svært viktig for noen av de involverte, kan dørene lukkes for offentligheten.

Samtale

Sammenlign det juridiske systemet i land dere kjenner. Prøv å finne eksempler på forhold som er straffbare i noen land, men ikke i andre.

Pararbeid

Les gjennom en artikkel hver og fortell innholdet til hverandre.

Gruppearbeid

Bruk aviser:

Hva slags lovbrudd er omtalt i avisene?

Hva slags straffer får folk?

Diskuter saker som får stor oppmerksomhet for tida.

Alle forbrytelser får heldigvis ikke like alvorlige følger:

Tok seg arbeid

STAVANGER:

Tyven var egentlig bare ute for å naske noen småting, men endte opp med å bli ansatt i butikken. Flere butikker i Sandnes har det siste året inngått arbeidsavtaler der tyver får gjøre opp for seg ved å jobbe. Tyver som blir tatt på

fersken, jobber noen timer i butikken og unngår dermed rettslig forfølgelse. En ung tyv i Sandnes kom i fjor så godt overens med butikksjefen at han etterpå ble tilbudt ekstrajobb i butikken, skriver *Rogalands Avis*.

Tagger måtte vaske busser

BERGEN, VG:

Etter å ha blitt tatt for tagging i en buss i vår gjorde 18-åringen opp for seg ved å vaske selskapets busser i en uke.

I konfliktrådet ble skoleeleven dømt til 20 timers samfunns-tjeneste, og i forrige uke «sonet» han straffen hos busselskapet Gaia Trafikk i Bergen. Hver dag etter skolen møtte han opp for å vaske busser etter ungdommers herjinger i kjøretøyene.

– Jeg er glad for at jeg kan gjøre opp for meg på denne måten, sier taggeren til *Fanaposten*.

Avdelingsleder i Gaia Trafikk i

Fana, Ole Grønvingh, sier til avisen at selskapet årlig bruker et seks-sifret beløp på vasking og rengjøring av busser.

Gaia Trafikk har inngått et prøveprosjekt med konfliktrådet i Bergen, og tidligere i høst ble en annen tagger (16) pålagt å vaske busser i 20 timer i stedet for å betale en bot på 60 000 kroner.

Grønvingh synes det var voksent gjort av 18-åringen å gjøre opp for seg ved å vaske busser.

– Han var et positivt tilskudd og en kløpper til å jobbe, sier han til VG.

14 Internasjonale forhold

Nobels fredspris

Den største internasjonale begivenheten her i landet er utdelingen av Nobels fredspris. Den deles ut i Oslo hvert år. Vi vet ikke sikkert hvorfor Alfred Nobel bestemte at fredsprisen skulle deles ut i Norge. Nobel var svensk, og de andre nobelprisene deles ut i Sverige.

Fredsprisvinnerne pekes ut av *Den Norske Nobelkomité*. Det er Stortinget som velger medlemmene i komiteen, og de er alle kjente personer i samfunnslivet. Noen av dem er tidligere politikere, men aktive politikere kan ikke sitte i komiteen. Den skal være politisk uavhengig.

Hvert år kommer det mengder av forslag til aktuelle kandidater inn til nobelkomiteen, og mange driver en intens lobbyvirksomhet for å

Nobels fredspris gikk i 2007 til politikeren Al Gore og FNs klimapanel, representert ved lederen Rajendra K. Pachauri

Samtale

Nobels fredspris blir delt ut hvert år og er kanskje den mest prestisjetunge fredsprisen i dag. Nobelkomiteen har gitt prisen både til personer og organisasjoner og lagt vekt på at prisen skal være global. Hvem vil dere foreslå til neste års prisutdeling?

Alfred Nobel (1833–1896) var en svensk oppfinner. Han vokste opp i Russland, og var senere bosatt i flere andre land. Han oppfant dynamitten og ble grunnlegger av moderne sprengstoffteknikk. Han bygde opp industri i mange land og fikk en enorm formue. Den testamenterte han til et fond som skulle utdele fem priser til «dem som i det forløpne år har gjort menneskeheten den største nytte». Prisene skulle deles ut innenfor fysikk, kjemi, fysiologi eller medisin, litteratur og fredsarbeid. De fire første deles ut i Sverige, den siste i Norge. Prisene ble første gang delt ut i 1901. Senere er det kommet til en sjettede pris, Nobels minnepris i økonomi, finansiert av en svensk bank. Nobelprisen er på omtrent 10 millioner kroner (2007).

påvirke komiteen og for å fremme sin kandidat. Prisen gis noen ganger til privatpersoner, andre ganger til organisasjoner som har gjort stor innsats for menneskeheten.

Komiteen har flere ganger gitt fredsprisen til politikere som har arbeidet for å få slutt på konflikter. Noen ganger har det vist seg at prisen kanskje ble gitt for tidlig, og konfliktene har fortsatt etter tildeling av fredsprisen. I de siste årene har man sett at grunnlaget for hva som kan regnes som fredsarbeid, er blitt utvidet. I 2004 gikk prisen til Wangari Maathai. Hun ønsket å stimulere de fattige i Kenya til å forbedre livet sitt, blant annet ved å plante trær for å motvirke erosjon. I 2006 gikk prisen til Muhammad Yunus og Grameen Bank for deres arbeid med å gi mikrokreditt til fattige lånekunder i Bangladesh.

Her er de siste årenes vinnere av Nobels fredspris:

- 2007** FNs klimapanel (IPCC) og Albert Arnold Gore jr., USA – for arbeidet med å skape og spre kunnskap om menneskeskapte klimaendringer.
- 2006** Muhammad Yunus, Bangladesh, og Grameen Bank – for arbeidet med å skape økonomisk og sosial utvikling nedenfra gjennom mikrokreditt.
- 2005** International Atomic Energy Agency (IAEA) og generaldirektør Mohamed ElBaradei, Egypt – for arbeidet med å hindre at kjernefysisk energi blir brukt til militære formål.
- 2004** Wangari Maathai, Kenya – for hennes innsats for en bærekraftig utvikling, demokrati og fred.
- 2003** Shirin Ebadi, Iran – for hennes innsats for demokrati og menneskerettigheter.
- 2002** Jimmy Carter, USA – for arbeidet med å finne en fredelig løsning på internasjonale konflikter.
- 2001** De forente nasjoner (FN) og FNs generalsekretær Kofi Annan, Ghana – for deres innsats for en bedre organisert og fredeligere verden.

FREDSPRISEN FOR 2007

I grunngevinga for fredsprisen for 2007 skriv Den Norske Nobelkomite:

Varsla om endringar i det framtidige klimaet på jorda må takast med største alvor, og «føre-var»-prinsippet må stå sentralt. Omfattande klimaendringar kan kome til å endre og truge livsvilkåra for mykje av menneskeslekta. Dei vil

kunne medverke til store folkeflyttingar og auka konkurranse om ressursane på jorda. Endringane vil leggje særleg store bærer på dei mest sårbare av statane i verda. Faren for valdelege konflikter og krigar i og mellom statar vil kunne auke.

(Klassekampen, 14.10.07)

Samtale

Mange synes det er viktig å gi fredsprisen til personer som bekjemper fattigdom og miljøproblemer, fordi mange av dagens konflikter har sitt utspring i slike problemer. Andre mener at dette blir feil fokus, fordi det ikke er fattigdom som skaper krig og konflikter. Tvert imot er det konfliktene som skaper fattigdom. Hva mener dere? Bør fredsprisen gå til personer som arbeider med miljø- og fattigdomsproblemer?

Norge og EU

27 land i Europa er i dag medlem av EU (den europeiske union). Norge er et av de få landene som ikke er medlem. To ganger har det vært folkeavstemning om medlemskap, men begge gangene gikk litt over halvparten av dem som stemte, mot norsk medlemskap. Men samarbeidet med EU er likevel utstrakt. Det er regulert gjennom EØS-avtalen (europeisk økonomisk samarbeid). Dette er en avtale mellom EU-landene og tre land som står utenfor EU: Norge, Liechtenstein og Island.

EØS-avtalen gjelder både for varer, tjenester, arbeidskraft og kapital. På samme måte som mellom EU-landene skal det ikke legges hindringer i veien for import og eksport av varer, og det skal være fritt å investere kapital i alle landene. Det samme gjelder for salg av tjenester og for personer som vil søke arbeid. Norge forplikter seg også til å bruke EUs direktiver om gjensidig godkjenning av utdanning innenfor en rekke yrkesgrupper.

Ja eller nei til EU?

Hvem sier nei og hvem sier ja?

En typisk EU-motstander er en kvinne mellom 50 og 59 år med grunnskoleutdanning, skriver avisen *Nationen* i 2007. Hun bor på et lite sted i Nord-Norge og stemmer Senterpartiet. Hun jobber sannsynligvis deltid og tjener mellom 100 000 og 200 000.

En typisk EU-tilhenger er en mann mellom 31 og 39 år med 1–2 år høyere utdanning. Han bor i Oslo og stemmer Høyre. Han tjener enten godt, over 500 000, eller han kan være student med en årsinntekt under 100 000.

Og hva mener de?

Nei til EU: «Grunnlaget for samfunnet vårt er folkestyret. Vi har erfart at vi klarer oss best når vi styrer oss selv og kan samarbeide nært med andre land som en selvstendig nasjon. Som medlem vil Norge få mindre enn to prosent av stemmene i EUs organer og ha svært liten mulighet til å påvirke i EU-saker.»

Ja til EU: «De fleste vedtak som blir fattet i EU, angår også oss i Norge. Det er bare som medlem vi kan være med på å bestemme. Norge har ikke bare krav på rettigheter og fordeler – vi må også ta på oss vår del av pliktene og ansvaret. Dersom vi skal være med på å påvirke vår egen framtid, må vi bli med i EU.»

Internasjonalt samarbeid om lover og regler

Selv om Norge og Island ikke er medlem av EU, har begge landene valgt å være med i Schengen-samarbeidet, som er en avtale mellom 15 land i Europa. Avtalen inneholder bestemmelser om politisamarbeid og grensekontroll. Det skal ikke være kontroll på grensene mellom landene i Schengen-området, mens grensekontrollen mot landene

utenfor skal styrkes. Landene skal samordne asyl- og visumpolitikken, og det betyr at en person som har fått visum til ett av Schengen-landene, også kan reise til de andre.

Et område uten grensekontroll vil gjøre at det blir enklere for kriminelle å forflytte seg rundt i Europa. Schengen-avtalen omfatter derfor også bestemmelser om politisamarbeid og strafferettslig samarbeid. Det er laget en database der man registrerer ettersøkte kriminelle personer fra land utenfor Schengen som skal nektes adgang til Schengen-området. Her kan man i tillegg finne informasjon om savnede personer og stjålne gjenstander.

Norge har også undertegnet en avtale om utlevering av lovbrøtere i EU. Avtalen innebærer at den staten som mottar en arrestordre, skal pågripe og overlevere den ettersøkte til den staten som har utstedt arrestordren.

Gjennom EØS-avtalen er Norge forpliktet til å tilpasse norske lover etter de direktivene som blir vedtatt i EU. Norge kan nedlegge veto mot EUs direktiver, men politisk er dette vanskelig og blir derfor sjelden gjort.

Andre internasjonale forbindelser

Da krigen var slutt i 1945, var Norge med på å danne FN (De forente nasjoner – UN), og den første generalsekretæren, Trygve Lie, var norsk. Norske politikere hadde stor tro på at FN kunne bidra til internasjonalt samarbeid og sikkerhet, og hele tida siden har Norge vært engasjert i FNs arbeid.

Norge er også med i forsvarsorganisasjonen NATO, der USA er sentral. I årene etter den andre verdenskrigen var det store spenninger mellom supermaktene USA og Sovjetunionen, og også her i landet snakket politikerne mye om «trusselen fra øst». Etter at Sovjetunionen ble oppløst i 1991, er imidlertid samarbeidet mellom Norge og Russland blitt stadig bedre, selv om det i perioder har vært stor uenighet mellom landene. Diskusjonene har i særlig grad dreid seg om – og dreier seg om – ressursene i Barentshavet. Her skal man ikke bare komme fram til enighet om hvordan fiske- og oljeressursene bør fordeles, men også hvordan man kan unngå forurensning i dette sårbare området. Det er selvfølgelig ikke bare Russland og Norge som

er opptatt av ressursene i nord. Også land som Canada og Danmark ønsker eiendomsrett over landområdene rundt Arktis. Derfor var det mange som protesterte da Russland gjorde krav på et stort havområde rundt Nordpolen i 2007. Det gjorde de ved å sende ned en ubåt som plantet et russisk flagg på havbunnen under Nordpolen. Deres krav på Nordpolen vil formelt bli behandlet i FN i løpet av et par år.

I 2006 la Norge fram et krav om å utvide den norske kontinentalsokkelen med 248 000 kvadratkilometer i Norskehavet, Barentshavet og nord for Svalbard. Kravet gjelder også Smutthullet og deler av Smutthavet. Kravet gjelder ressursutnyttelse av olje, gass og fisk og vil bli behandlet av «Kommissjon for kontinentalsokkelens yttergrense» i New York. Kravet kommer i konflikt med andre lands krav, blant annet Russlands.

Utviklings samarbeid

Siden 1950-årene har Norge vært engasjert i hjelp til utviklingsland. Hvert år bevilges støtte til u-hjelp over statsbudsjettet. I 2006 var bistandsbudsjettet på om lag 20 milliarder kroner. En undersøkelse fra 2007 viste at ni av ti nordmenn var positive til at Norge yter bistand, men på spørsmål om de kjente noen av landene Norge hadde utviklings samarbeid med, svarte hele 70 % at de ikke kjente noen! (Statistisk sentralbyrå, 2007.)

Mange u-hjelpsprosjekter har vist seg å være lite vellykket, og i dag forsøker man å finne fram til prosjekttyper som virkelig skal gi befolkningen i de fattigste landene hjelp til selvhjelp. Et vanlig ønske fra u-landene selv er at de skal slippe til med varene sine på industrilandenes markeder i stedet for å bli stoppet av toll og importreguleringer. Også til Norge har import vært vanskelig på grunn av reguleringer som tar sikte på å beskytte Norges egen industri og ikke minst eget jordbruk.

På dette området står verden overfor store forandringer. 151 land har nå (i 2007) undertegnet WTO-avtalen (Verdens handelsorganisasjon) som trådte i kraft i 1995, og flertallet av medlemslandene er u-land. Dette er en avtale som skal bygge ned hindringer i verdenshandelen og føre til en friere handel. Det sies at avtalen skal være til fordel både for rike og fattige land. For u-landene skal det bli lettere å få adgang til verdensmarkedene, i og med at andre land ikke så lett kan beskytte seg mot billig import fra fattige land. Protestene mot WTO har likevel vært mange. Noen land føler seg presset til å være med, og u-landene har hatt liten innflytelse på reglene som skal gjelde i organisasjonen. USA og andre rike land anklages for å skape et regelverk som klart favoriserer dem selv, mens de skaper store problemer for mange av u-landene. Ulike grupper engasjerer seg nå mot liberalisering og globalisering av økonomien, og det hersker stor uenighet om hvordan vi skal få en mer rettferdig verden.

Fotballspiller Ole Gunnar Solskjær var bøssebærer for tv-aksjonen på NRK «Sammen for barn» i 2007

Samtale

Hva slags hjelp bør rike land gi til utviklingsland?
Hvilke andre tiltak kunne settes i gang for å få en mer rettferdig fordeling av verdens goder?
Hvordan tror dere at forholdene i verden blir om ti år?

Ordliste 1

I denne ordlista er en del vanskelige ord og uttrykk forklart. Den er delt inn i kapitler og underkapitler, og ordene står i samme rekkefølge som i teksten. Ordene oppgis stort sett i grunnformen selv om de forekommer i en annen form i teksten. Substantiv er markert med endelse i bestemt form (bil/en, dør/a el. -en, hus/et). Verb er markert med preteritumsendelse (kåre (-et), stelle (-te)). Sterke verb skrives helt ut. I sammensatte uttrykk er ikke nødvendigvis bøyning av enkeltordene oppgitt.

Kapittel 1 Landet i nord

1 (1) Norge på kartet

pekepinn/en: antydning, idé

lure (-te) på: spekulere på

hevde (-et): mene

• takket være: på grunn av, som følge av

• slett ikke: ikke i det hele tatt

føre (-te) til: resultere i

mild: som ikke er særlig kald

nedbør/en: regn og snø

gjennomsnittstemperatur/en: middeltemperatur

tilsvarende: samme

breddegrad/en: Jorden er delt inn i 90 breddegrader fra ekvator

til Nordpolen/Sørpolen

relativt: ganske

tynt befolket: med få mennesker i forhold til størrelsen

dyrkbare mark: jord som kan dyrkes

velstående: rik

postindustriell: etterindustriell

• tilgang/en til: adgang til, mulighet til å få tak i

basert på: bygd på, grunnlagt på

naturinngrep/et: regulering av eller utbygging i naturen

de resterende: de som er tilbake

bevare (-te): ta vare på

av hensyn til: på grunn av

etterlyse (-te): søke etter, spørre om

ta (tok – tatt) initiativ til: sette i gang, starte

riktignok: sant nok, det er sant at

• selv: til og med

havne (-et): komme, plassere seg, ende, lande

• knapt: nesten ikke

moh.: meter over havet

1 (2) Røst – et lite øysamfunn langt ute i havet

ytterst: lengst ute

fastland/et: Norge minus øyene utenfor kysten

polarsirkel/en: parallellsirkel på 23 ½ grad fra Nordpolen

• være innstilt på: være forberedt på

toft: *ber*: hardt, vanskelig

jeg torde ikke: jeg var redd for

deprimerende: trist

slett ikke: ikke i det hele tatt

• overgang/en: forandring

ta imot med åpne armer: ønske velkommen på en varm og

inkluderende måte

den lille: *ber*: den lille babyen

massevis: veldig mange

bo om bord i båten: leve og sove i båten

et sosialt treffested: et sted der folk kan treffes og snakke med

hverandre

• vara-: reserve-

• stille (-te) til valg: fortelle at man er kandidat til valget

stemme/n: votum (i forbindelse med valg)

et skikkelig sted: et ordentlig sted

innendørs: inne (i huset)

er over: er slutt

1 (3) Hokksund – en småby i Sør-Norge

knutepunkt/et: punkt der veier, linjer o.l. møtes

langvarig: som holder på lenge

utvikle (-et) seg: forandre seg

• beliggenhet/en: sted der noe ligger eller befinner seg

Stå på!: Ikke gi opp!

følge (fulgte – fulgt) noen opp: hjelpe noen videre mot et mål

gjøre en innsats: arbeide hardt

opprette (-et): starte, etablere

dialogforum/et: møtested for diskusjon og samtale

• kåre (-et): velge, peke ut

Kapittel 2 Et flerkulturelt samfunn

2 (1) Kari og Ola Nordmann

naiv: barnslig, lett å lure

avgjørende: viktigste

• einstøing/en: person som holder seg for seg selv

jordnær: realistisk, nøktern
jovial: gemyttlig, person med lyst og lett humør
nøyaktig: grundig, korrekt
amorøs: lidenskapelig, forelsket
oppfatte (-et): forstå, tolke
hardingfele/n el. -a: spesiell norsk fiolintype
dugnad/en: felles, gratis innsats for å gjøre et arbeid

2 (2) Vaner og tradisjoner

særtrekk/et: karakteristisk trekk
påvirke (-et): influere
oppføre (-te) seg: vise seg, opptre
den avdøde: personen som er død
oppfordre (-et): be, oppmuntre
gi (ga – gitt) uttrykk for: fortelle om, vise fram
oppførsel/en: måte å være på
ha dårlig samvittighet: føle at man har gjort noe galt
vedkommende: personen som nettopp er nevnt
når det gjelder: når vi snakker om
nøye (-de) seg med: være fornøyd med
slå (slo – slått) av en prat: ha en liten samtale med noen

2 (3) Norge – et homogent samfunn?

homogen: ensartet, lik hverandre
regional: som angår et bestemt område eller distrikt
holde (holdt – holdt) på: bevare, fortsette å bruke
region/en: distrikt
myte/n: oppdiktet fortelling (som man likevel kan tro litt på)
om lag: cirka
sette (satte – satt) sitt preg på: er med på å karakterisere
være motstander av: være uenig i (at det bør være slik)
være tilhenger av: være enig i
ta (tok – tatt) som bevis: se på som et bevis
førene (-te): smelte sammen, kombinere
livrett/en: favorittmat
til hverdags: om/i hverdagen
motebilde/t: *ber*: klesmote
innrede (-et): møblere

2 (4) Samene – Nordens eldste befolkningsgruppe

være spredt: bo langt fra hverandre
fjellvidde/n el. -a: flatt og åpent fjellområde
mindreverdig: mindre verdifull, underlegen
utestengt: ekskludert
erstatning/en: kompensasjon
lav selvfølelse: følelse av at man ikke er verdt noe
bli assimilert: bli lik, bli sammensmeltet med
gå (gikk – gått) inn for: arbeide for

demning/en: dam, hinder som regulerer vannet
miljøvernforkjemper/en: person som kjemper for at miljøet ikke skal ødelegges
lenke (-et) seg sammen: binde seg fast til hverandre
angå (angikk – angått): gjelde for, ha betydning for
konsultere (-te): spørre, be om råd
myndighet/en: makt, autoritet
samemanntall/et: offentlig liste med navn på personer som er same
stå fram som same: fortelle at man er same

2 (5) Mari Boine

salme/n: religiøs sang
fylle (-te): gjøre full, gjøre hel
artist/en: *ber*: kunstner i musikk
gå nye veier: prøve noe nytt
talsmann/en: representant
gjenvinne (gjenvant – gjenvunnet): vinne eller få tilbake

Kapittel 3 Hvordan lever vi?

3 (1) Et samfunn i oppløsning eller et paradys?

man kan få inntrykk av: det kan virke som om
egentlig: faktisk, når det kommer til stykket
oppløsning/en: det å falle fra hverandre, nedbryting
gå for lut og kaldt vann: få lite stell og omsorg
for ikke å snakke om: i tillegg kommer
forlate (forlot – forlatt): reise bort fra
forlatt: alene
omtale (-te): snakke om
vellykket: som har suksess
vurdere (-te): evaluere, se på, bedømme
legge (la – lagt) vekt på: framheve, si at noe er viktig
levealder/en: hvor lenge folk forventes å leve

3 (2) Singelliv og samliv

langt fra: absolutt ikke
trekk/et: egenskap, karakteristikum
ta opp: behandle, presentere
livsfase/n: periode i livet
strekke (strakte – strakt) seg: vare
tenårene: perioden fra 13 til 19 år
samvær/et: kontakt, det å være sammen
formidabelt: veldig mye
utested/et: restauranter, kafeer osv.
stå øverst på ønskelista: være prioritert
halvparten: 50 %
husholdning/en: «familie», mennesker som utgjør et bofellesskap

dødsfall/et: det at noen dør
erstatte (-et): komme i stedet for
stifte (-et) (familie): danne, etablere
uansett: uavhengig av
nordmenn flest: flertallet av nordmenn
rettighet/en: rett
lovforslag/et: proposisjon, utkast til en ny lov
regelverk/et: et system av regler
sikre (-et): gjøre trygg

3 (3) Noen ord om vennskap og samliv

kjele/n: kasserolle eller gryte
tilføre (-te): legge til, gi, forsyne
brensel/et: ved, noe som kan brenne
bekjentskap/et: det å kjenne noen, person som man kjenner
stue/a el. -en: *ber*: lite hus
ugle/a el. -en: fugl som ser godt om natta
kring: rundt, omkring
hekte (-et): feste, binde
smått: lite

3 (4) Foreldre og barn

velstand/en: rikdom
betydelig: mye
yrke/t: lønnet arbeid
følge/n: konsekvens
det offentlige: samfunnet, stat og kommune
delvis: til en viss grad
tilbringe (tilbrakte – tilbrakt): være
stell/et: pass, pleie
ta ansvar: se det som sin plikt
stelle (-te): pleie, ta seg av
permisjon/en: fri fra jobben for en periode
stefar/en: ikke biologisk far, mann som lever med barnets mor
stemor/a el. -en: ikke biologisk mor, mor som lever med barnets far
kontantstøtte/n: offentlig betaling for å passe egne barn mellom 1 og 3 år hjemme
unngå (unngikk – unngått): slippe unna
skaffe (-et): få tak i
omsorg/en: omtanke, godhet, stell
tiår/et: periode på ti år, desennium

3 (5) Eldre

pleie/n: stell, pass
forhold/et: *ber*: situasjon
nyansere (-te): forandre litt
trend/en: tendens, utvikling, moteriktig idé

avlaste (-et): hjelpe
rett som det er: ganske ofte
svikte (-et): ikke gjøre sin plikt

Kapittel 4 Utdanning

4 (1) Utdanning for alle

gjelde (gjaldt – gjeldt): angå, være aktuelt for
offentlig: statlig eller kommunal
mål/et: det man vil komme fram til
skaffe seg: få
bidra (bidro – bidradd): være med på, hjelpe
område/t: del, sektor
skille (-te): dele, holde fra hverandre, separere
evne/n: talent, dyktighet
ferdighet/en: noe man kan godt, dyktighet
så langt det er mulig: i størst mulig grad
hovedtrekk: de viktigste kjennetegnene
legge (la – lagt) til rette: skape gode forhold
forutsetning/en: anlegg, mulighet, betingelse
fjerne (-et): ta bort
tilhenger/en: en som støtter en mening
få vite: få kjennskap til
motivasjon/en: lyst
ha ansvar for: ha plikt til å gjøre
oppholde (oppholdt – oppholdt) seg: være på et sted

4 (2) Hva studerer du?

Sier du det?: uttrykk for overraskelse
(Det er vel) så: *ber*: (Det er kanskje) slik, riktig
sånn passe: middels
og sånn: og lignende
ligge (lå – ligget) etter: være forsinket

4 (3) Universitetene

høgskole/høyskole: institusjon som gir utdanning etter videregående skole
få rett til: få aksept for
oppnå (-dde): få
på tvers av: uten å følge, ved å velge fra ulike
samsvare (-te): tilsvare, være lik
bestå (besto – bestått): klare (en prøve)
avhandling/en: tese, vitenskapelig oppgave
oppfylle (-te): klare, tilfredsstillende, etterkomme
hinder/et: noe som stopper en
anledning/en: mulighet
selve (studiene): (studiene) isolert sett
gjennomføre (-te): avslutte, gjøre ferdig

utjevning/en: det å gjøre lik
stipend/et: studiestøtte som ikke skal betales tilbake

4 (4) Universitetet for miljø- og biovitenskap (UMB)

felt/et: område, sektor
forvaltning/en: administrering
anvendelse/n: bruk
en god del: nokså mye
foregå (foregikk – foregått): skje, være
tilby (tilbød – tilbudt): gi

4 (5) Høgskoler

emne/t: (del av) fag, tema
avdeling/en: selvstendig del av noe større

4 (6) Forby niqab

forby (forbød – forbudt): si at noe er ulovlig
urimelig: for vanskelig
likeverdig: på samme nivå
gjensidig: som går begge veier
forholde seg til noen: ha kontakt med
føre noen bak lyset: lure noen
kun: bare
åpne for: gi mulighet til
X på sin side: X derimot, når det gjelder X
gå ut: *ber*: si offentlig
nylig: for kort tid siden
forsvare (-te): støtte, gå inn for

Kapittel 5 Miljø og klimatrussel

5 (1) Rapporten som forandret verden

barnål/en: blad (formet som en grønn «nål») på furu- og grantrær
slør/et: stoff eller tåke som er nesten gjennomsiktig
dis/en: luft som er litt uklar, lett tåke
lysning/en: åpent, lyst parti i skogen
røve (-et): stjele
pine (-te) ut jorden: utnytte, ødelegge jorden
tale (-te): snakke
slå (slo – slått) fast: erklære, konstatere
menneskeskapt: resultat av menneskelig aktivitet
økosystem/et: det økologiske systemet
dramatisk: veldig mye
Arktis: området rundt Nordpolen
ørken/en: tørr sandslette (f.eks.: Sahara)
bre (-dte) seg: bli større
enkelte: noen

5 (2) Andre energiformer

anbefaling/en: råd, rekommandering
kutte (-et): redusere
forbruk/et: konsum
innskrenke (-et): redusere, gjøre mindre
satse (-et) på: gå inn for
fornybar: som kan brukes om igjen
drivhus/et: oppvarmet glasshus til å dyrke fram planter i. Også
brukt for å beskrive den forurensede jordkloden
avfall/et: søppel, verdiløse rester fra industri osv.
lagre (-et): oppbevare
etterlate (etterlot – etterlatt) seg: la bli igjen
forekomst/en: eksistens, depot

5 (3) Klimakvoter – en god idé?

tillatelse/n: melding som forteller at man har rett til å gjøre noe
Hva er vitsen?: Hva er poenget?
lurt: smart
renseanlegg/et: anlegg som gjør rent eller destillerer farlige stoffer
utslipp/et: det å slippe ut eller frigjøre farlige stoffer, stoffer som
slippes ut
rensing/en: destillasjon
kreve (-de): *ber*: ha behov for
forurense (-et): gjøre uren, skade luft og vann
det holder ikke: det er ikke godt nok
hver og en av oss: hver enkelt av oss, vi alle

5 (4) Hva kan vi gjøre?

tiltak/et: prosjekt, aktivitet, initiativ
husstand/en: personer som hører til en familie eller husholdning
tilsvare (-te): være lik, være det samme som
utsette (utsatte – utsatt): vente med å gjøre
installere (-te): legge inn, montere
droppe (-et): oppgi, ikke gjøre
påta (påtok – påtatt) seg: bestemme seg for (å gjøre)

Kapittel 6 Helse

6 (1) Hvem har ansvar for helsa?

Snakk om...!: (uttrykk for indignasjon) For en ...!
sløsing/en: unødvendig, bortkastet bruk
så vidt jeg skjønner: etter hva jeg forstår
overvektig: som veier for mye
det er deres sak: de bestemmer selv
formynderstat/en: stat som regulerer mye av innbyggernes liv
for min del: for meg, etter min mening
begripe (begrep – begrepet): forstå

subsidiere (-te): støtte økonomisk
avgift/en: penger til staten
sykmelde (-te): melde fra til arbeidsgiver om sykdom
lønne (-et el. -te) seg: gi økonomisk fordel
forebygge (-de): hindre at noe skjer

6 (2) Staten og helsa

paramedic/en: ambulansearbeider med spesialisering
forsikre (-et): inngå avtale om forsikring
forsikring/en: en ordning der man får sikkerhet mot en viss betaling
sørge (-et) for: ta ansvar for
svangerskap/et: graviditet
dekke (-et) utgifter: betale for
rehabilitering/en: det å komme seg etter sykdom, attføring
den enkelte: hver
utfordring/en: noe som kan bli vanskelig å klare
egenandel/en: det man betaler selv
trengje (-te): ha behov for
trengs (trengtes): behøves, må være der
fordoble (-et): øke med 100 %
årsverk/et: det arbeidet en person gjør på et år
satse (-et) på: arbeide for
bemanning/en: det å fylle stillinger med folk
prosentvis: når man regner i prosent
ernæring/en: kosthold, mat og drikke

6 (3) Hva slags behandling?

hjerte- og karsykdommer: sykdommer i hjertet og blodåresystemet
spedbarn/et: barn fra 0 til 1 år
lidelse/n: plage, sykdom
nøle (-te): vente, utsette
være lite villig til: ikke ønske
finne (fant – funnet) ut: oppdage, erfare
allmennpraktiserende lege: lege som behandler sykdom generelt, ikke spesialist
inngå avtale: få et forpliktende samarbeid
skolemedisin/en: legebehandling basert på vitenskap
henge (hang – hengt) sammen med: ha forbindelse med
kronisk: langvarig, uhelbredelig

6 (4) Medisinske dilemmaer

dilemma/et: vanskelig valg
gen/et el. -en: arveanlegg
arvelig: som går fra en generasjon til neste
arvemateriale/t: det som ligger i kromosomene
være disponert for: være utsatt for, ha risiko for
dreie (-de) seg om: ha å gjøre med, gjelde
bryte (brøt – brutt) ut: *her*: bli realisert, manifestere seg

etisk: moralsk
livsstil/en: måte å leve på
risiko/en: fare, (negativ) sjanse
ektefelle/n: mann, kvinne man er gift med
abort/en: avbrudd av svangerskap
innvilge (-et): godkjenne
få påvist: få beskjed om
arveanlegg/et: muligheter som ligger i kromosomene
foster/et: barn i morens mage
syndrom/et: samling av symptomer
skeptisk: kritisk
sortering/en: det å skille mellom ulike slag
toleranse/n: aksept, forståelse
funksjonshemming/en: handikap, redusert funksjon

Kapittel 7 Den eldste historien

7 (1) De første innbyggerne

funn/et: noe man finner, oppdagelse
spor/et: synlig merke
bosetting/en: fast bolig
stige (steg – steget): bli høyere
redskap/en el. -et: verktøy, utstyr
tam: domestisert, ikke vill
hvete, bygg, hirse: korntyper
tilværelse/n: livet
gjenstand/en: ting
utveksle (-et): gi og få
mektig: som har makt
våpen/et: redskap til å bruke til jakt og i kamp
egne (-et) seg: passe
pløye (-de): bearbeide, skjære jorda

7 (2) Vikingtida

egentlig: virkelig
bymessig: som ligner på en by
ildsted/et: plass der man tenner bål
hele: *her*: så mye som
storfamilie/n: familie der flere generasjoner bor sammen
tjenestefolk: de som arbeidet for eieren av gården
trell/en: ufri person, slave
holde (holdt – holdt) seg hjemme: være hjemme
handelsferd/en: reise for å selge og kjøpe
plyndring/en: ran, overfall, tyveri
forutsetning/en: betingelse, mulighet
angrep/et: angrep, invasjon, overfall
rekke (rakk – rukket): ha nok tid

stridighet/en: kamp, ufred, uenighet
utenfra: fra utsiden
det viste seg: de fant ut
angripe (angrep – angrepet): overfalle, invadere
kloster/et: bolig for munk eller nonner
frykte (-et): være redd for
med hærmakt: med våpen
hær/en: armé, en gruppe menn med våpen
stamme (-et) fra: komme fra
oppleve (-de): være med på
oppførsel/en: måte å være på
rykte/t: renommé, noe som fortelles
slå seg ned: etablere seg, bosette seg
som regel: vanligvis
østover: mot øst
mot: *ber*: på betingelse av
rike/t: stat
grunnlegge (grunnla – grunnlagt): opprette, etablere
mynt/en: metallpenge

7 (3) Harald Hårfagre samler Norge

ifølge tradisjonen: i ikke-vitenskapelig historie
sendemann/en: utsending, bud, «ambassadør»
underlig: rar, merkelig
være stor på det: være overlegen
holde på sitt: være bestemt, ikke gi seg
legge (la – lagt) under seg: erobre
kjemme (-et): gre med kam
skyldes (skyldtes): skje på grunn av noe
tyde (-et) på: signalisere, indikere
finne sted: hende, skje

7 (4) Olav den hellige

dyrke (-et): *ber*: tilbe, ære
få kjennskap til: høre om, bli kjent med
bli døpt: bli kristen
slå hardt ned på: straffe
nyordning/en: forandring, nytt system
få en fra å gjøre noe: påvirke en til å slutte med
rømme (-te): flykte
motstander/en: fiende, en som kjemper imot
slag/et: kamp
i all hemmelighet: uten at det ble kjent
lik/et: død kropp
helgen/en: hellig person i den katolske kirken
pilegrim/en: religiøst menneske som drar til hellige steder

7 (5) Kong Olav og Dale-Gudbrand

by (bød – budt): *ber*: påtvinge, pålegge
hov/et: gudshus fra førkristen tid
våge (-et): ha mot til, tore
tale (-te): snakke
ta imot: *ber*: godta, akseptere
rive (rev – revet) ned: ødelegge, demontere
pynte (-et): utsmykke
lyse (-te) lang vei: skinne på lang avstand
blind: som ikke kan se
døv: som ikke kan høre
klubbe/a el. -en: redskap til å slå med
gå i stykker: bli ødelagt
makte (-et): klare
lide (led – lidd) skade: bli skadet

Kapittel 8 Middelalder og dansketid

8 (1)

for alvor: virkelig
gjøre sitt: bidra, gjøre sin del
avgift/en: en slags skatt
i forhold til: sammenlignet med
blomstringstid/a el. -en: gullalder, en god og aktiv periode
sette (satte – satt) i gang: starte
håndverker/en: en som er spesialisert i produksjon som krever
håndarbeid
overleve (-de): fortsette å leve
opprinnelig: egentlig, i begynnelsen
ære/n: ry, anseelse, det å ha et godt navn
slekt/en: familie, ætt
hevn/en: revansj, gjengjeldelse

8 (2) Kong Sigurd drar på korstog

oppfordre (-et): si at noen bør gjøre noe
erobre (-et): vinne, ta
av gårde: av sted, i vei
overvintre (-et): holde seg på et sted hele vinteren
blokkere (-te): sperre, stenge
forhold/et: tilstand, situasjon
beleiring/en: omringing, blokade

8 (3) Svartedauden

se for seg: tenke seg, innbilde seg
love (-te el. -et): garantere
smittsom: som overføres fra person til person
smitte (-et): overføre sykdom

ramme (-et): treffe, angripe
spre (-dte) seg: komme til mange steder
herje (-et): rase, gjøre skade
halvere (-te): redusere til halvparten
epidemi/en: smittsom sykdom som sprer seg raskt
gruffull: fryktelig
katastrofe/n: stor ulykke
konsekvens/en: følge, virkning
virkning/en: konsekvens, resultat
ledig: fri
rett og slett: faktisk, i praksis
øde: forlatt, ubebodd
minke (-et): bli mindre
forsvar/et: hær som beskytter et land, militært vern
svikte (-et): utebli, ikke komme inn
svække (-et): bli svak
adel/en: øverste klasse, med visse privilegier
utgjøre (utgjorde – utgjort): representere, være
utgangspunkt/et: start
borg/en: festning, slott med festningsverk
stå for: *ber*: ha ansvar for, arrangere
begravelse/n: det å legge døde i jorda
komme på fote: reise seg, bygge seg opp

8 (4) Handel under hanseatene

få innpass: komme inn
fortrenge (-te): skyve ut, fjerne
utenrikshandel/en: kjøp og salg til utlandet
allianse/n: forbund, sammenslutning
bevare (-te): ta vare på, vedlikeholde
monopol/et: enerett
for Norges vedkommende: når det gjelder Norge
handelsborgerskap/et: innbyggere som drev med handel
gli (gled – glidd) inn: komme inn uten motstand, ubevisst

8 (5) Forholdene i Norge i dansketida

formelt sett: på papiret, i teorien
likestilt: med samme rettigheter
likeverdig: like viktig, med samme verdi
hevde (-et) seg: markere seg, kreve sin plass
enevelde/t: styringsform der én person har all makt
arvelig: arvefølgende, som går fra en generasjon til neste
embetsmann/en: person i høy stilling i staten, utpekt av kongen
på noens vegne: for noen, i stedet for noen
opprør/et: voldelig protest
til beste for: til fordel for, på en positiv måte
langt (friere): mye (friere)
betrakte (-et): se på

løsrivelse/n: frigjøring, det å rive seg løs
fra tid til annen: av og til, noen ganger
oppretholde: bevare, holde ved like
telle (-te): *ber*: være viktig
anerkjenne (-te): akseptere, godta
brudd/et: skisma, slutt på kontakt
innse (innså – innsett): forstå
overtale (-te): påvirke, få noen til å gjøre noe
sølibat/et: det å leve ugift, seksuelt avholdende
utsmykking/en: pynt, dekor, ornament
foregå (foregikk – foregått): skje, være

8 (6) Unionen med Danmark tar slutt

forlange (-te): kreve
benytte (-et) anledningen: gripe sjansen
forsamling/en: komité, gruppe mennesker
lovgivende makt: den som gir lover
utøvende makt: den som gjennomfører politikken
stemmerett/en: rett til å stemme på politikere ved valg
selvstendig: fri, uavhengig
gi slipp på: miste, gi fra seg
krigsbytte/t: det man har vunnet i krig
delegasjon/en: gruppe som kan forhandle
kronprins/en: prins som skal bli konge

Kapittel 9 1800-tallet

9 (1) Kulturlivet

feire (-et): holde fest for
markering/en: poengtering, signalisering
skrive om landsbygda: skrive om livet på landet
i stor grad: svært ofte
identitet/en: selvbilde, jegfølelse
kilde/n: ressurs, grunnlag
særegenhet/en: karakter, spesielt trekk
i hovedsak: for det meste
være preget av: være influert av

9 (2) Fra ingen til to norske skriftspråk

gå for seg: skje
bøyningsform/en: bøydd form av et ord (f.eks. bestemt form av
adjektiv og substantiv)
erfare (-te): oppleve
dannet: kultivert, veloppdragen, utdannet
skape (-te): lage
gå til fots: gå, spasere (ikke kjøre)
danne grunnlag for: være utgangspunkt for, utgjøre basis for

9 (3) Fridtjof Nansen – polarforsker og nasjonalhelt
borgerskap/et: middelklassen (særlig brukt om folk i byene)
ferd/en: tur, reise

slede/n: «vogn» som man trekker etter seg (se bilde side 78)
tåle (-te): klare, greie
kjelke/n: en slags slede
kajak/et: smal båt der man padler med én lang åre
i livsfare: i fare for å dø, i en veldig farlig situasjon
havne (-et): komme, falle ut i
med friskt mot: med ny optimisme
tilbringe (tilbrakte – tilbrakt): oppholde seg, være
da vinteren slapp taket: da vinteren var over
ved en tilfeldighet: tilfeldigvis, uten at det var planlagt
ytterligere: enda mer
forløper/en: en som kommer før
innsats/en: arbeid

9 (4) De sosiale forholdene

som skyldtes: på grunn av
underernæring/en: resultatet når man har fått for lite mat
etterspørsel etter: behov for
sorenskriver/en: dommer (først og fremst på landsbygda)
overflødig: unyttig, ikke bruk for
elendig: svært dårlig
stifte (-et): danne, organisere
alminnelig: generell
myndighetene: autoritetene, de som har den politiske makten
analfabet/en: person som ikke kan lese og skrive
obligatorisk: tvungen, nødvendig
strømning/en: bevegelse, tendens
satsningsområde/t: felt eller område der man investerer mye
fagforbund/et: se side 115
innfri (-dde): oppfylle

9 (5) Parlamentarisme og unionsstrid

embetsmann/en: person som var utpekt av kongen. Høy stilling i
staten innenfor bl.a. administrasjon, kirke, hær og domstoler
utgjøre (utgjorde – utgjort): være, danne
opposisjon/en: gruppe som er motstandere av regjeringen
oppnevne (-te): utpeke
avsette (avsatte – avsatt): gi avskjed, «sparke»
strid/en: kamp
gi seg: kapitulere
få i oppdrag: få beskjed om å gjøre noe, få en oppgave
oppløse (-te): gjøre slutt på
forlange (-te): kreve
folkeavstemning/en: referendum
opprop/et: brev eller kunngjøring som sendes rundt, og der man

blir oppfordret til å skrive navnet sitt
bli gjenstand for: være emne for
de stemmeberettigede: de som har rett til å stemme

Kapittel 10 Noen norske kunstnere

10 (1) Amalie Skram

gjennomgå (gjennomgikk – gjennomgått): gjennomleve, erfare
berøre (-te): angå, virke inn på, få konsekvenser for
fjøs/et: hus der dyrene bor
forsørge (-et) noen: gi noen det de trenger av mat, klær osv.
omsorgsfull: kjærlig, som passer godt på andre
avgjørelse/n: bestemmelse
erklære (-te): uttale, si klart fra
gå an: være mulig
utgi (utga – utgitt): publisere
skandaløs: skammelig, forargelig
vende (-te) seg bort fra: holde seg unna, snu ryggen til
dristig: modig
anklage (-de el. -et): bebreide, kritisere
begjær/et: lyst, sterk (erotisk) lengsel
erfaren: rutinert, som har erfaring
erfaring/en: kunnskap om livet (*ber*: spesielt på det seksuelle
området)
motvilje/n: antipati
sannferdig: sann, ekte
prostituere (-te) seg: selge seg, ta seg betalt for seksuelle
tjenester
tjene til livets opphold: tjene nok til mat, klær osv.
verk/et: litterært arbeid (roman, drama, diktsamling)
nød/en: stor fattigdom
slit/et: hardt arbeid
trøst/en: støtte, oppmuntring
nådeløs: uten barmhjertighet
knekke (knakk – knek(ke)t) sammen: gi opp, ikke orke mer, bryte
sammen
bli regnet som: bli sett på som

10 (2) Knut Hamsun

erfaring/n: kunnskap om livet
lensmann/en: lokal politimann
bli klar over: forstå
hefte/t: blad eller liten bok som ikke er innbundet
nå (nådde – nådd) målet: komme eller arbeide seg dit man
ønsker
erfare (-te): oppleve
forlag/et: firma som utgir bøker
ytterklær: klær man har på seg når man er ute

pantelåner/en: person som låner ut penger og får ting eller klær som garanti
forunderlig: merkelig
forlate (forlot – forlatt): gå bort fra
få merker av: få psykiske eller fysiske skader av
skeptisk: tvilende, kritisk
skille (-te) seg fra: være annerledes enn
handling/en: det som skjer i en bok eller en film
brennende: veldig sterk
rastløs: urolig
landstryker/en: vagabond, person som reiser omkring uten fast adresse
hyllest: uttrykk for beundring
sammensatt: kompleks
være fascinert av: være betatt, fengslet, opptatt av
lokke (-et): overtale, friste
oppfinnelse/n: noe nytt som er laget, en ny praktisk løsning
knytte (-et) bånd til: holde kontakt med, utvikle vennskap med
bli stilt for retten: møte for en domstol
landssvik/et: forræderi mot landet
døv: som ikke kan høre
synspunkt/et: mening, standpunkt, oppfatning

10 (3) Knut Hamsun: *Ringen*

løverøst/en: dyp, kraftig stemme, stemme som en løve
Hvor været er lyst og herlig!: Så lyst og fint været er!
more (-et) seg: ha det morsomt
imøtekomme (imøtekom – imøtekommet): gå med på, oppfylle
den er blitt meg for trang: den er blitt for trang for meg
trykke (-te): klemme, presse
la den gjøre større: la noen (f.eks. en gullsmed) utvide den
hviske (-et): snakke med veldig lav stemme
la (lot – latt) det være: ikke gjøre det
det haster ikke: det er ikke nødvendig å skynde seg
forlegge (forla – forlagt) noe: legge noe bort uten å finne det igjen
Er du sint derfor?: Er du sint på grunn av det?
atter igjen: enda en gang tilbake
på gamle tomter: på steder man kjenner fra før
vandre (-et): spasere, gå
komme meg i møte: komme mot meg
hun ropte lang vei: hun ropte mens hun sto langt borte
forlatt: ensom, alene tilbake
rommelig: stor

10 (4) Edvard Munch

oppvekst/en: tid da man vokser opp, barne- og ungdomsår
sinnssykdom/men: alvorlig sinnslidelse, galskap, psykose
stå vakt: passe på, holde vakt

vugge/n el. -a: babyseng som kan bevege seg fra side til side
aften/en: kveld
sinnsstemning/en: stemning eller humør man er i
framstille (-te): lage
pubertet/en: overgangen fra barn til kjønnsmoden alder
flørte (-et): kurtisere
forventningsfull: spent, håpefull
for godt: for alltid, for å bo permanent
utsmykking/en: dekorering
kortvegg/en: den korte veggen (i et rektangulært rom)
slynges ut: kastes ut

10 (5) Gustav Vigeland

billedhugger/en: kunstner som lager skulpturer
møbelsnekker/en: håndverker som lager møbler
verksted/et: bygning der noe (f.eks. møbler) blir laget eller reparert
være nødt til: måtte
pietistisk: strengt religiøs
få tak over hodet: finne et sted der man kan bo
evne/n: talent
skulptur/en: statue
monumental: stor, imponerende
fontene/n: skulptur med vann
søyle/n: slank stolpe
granitt/en: svært hard steinart
tresnitt/et: bilde som er laget ved at man trykker en utskåret, malt treplate mot papir
testamentere (-te): gi til andre som arv

10 (6) Inger Sitter

være allsidig: ha kunnskaper eller interesser på mange områder
bryte (brøt – brutt) med: gå helt bort fra
misjon/en: oppgave
være vel etablert: ha en sikker posisjon
hymne/n: hyllest, sang
dyster: trist

Kapittel 11 De siste hundre årene

11 (1) Industri og klassekamp

kraftverk/et: anlegg som produserer elektrisitet fra vannkraft
kunstgjødsel/en: gjødsel som er laget industrielt. Gjødsel tilføres jorda for å gjøre den bedre
forbedring/en: reform, forandring til det bedre
bryte (brøt – brutt) ut: starte
streike (-et): legge ned arbeidet, nekte å arbeide
nederlag/et: tap, fiasko
oppstå (oppsto – oppstått): begynne, bli til, danne

<http://51dwc.taobao.com> QQ:847168938

selvbevissthet/en: selvsikkerhet, tro på seg selv
borger/en: person som tilhører en høyere klasse enn arbeideren
oppheve (-et): gjøre slutt på

11 (2) Verdenskrig

tendens/en: utvikling i en bestemt retning
fascisme/n: autoritær, nasjonalistisk bevegelse
nasjonalsosialisme/n: nazisme, antidemokratisk, antisemittisk bevegelse
forsvar/et: militært vern, militær beskyttelse
utrope (-te) seg til: erklære seg som
omgang/en: runde
undergrunnsgruppe/n el. -a: gruppe som driver med hemmelig, illegalt arbeid mot myndighetene
sabotasje/n: ødeleggelse av installasjon og lignende
illegalt: ulovlig
sivil ulydighet: når man nekter å adlyde myndighetene som del av en politisk kamp
makthaver/en: myndighet, den som har makt
kapitulere (-te): overgi seg
gå ut over: ramme, skade
slepe (-te): dra
forbipasserende: person som går forbi
henrette (-et): drepe person som er dømt til døden
hevnaksjon/en: aksjon som gjøres for å få hevn eller revansj
hamre (-et): slå, banke
hugge (-de): slå
tusener: mange tusen
steil: sta, trassig
naken tross: tydelig opposisjon eller motstand
kue (-et): undertrykke

11 (3) Velferdsstaten

samhold/et: enhet mellom folk
rasjoneringskort/et: kort som man må vise fram for å få kjøpt visse varer
de har godt av det: det er bra for dem
har det ikke så fett: mangler mye, har dårlig økonomi
stifte (-et) familie: gifte seg og få barn
tvilsomt: usikkert
kompromissvennlig politikk: enighet om at alle politiske partier gir litt
gjenreise (-te): bygge opp igjen
velferd/en: trygghet med hensyn til sosiale goder
sørge (-et) for: passe på
forventning/en: håp
stille (-te) krav: kreve, forlange noe

11 (4) Nordmenn på flyttefot

mobilitet/en: evne til å flytte
bo spredt: ikke bo samlet, bo langt fra hverandre
være i ferd med: holde på
forskjellene jevner seg ut: forskjellene blir mer og mer borte
trend/en: tendens, moteriktig idé

11 (5) Naturressurser og økonomi

tilgang på: tilførsel av, mulighet til å få tak i
aluminium/en el. -et: sølvhvitt, metallisk grunnstoff
vassdrag/et: samling av elver og innsjøer som har felles utløp
oppdrettsanlegg/et: stort basseng i havet med småfisk som blir matet
bearbeide (-et): arbeide (videre) med
råvare/n: vare som er råstoff, som ikke er bearbeidet
aksje/n: skriftlig bevis på andel i et aksjeselskap
obligasjon/en: gjeldsbevis, bevis på at man har lånt ut penger
hensikt/en: plan, formål, intensjon
er over: er slutt
tjenesteytende sektor: servicenæring
som inngår i: som er en del av
programvare/n: datamaskinprogrammer med instruksjonsmateriale, software
intensjon/en: hensikt, tanke, plan
drastisk: veldig mye

Kapittel 12 Arbeidsliv

12 (1) Hvorfor arbeider vi?

fastslå (fastslo – fastslått): konstatere, bestemme
menneskerettighetserklæring/en: internasjonal avtale om de rettigheter som individet har
de ser ut til å mene ...: det virker som om de mener ...
et gode: en positiv sak
arbeidsledig: uten arbeid selv om man søker
tilstrekkelig: nok
grue (-et el. -dde) seg til: være bekymret for noe i framtida
pensjonist/en: en som får pensjon etter å ha sluttet i arbeid

12 (2) Tilbake til jobben

en måneds tid: ca. en måned
SFO: skolefritidsordning, aktivitet på skolen utenom undervisningstida
være innstilt på: ha til hensikt, være forberedt på
lettere sagt enn gjort: enklere å planlegge enn å gjennomføre
rett og slett: i praksis
slitsomt: anstrengende, hardt

masete: strevsom, urolig
liksom: på en måte
det ble til det: slik ble det, det ble resultatet
angre (-et): ønske noe ugjort
komme til: trekke en konklusjon, finne ut
få både i pose og sekk: få flere goder som vanskelig kan kombineres
ha mindre å rutte med: kunne bruke mindre penger
hektisk: travel, masete
trappe (-et) ned: redusere
nyte (nøt – nytt): glede seg over, sette pris på

12 (3) Kjønn og arbeid

delta (deltok – deltatt): være med
på lik linje med: på samme måte som
ikke desto mindre: likevel, til tross for det
kampanje/n: aksjon, tiltak
ambisjon/en: drøm, mål, aspirasjon
enkelte: noen
frivillig: av fri vilje, uten tvang
likestillingsombud/et: offentlig ansatt person som skal arbeide mot diskriminering
tiltak/et: initiativ
skyldes (skyldtes): skje på grunn av

12 (4) Sysselsetting

sysselsetting/en: ansettelse i arbeidsliv
arbeidsledighet/en: arbeidsløshet, andel uten arbeid
arbeidskraft/en: arbeidstakere
stå i forhold til: passe til, henge sammen med
tilfredsstillende: god

12 (5) Den gang nordmenn var emigranter

bransje/n: gren, del av næringslivet
forventning/en: håp
finne seg til rette: trives, tilpasse seg
lengte (-et) hjem: ønske at man var hjemme
utdrag/et: fragment, del
falskhet/en: uærlighet

12 (6) Organisering av arbeidslivet

fagforening/en: se side 115
forhandling/en: drøfting, det å konferere for å komme fram til en avtale
avtale/n: kontrakt, noe man er blitt enige om
stort sett: for det meste
tillitsvalgt: valgt representant
drøfte (-et): diskutere
angå (angikk – angått): gjelde, være aktuell for

landsomfattende: som dekker hele landet
forhandle (-et): drøfte, arbeide for å komme fram til en avtale
hovedoppgjør/et: de viktigste, sentrale forhandlingene

12 (7) LO vil ha flere tillitsvalgte

få øynene opp for: innse, forstå
tilsi (tilsa – tilsagt): innebære, tyde på
intensivere (-te): styrke, øke
skolering/en: opplæring
rekruttering/en: det å få tak i nye folk
tillitsverv/et: valgt stilling
påfallende: merkelig, underlig
fronte (-et): kjempe for, gå i spissen for

Kapittel 13 Politiske forhold

13 (1) Hvorfor kongedømme?

klippe (-et el. -te) snorer: symbolsk åpning av ny bro o.l.
skikkelig: ordentlig, veldig bra
innsats/en: jobb
undervurdere (-te): tro for dårlig om, bagatellisere
krangling/en: uvennlig diskusjon

13 (2) Monarki og demokrati

motsetning/en: kontrast
løsrivelse/n: frigjøringen
opplutning/en: støtte, det å si ja til
kontinuitet/en: uavbrutt sammenheng
skiftende: foranderlige
heve (-et): løfte
krangel/en: trette, uvennlig diskusjon
nøle (-te): være usikker, vente
omgangskrets/en: folk man er sammen med
forlove (-et) seg: avtale ekteskap

13 (3) Hvem har makt?

i utgangspunktet: som basis, som fundament
stemmerett/en: rett til å stemme ved valg
langt på vei: i stor grad
benytte (-et): bruke
påvirke (-et): ha innflytelse på
dagsorden/en: agenda, aktuell plan
vekke (vakte – vakt): *ber*: oppnå, få
folkeavstemning/en: referendum

13 (4) Stortinget og regjeringen

omtale (-te): benevne, snakke om
statsbudsjett/et: oversikt over statens utgifter og inntekter

forslag/et: proposisjon, plan
Det er opp til X: X bestemmer

13 (5) Skillelinjer i politikken

standpunkt/et: mening, synspunkt
betegnelse/n: navn
sikte (-et) til: henwise til, tenke på
utsagn/et: uttalelse, kommentar
skrive under på: *ber*: være enig i
grunnholdning/en: ideologisk basis
den enkelte: hvert individ
aktør/en: deltaker
kostbar: dyr
tvinge (tvang – tvunget) fram: presse fram, forsere
muligens: kanskje

13 (6) Lokalt styre

delegere (-te): overføre makt
pålegge (påla – pålagt): kreve
standard/en: nivå, kvalitet
oppfylle (-te): innfri, tilfredsstille
avvike (avvek – avveket): variere, være ulik
på landsbasis: når det gjelder hele landet

13 (7) Domstolene

brudd/et: det å bryte
brudd på loven: det å gjøre noe som er forbudt ifølge loven
avgjøre (avgjorde – avgjort): bestemme
straffbar: som kan straffes
bryte (brøt – brutt): ikke følge
bot/en (bøter): pengestraft
avskaffe (-et): få slutt på
blasfemi/en: respektløs omtale av Gud
tiltalt: anklaget
være skyldig: ha gjort noe galt, ha brutt loven
involvert: innblandet
offentlighet/en: publikum, allmennhet

Kapittel 14 Internasjonale forhold

14 (1) Nobels fredspris

begivenhet/en: hendelse
lobbyvirksomhet/en: *ber*: forsøk som personer utenfor komiteen
gjør på å påvirke komiteen
fremme (-et): hjelpe fram
tildeling/en: mottakelse, utdeling
regnes som: kan betraktes som, kan sees som

utvide (-et): ekspandere, bli større
motvirke (-et): motarbeide, stoppe
erosjon/en: nedbryting av jordoverflaten

14 (2) Norge og EU

utstrakt: omfattende
legge hindringer i veien for: prøve å stoppe
forplikte (-et) seg: binde seg til, ha som plikt
direktiv/et: forskrift, påbud
gjensidig: felles, som gjelder to eller flere parter i forhold til
hverandre
en rekke: mange

14 (3) Internasjonalt samarbeid om lover og regler

samordne (-et): harmonisere
forflytte (-et) seg: flytte rundt
strafferettslig: som angår strafferett (jus)
utlevere (-te): gi, levere ut
lovbryter/en: person som bryter loven, som begår en forbrytelse
arrestordre/n: ordre om å arrestere en person
pågripe (pågrep – pågrepet): arrestere
utstede (-te): skrive ut på juridisk korrekt måte
nedlegge (nedla – nedlagt) veto: forkaste, si nei til et lovforslag

14 (4) Andre internasjonale forbindelser

dreie (-de) seg om: handle om, gjelde
sårbar: som lett kan rammes og bli ødelagt

14 (5) Utviklingssamarbeid

bevilge (-et) støtte: gi pengestøtte fra offentlig budsjett
u-hjelp: hjelp til utviklingsland
bistand/en: hjelp, støtte
yte (-et el. -te): gi, bidra med
slippe (slapp – sluppet) til: få anledning til å være med, få adgang
til
ta sikte på: ha som mål
stå overfor: bli konfrontert med
tre (trådte – trådt) i kraft: begynne å virke
hindring/en: det som er i veien eller kan stoppe en prosess
i og med: siden, fordi
favourisere (-te): gi fordeler for
liberalisere (-te): gjøre friere, fjerne hindringer

Ordliste 2

Denne ordlista er en alfabetisk oversikt over mange av de ordene og uttrykkene som er forklart i ordliste 1 på sidene 136–147. Tallet etter ordet viser til kapittel, og tallet i parentes viser til underkapittelet der ordet er forklart.

- A**
abort 6 (4)
adel 8 (3)
aften 10 (4)
aksje 11 (5)
aktør 13 (5)
allianse 8 (4)
allmennpraktiserende 6 (3)
allsidig 10 (6)
alminnelig 9 (4)
aluminium 11 (5)
alvor 8 (1)
ambisjon 12 (3)
amorøs 2 (1)
an; gå an 10 (1)
analfabet 9 (4)
anbefaling 5 (2)
anerkjenne 8 (5)
angre 12 (2)
angrep 7 (2)
angripe 7 (2)
angå 2 (4), 12 (6)
anklage 10 (1)
anledning 4 (3), 8 (6)
annen; fra tid til annen 8 (5)
ansvar 3 (4), 4 (1)
anvendelse 4 (4)
arbeidskraft 12 (4)
arbeidsledig 12 (1)
arbeidsledighet 12 (4)
Arktis 5 (1)
arrestordre 14 (3)
artist 2 (5)
arveanlegg 6 (4)
arvelig 6 (4), 8 (5)
arvemateriale 6 (4)
assimilert 2 (4)
av gårde 8 (2)
av hensyn til 1 (1)
avdeling 4 (5)
avdøde 2 (2)
avfall 5 (2)
avgift 6 (1), 8 (1)
avgjøre 13 (7)
avgjørelse 10 (1)
avgjørende 2 (1)
avhandling 4 (3)
avlaste 3 (5)
avsette 9 (5)
avskaffe 13 (7)
avtale 6 (3), 12 (6)
avvike 13 (6)
- B**
barnål 5 (1)
basert på 1 (1)
bearbeide 11 (5)
befolket 1 (1)
begivenhet 14 (1)
begjær 10 (1)
begravelse 8 (3)
begripe 6 (1)
bekjentskap 3 (3)
beleiring 8 (2)
beliggenhet 1 (3)
bemanning 6 (2)
benytte 13 (3)
benytte (anledningen) 8 (6)
berøre 10 (1)
beste; til beste for 8 (5)
bestå 4 (3)
betegnelse 13 (5)
betrakte 8 (5)
betydelig 3 (4)
bevare 1 (1), 8 (4)
bevilge 14 (5)
bidra 4 (1)
billedhugger 10 (5)
bistand 14 (5)
blasfemi 13 (7)
bli døpt 7 (4)
bli klar over 10 (2)
blind 7 (5)
blokkere 8 (2)
blomstringstid 8 (1)
borg 8 (3)
borger 11 (1)
borgerskap 9 (3)
bosetting 7 (1)
bot 13 (7)
bransje 12 (5)
bre seg 5 (1)
breddegrad 1 (1)
brennende 10 (2)
brensel 3 (3)
brudd 8 (5), 13 (7)
bryte 13 (7)
bryte med 10 (6)
bryte ut 6 (4), 11 (1)
by 7 (5)
bygg 7 (1)
bymessig 7 (2)
bøyningsform 9 (2)
- D**
dagsorden 13 (3)
danne (grunnlag for) 9 (2)
dannet 9 (2)
dekke (utgifter) 6 (2)
del; en god del 4 (4)
del; for min del 6 (1)
delegasjon 8 (6)
delegere 13 (6)
delta 12 (3)
delvis 3 (4)
demning 2 (4)
deprimerende 1 (2)
desto; ikke desto mindre 12 (3)
dialogforum 1 (3)
dilemma 6 (4)
direktiv 14 (2)
dis 5 (1)
disponert for 6 (4)
dramatisk 5 (1)
drastisk 11 (5)
dreie seg om 6 (4), 14 (4)
dristig 10 (1)
drivhus 5 (2)
droppe 5 (4)
drøfte 12 (6)
dugnad 2 (1)
dyrkbare 1 (1)
dyrke (guder) 7 (4)
dyster 10 (6)
dødsfall 3 (2)
døpt 7 (4)
døv 7 (5), 10 (2)
- E**
egenandel 6 (2)
egentlig 3 (1), 7 (2)
egne seg 7 (1)
einstøing 2 (1)
ektefelle 6 (4)
elendig 9 (4)
embetsmann 8 (5), 9 (5)
emne 4 (5)
enevelde 8 (5)
enkel 12 (3)
enkelte 5 (1), 6 (2)
epidemi 8 (3)
erfare 9 (2), 10 (2)
erfaren 10 (1)
erfaring 10 (1), 10 (2)
erklære 10 (1)
ernæring 6 (2)
erobre 8 (2)
erosjon 14 (1)
erstatning 2 (4)
erstatte 3 (2)
etablert 10 (6)
etisk 6 (4)
etterlate seg 5 (2)
etterlyse 1 (1)
etterspørsel 9 (4)
evne 4 (1), 10 (5)
- F**
fagforbund 9 (4)
fagforening 12 (6)
falskhet 12 (5)
fascinert 10 (2)
fascisme 11 (2)
fastland 1 (2)
fastslå 12 (1)
favorisere 14 (5)
feire 9 (1)
felt 4 (4)
ferd 9 (3)
ferd; være i ferd med 11 (4)
ferdighet 4 (1)
fett; ha det fett 11 (3)
finne seg til rette 12 (5)
finne sted 7 (3)
finne ut 6 (3)
fjellvidde 2 (4)
fjerne 4 (1)
fjøs 10 (1)

- flørte 10 (4)
 folkeavstemning 9 (5),
 13 (3)
 fontene 10 (5)
 for alvor 8 (1)
 for godt 10 (4)
 for ikke å snakke om 3
 (1)
 forbedring 11 (1)
 forbipasserende 11 (2)
 forbruk 5 (2)
 forby 4 (6)
 fordoble 6 (2)
 forebygge 6 (1)
 foregå 4 (4), 8 (5)
 forekomst 5 (2)
 forene 2 (3)
 forflytte seg 14 (3)
 forhandle 12 (6)
 forhandling 12 (6)
 forhold 3 (5), 8 (2)
 forhold; stå i forhold til
 12 (4)
 forholde seg til noen 4
 (6)
 forlag 10 (2)
 forlange 8 (6), 9 (5)
 forlate 3 (1), 10 (2)
 forlatt 3 (1), 10 (3)
 forlegge 10 (3)
 forlove seg 13 (2)
 forløper 9 (3)
 formelt sett 8 (5)
 formidabelt 3 (2)
 formynderstat 6 (1)
 fornybar 5 (2)
 forplikte seg 14 (2)
 forsamling 8 (6)
 forsikre 6 (2)
 forsikring 6 (2)
 forslag 13 (4)
 forsvar 8 (3), 11 (2)
 forsvere 4 (6)
 forsørge 10 (1)
 fortrenge 8 (4)
 forunderlig 10 (2)
 forurensning 5 (3)
- forutsetning 4 (1), 7 (2)
 forvaltning 4 (4)
 forventning 11 (3), 12
 (5)
 forventningsfull 10 (4)
 foster 6 (4)
 fote; komme på fote 8
 (3)
 fots; gå til fots 9 (2)
 framstille 10 (4)
 fremme 14 (1)
 frivillig 12 (3)
 fronte 12 (7)
 frykte 7 (2)
 funksjonshemning 6 (4)
 funn 7 (1)
 fylle 2 (5)
 følge noen opp 1 (3)
 følge 3 (4)
 føre noen bak lyset 4 (6)
 føre til 1 (1)
 få en fra å gjøre noe 7
 (4)
 få inntrykk av 3 (1)
 få vite 4 (1)
 få øynene opp for 12 (7)
- G**
 gen 6 (4)
 gi seg 9 (5)
 gi slipp på 8 (6)
 gi uttrykk for 2 (2)
 gjelde 4 (1)
 gjelde; når det gjelder 2
 (2)
 gjennomføre 4 (3)
 gjennomgå 10 (1)
 gjennomsnitts-
 temperatur 1 (1)
 gjenreise 11 (3)
 gjensidig 4 (6), 14 (2)
 gjenstand 7 (1)
 gjenstand; bli gjenstand
 for 9 (5)
 gjenvinne 2 (5)
 gjøre en innsats 1 (3)
 gjøre sitt 8 (1)
- gli inn 8 (4)
 gode 12 (1)
 godt; for godt 10 (4)
 godt; ha godt av 11 (3)
 grad; i stor grad 9 (1)
 granitt 10 (5)
 grue seg til 12 (1)
 gruffull 8 (3)
 grunnholdning 13 (5)
 grunnlag 9 (2)
 grunnlegge 7 (2)
 gå an 10 (1)
 gå for lut og kaldt vann
 3 (1)
 gå for seg 9 (2)
 gå i stykker 7 (5)
 gå inn for 2 (4)
 gå nye veier 2 (5)
 gå til fots 9 (2)
 gå ut 4 (6)
 gå ut over 11 (2)
 gårde; av gårde 8 (2)
- H**
 ha godt av 11 (3)
 halvere 8 (3)
 halvpart 3 (2)
 hamre 11 (2)
 handelsborgerskap 8 (4)
 handelsferd 7 (2)
 handling 10 (2)
 hardingfele 2 (1)
 haste 10 (3)
 havne 1 (1), 9 (3)
 hefte (s) 10 (2)
 hekte 3 (3)
 hektisk 12 (2)
 hele 7 (2)
 helgen 7 (4)
 hemmelighet 7 (4)
 henge sammen 6 (3)
 henrette 11 (2)
 hensikt 11 (5)
 hensyn 1 (1)
 herje 8 (3)
 herlig 10 (3)
 hevde 1 (1)
- hevde seg 8 (5)
 heve 13 (2)
 hevn 8 (1)
 hevnaksjon 11 (2)
 hinder 4 (3)
 hindring 14 (2), 14 (5)
 hirse 7 (1)
 holde på 2 (3)
 holde på sitt 7 (3)
 holde seg hjemme 7 (2)
 holde; det holder ikke 5
 (3)
 homogen 2 (3)
 hov 7 (5)
 hovedoppgjør 12 (6)
 hovedsak 9 (1)
 hovedtrekk 4 (1)
 hugge 11 (2)
 husholdning 3 (2)
 husstand 5 (4)
 hver og en 5 (3)
 hverdags 2 (3)
 hvete 7 (1)
 hviske 10 (3)
 hyllest 10 (2)
 hymne 10 (6)
 hær 7 (2)
 hærsmakt 7 (2)
 høyskole/høyskole 4 (3)
 håndverker 8 (1)
- I**
 i forhold til 8 (1)
 i og med 14 (5)
 i stor grad 9 (1)
 identitet 9 (1)
 ifølge tradisjonen 7 (3)
 ildsted 7 (2)
 illegal 11 (2)
 imøtekomme 10 (3)
 initiativ 1 (1)
 innendørs 1 (2)
 innfri 9 (4)
 inngå (avtale) 6 (3)
 inngå i 11 (5)
 innpass 8 (4)
 innrede 2 (3)
- innsats 1 (3), 9 (3)
 innse 8 (5)
 innskrenke 5 (2)
 innstilt på 1 (2), 12 (2)
 inntrykk 3 (1)
 innvilge 6 (4)
 installere 5 (4)
 intensivere 12 (7)
 intensjon 11 (5)
 involvert 13 (7)
- J**
 jevne seg ut 11 (4)
 jordnær 2 (1)
 jovial 2 (1)
- K**
 kajakk 9 (3)
 kampanje 12 (3)
 kapitulere 11 (2)
 kar; hjerte- og kar 6 (3)
 katastrofe 8 (3)
 kilde 9 (1)
 kjele 3 (3)
 kjelke 9 (3)
 kjemme 7 (3)
 kjennskap 7 (4)
 klar; bli klar over 10 (2)
 kloster 7 (2)
 klubbe 7 (5)
 knapt 1 (1)
 knekke sammen 10 (1)
 knutepunkt 1 (3)
 knytte bånd til 10 (2)
 komme på fote 8 (3)
 komme til 12 (2)
 kompromissvennlig 11
 (3)
 konsekvens 8 (3)
 konsultere 2 (4)
 kontantstøtte 3 (4)
 kontinuitet 13 (2)
 kortvegg 10 (4)
 kostbar 13 (5)
 kraft; tre i kraft 14 (5)
 kraftverk 11 (1)
 krangel 13 (2)

krangling 13 (1)
krav 11 (3)
kreve 5 (3)
krigsbytte 8 (6)
kring 3 (3)
kronisk 6 (3)
kronprins 8 (6)
kue 11 (2)
kun 4 (6)
kunstgjødse 11 (1)
kutte 5 (2)
kåre 1 (3)

L

la være 10 (3)
lag; om lag 2 (3)
lagre 5 (2)
landsbasis 13 (6)
landsbygda 9 (1)
landsomfattende 12 (6)
landssvik 10 (2)
landstryker 10 (2)
langt (friere) 8 (5)
langt fra 3 (2)
langt på vei 13 (3)
langt; så langt det er mulig 4 (1)
langvarig 1 (3)
ledig 8 (3)
legge til rette 4 (1)
legge under seg 7 (3)
legge vekt på 3 (1)
lengte hjem 12 (5)
lenke seg sammen 2 (4)
lensmann 10 (2)
levealder 3 (1)
liberalisere 14 (5)
lide skade 7 (5)
lidelse 6 (3)
ligge etter 4 (2)
lik 7 (4)
likestillingsombud 12 (3)
likestilt 8 (5)
likeverdige 4 (6), 8 (5)
liksom 12 (2)
linje; på lik linje 12 (3)

livrett 2 (3)
livsfare 9 (3)
livsfase 3 (2)
livsstil 6 (4)
lobbyvirksomhet 14 (1)
lokke 10 (2)
lovbryter 14 (3)
love 8 (3)
lovforslag 3 (2)
lovgivende makt 8 (6)
lure 1 (1)
lurt 5 (3)
lut; gå for lut og kaldt vann 3 (1)

lyset; føre noen bak lyset 4 (6)
lysning 5 (1)
lønne seg 6 (1)
løsrivelse 8 (5), 13 (2)

M

makt 8 (6)
makte 7 (5)
makthaver 11 (2)
mark 1 (1)
markering 9 (1)
masete 12 (2)
massevis 1 (2)
med friskt mot 9 (3)
mektig 7 (1)
menneskerettighets-erklæring 12 (1)
menneskeskapt 5 (1)
merke; få merker av 10 (2)
mild 1 (1)
miljøvernforkjemper 2 (4)
mindreverdig 2 (4)
minke 8 (3)
misjon 10 (6)
mobilitet 11 (4)
moh. 1 (1)
monopol 8 (4)
monumental 10 (5)
more seg 10 (3)
mot 7 (2)

mot; med friskt mot 9 (3)
motebilde 2 (3)
motivasjon 4 (1)
motsetning 13 (2)
motstander 2 (3), 7 (4)
motvilje 10 (1)
motvirke 14 (1)
muligens 13 (5)
myndighet 2 (4), 9 (4)
mynt 7 (2)
myte 2 (3)
møbelsnekker 10 (5)
mål 4 (1)

N

naiv 2 (1)
nasjonalsosialisme 11 (2)
naturinngrep 1 (1)
nedbør 1 (1)
nederlag 11 (1)
nedlegge veto 14 (3)
nyansere 3 (5)
nylig 4 (6)
nyordning 7 (4)
nyte 12 (2)
nød 10 (1)
nødt; være nødt til 10 (5)
nøle 6 (3), 13 (2)
nøyaktig 2 (1)
nøye seg med 2 (2)
nå målet 10 (2)
nådeløs 10 (1)

O

obligasjon 11 (5)
obligatorisk 9 (4)
offentlig 4 (1)
offentlig; det offentlige 3 (4)
offentlighet 13 (7)
om bord 1 (2)
om lag 2 (3)
omgang 11 (2)
omgangskrets 13 (2)
område 4 (1)

omsorg 3 (4)
omsorgsfull 10 (1)
omtale 3 (1), 13 (4)
oppdrag 9 (5)
oppdrettsanlegg 11 (5)
oppfatte 2 (1)
oppfinnelse 10 (2)
oppfordre 2 (2), 8 (2)
oppfylle 4 (3), 13 (6)
oppføre seg 2 (2)
oppførsel 2 (2), 7 (2)
oppheve 11 (1)
opphold; til livets opphold 10 (1)
oppholde seg 4 (1)
oppleve 7 (2)
oppløse 9 (5)
oppløsning 3 (1)
oppnevne 9 (5)
oppnå 4 (3)
opposisjon 9 (5)
opprette 1 (3)
oppretholde 8 (5)
opprinnelig 8 (1)
opprop 9 (5)
opprør 8 (5)
oppslutning 13 (2)
oppstå 11 (1)
oppvekst 10 (4)
over; være over 1 (2), 11 (5)
overflødig 9 (4)
overfor 14 (5)
overgang 1 (2)
overleve 8 (1)
overtale 8 (5)
overvektig 6 (1)
overvintre 8 (2)

P

pantelåner 10 (2)
paramedic 6 (2)
passe; sånn passe 4 (2)
pekepinn 1 (1)
pensjonist 12 (1)
permisjon 3 (4)
pietistisk 10 (5)

pilegrim 7 (4)
pine ut jorden 5 (1)
pleie 3 (5)
plyndring 7 (2)
plove 7 (1)
polarsirkel 1 (2)
postindustriell 1 (1)
preg; sette sitt preg på 2 (3)
preget av 9 (1)
programvare 11 (5)
prosentvis 6 (2)
prostituere seg 10 (1)
pubertet 10 (4)
pynte 7 (5)
påfallende 12 (7)
påгриpe 14 (3)
pålegge 13 (6)
påta seg 5 (4)
påvirke 2 (2), 13 (3)
påvist 6 (4)

R

ramme 8 (3)
rasjoneringskort 11 (3)
rastløs 10 (2)
redskap 7 (1)
regel; som regel 7 (2)
regelverk 3 (2)
region 2 (3)
regional 2 (3)
regne som 10 (1), 14 (1)
rehabilitering 6 (2)
rekke (verb) 7 (2)
rekke; en rekke 14 (2)
rekruttering 12 (7)
relativt 1 (1)
rensanlegg 5 (3)
rensing 5 (3)
resterende 1 (1)
rett og slett 8 (3), 12 (2)
rett som det er 3 (5)
rett; få rett til 4 (3)
rett; stilt for retten 10 (2)
rette; finne seg til rette 12 (5)

rette; legge til rette 4
(1)
rettighet 3 (2)
rike 7 (2)
riktignok 1 (1)
risiko 6 (4)
rive ned 7 (5)
rommelig 10 (3)
rutte med 12 (2)
rykte 7 (2)
rømme 7 (4)
røve 5 (1)
råvare 11 (5)

S

sabotasje 11 (2)
sak; det er deres sak 6
(1)
salme 2 (5)
samemanntall 2 (4)
samhold 11 (3)
sammensatt 10 (2)
samordne 14 (3)
samsvare 4 (3)
samvittighet 2 (2)
samvær 3 (2)
sannferdig 10 (1)
satse på 5 (2), 6 (2)
satsningsområde 9 (4)
se for seg 8 (3)
se ut til 12 (1)
selv 1 (1)
selvbevissthet 11 (1)
selve 4 (3)
selvfølelse 2 (4)
selvstendig 8 (6)
sendemann 7 (3)
sette i gang 8 (1)
sette sitt preg på 2 (3)
SFO 12 (2)
side; på sin side 4 (6)
sikre 3 (2)
sikte til 13 (5)
sikte; ta sikte på 14 (5)
sinnsstemning 10 (4)
sinns sykdom 10 (4)
sivil ulydighet 11 (2)

skaffe 3 (4)
skaffe seg 4 (1)
skandaløs 10 (1)
skape 9 (2)
skeptisk 6 (4), 10 (2)
skiftende 13 (2)
skikkelig 1 (2), 13 (1)
skille 4 (1)
skille seg fra 10 (2)
skolemedisin 6 (3)
skolering 12 (7)
skrive under på 13 (5)
skulptur 10 (5)
skyldes 7 (3), 9 (4)
skyldig 13 (7)
slag 7 (4)
slede 9 (3)
slekt 8 (1)
slepe 11 (2)
slett ikke 1 (1), 1 (2)
slett; rett og slett 8 (3)
slipp; gi slipp på 8 (6)
slippe taket 9 (3)
slippe til 14 (5)
slit 10 (1)
slitsomt 12 (2)
slynges ut 10 (4)
slør 5 (1)
sløsing 6 (1)
slå av en prat 2 (2)
slå fast 5 (1)
slå hardt ned på 7 (4)
slå seg ned 7 (2)
smitte 8 (3)
smittsom 8 (3)
smått 3 (3)
snor; klippe snorer 13
(1)
som regel 7 (2)
sorenskriver 9 (4)
sortering 6 (4)
spedbarn 6 (3)
spor 7 (1)
spre seg 8 (3)
spredt 2 (4), 11 (4)
stamme fra 7 (2)
standard 13 (6)

standpunkt 13 (5)
statsbudsjett 13 (4)
stefar 3 (4)
steil 11 (2)
stell 3 (4)
stelle 3 (4)
stemme 1 (2)
stemmeberettiget 9 (5)
stemmerett 8 (6), 13 (3)
stemor 3 (4)
stifte (familie) 3 (2), 11
(3)
stifte 9 (4)
stige 7 (1)
stille (krav) 11 (3)
stille (til valg) 1 (2)
stille (for retten) 10 (2)
stipend 4 (3)
storfamilie 7 (2)
stort sett 12 (6)
straffbar 13 (7)
strafferettslig 14 (3)
streike 11 (1)
strekke seg 3 (2)
strid 9 (5)
stridighet 7 (2)
strømning 9 (4)
stue 3 (3)
stykker; gå i stykker 7
(5)
støtte (s) 14 (5)
stå for 8 (3)
stå fram 2 (4)
stå overfor 14 (5)
stå på 1 (3)
stå vakt 10 (4)
subsidiere 6 (1)
svangerskap 6 (2)
svække 8 (3)
svikte 3 (5), 8 (3)
sykmelde 6 (1)
syndrom 6 (4)
synspunkt 10 (2)
sysselsetting 12 (4)
særegenhet 9 (1)
særtrekk 2 (2)
solibat 8 (5)

sørge for 6 (2), 11 (3)
soyle 10 (5)
sånn 4 (2)
sårbar 14 (4)

T

ta imot 1 (2), 7 (5)
ta initiativ til 1 (1)
ta opp 3 (2)
ta sikte på 14 (5)
takket være 1 (1)
tale 5 (1), 7 (5)
talsmann 2 (5)
tam 7 (1)
telle 8 (5)
tendens 11 (2)
tenårene 3 (2)
testamentere 10 (5)
tilbringe 3 (4), 9 (3)
tilby 4 (4)
tildeling 14 (1)
tilfeldighet 9 (3)
tilfredsstillende 12 (4)
tilføre 3 (3)
tilgang 1 (1), 11 (5)
tilhenger 2 (3), 4 (1)
tillatelse 5 (3)
tillitsvalgt 12 (6)
tillitsverv 12 (7)
tilsi 12 (7)
tilstrekkelig 12 (1)
tilsvare 5 (4)
tilsvarende 1 (1)
tiltak 5 (4), 12 (3)
tiltalt 13 (7)
tilværelse 7 (1)
tiår 3 (4)
tjene 10 (1)
tjenestefolk 7 (2)
tjenesteytende 11 (5)
toleranse 6 (4)
torde 1 (2)
tradisjon 7 (3)
trappe ned 12 (2)
tre i kraft 14 (5)
treffested 1 (2)
trekk 3 (2)

trell 7 (2)
trend 3 (5), 11 (4)
trenge 6 (2)
tresnitt 10 (5)
tross 11 (2)
trykke 10 (3)
trøst 10 (1)
tvers; på tvers av 4 (3)
tvilsomt 11 (3)
tvinge fram 13 (5)
tyde på 7 (3)
tynt befolket 1 (1)
tøft 1 (2)
tåle 9 (3)

U

uansett 3 (2)
ugle 3 (3)
u-hjelp 14 (5)
ulydighet 11 (2)
underernæring 9 (4)
undergrunnsgruppe 11
(2)
underlig 7 (3)
undervurdere 13 (1)
unngå 3 (4)
urimelig 4 (6)
utdrag 12 (5)
utenfra 7 (2)
utenrikshandel 8 (4)
utested 3 (2)
utestengt 2 (4)
utfordring 6 (2)
utgangspunkt 8 (3), 13
(3)
utgi 10 (1)
utgifter 6 (2)
utgjøre 8 (3), 9 (5)
utjevning 4 (3)
utlevere 14 (3)
utrope seg til 11 (2)
utsagn 13 (5)
utsette 5 (4)
utslipp 5 (3)
utsmykking 8 (5), 10 (4)
utstede 14 (3)
utstrakt 14 (2)

uttrykk; gi uttrykk for 2
(2)
utveksle 7 (1)
utvide 14 (1)
utvikle seg 1 (3)
utøvende makt 8 (6)

V

vakt 10 (4)
valg 1 (2),
vandre 10 (3)
vara- 1 (2)
vassdrag 11 (5)
vedkommende 2 (2), 8
(4)
vegne; på noens vegne 8
(5)
vei; gå nye veier 2 (5)
vekke 13 (3)
vekt; legge vekt på 3 (1)
vel (etablert) 10 (6)
velferd 11 (3)
vellykket 3 (1)
velstand 3 (4)
velstående 1 (1)
vende seg bort fra 10 (1)
verk 10 (1)
verksted 10 (5)
veto 14 (3)
vidt; så vidt 6 (1)
villig 6 (3)
virkning 8 (3)
vise seg 7 (2)
vits; Hva er vitsen? 5 (3)
vugge 10 (4)
vurdere 3 (1)
være i ferd med 11 (4)
være nødt til 10 (5)
være stor på det 7 (3)
våge 7 (5)
våpen 7 (1)

Y

yrke 3 (4)
yte 14 (5)
ytterklær 10 (2)
ytterligere 9 (3)
ytterst 1 (2)

Æ

ære 8 (1)

Ø

øde 8 (3)
økosystem 5 (1)
ønskeliste 3 (2)
ørken 5 (1)
østover 7 (2)

Å

åpne for 4 (6)
årsverk 6 (2)

Kilder og illustrasjoner

Kilder

- (1) Side 17: Wenxia Wærnes i Aambø, Reidun (red): Typisk norsk å være uhøflig? Innvandrere har ordet, Kulturbro Forlag 2005
(2) Side 19: Thomas Hylland Eriksen: <http://folk.uio.no/geirthe/Fargeblindhet.html>

Illustrasjoner

- Ring Design s. 28, 123, 125
Eidsmo, Jon Arne s. 9, 134
Bjørn Norheim s. 52
Ola Røe s. 10
Svenn A. Nielsen s.11
Claudio Castello/Utrop.no s. 13
Harald Pettersen/Statoil s. 41
Alamy/1-images.no s. 45
PSL/GVpress s. 50n
Thomas Bjørnflaten s. 112
Samfoto: Tore Wuttudal s. 7 (øvre Sunndalen, Sunndalsfjella), s. 12, Dag Røttereng s. 8 (Annfjorden på Langøya i Vesterålen), Asgeir Helgestad/NN s. 15, Fred Friberg/NN s. 16v, Håkon Mosvold Larsen s. 16h, Svein Erik Dahl s. 18, Trym Ivar Bergsmo s. 20, 40, Mimsy Møller s. 23, Kerstin Mertens s. 24, 121, Svein Erik Dahl s. 29, Bjarne Nygård s. 33, Øystein Søbye s. 36, David Trodd/Bam s. 39ov (Australia), Kjell Erik Moseid/NN s. 39uv (Sør-Sverige), 44, 57, Stig Tronvold/NN s. 46, Bernt Eide s. 48, Bård Løken/NN s. 53, 64, Ove Bergersen/NN s. 63, 98, Knut Egil Wang s. 69, Bernt Eide s. 76, Morten Løberg/Samfoto/BONO 2007 94o, Svein Grønvold/NN/Samfoto 2007 94u, Willi Hansen s. 105, Heiko Junge s. 122
Scanpix: Vidar Knai/NTB s. 22o, Karoline Frogner s. 22u, Benelux/Zefa/Corbis s. 30, David Schmidt/Masterfile s. 31, Ole Magnus Rapp s. 35, O.M. Rapp/Aftenposten 110, Phil Nolde/Reuters s. 38, Bo Mathisen s. 39oh (Tretten), Jewel Samad/AFP s. 39nh (Khejurtola/Bangladesh), Lise Åserud s. 42, 62 Nord s. 50o, Scanpix s. 58, 84, 88, Heidi B. Nilsen s. 55, Rolf M. Aagaard s. 60, akp Pieter Isaacs s. 70, Billedsentralen s. 80, Bjørn Sigurdson s. 95, Frank Watne/BONO s. 100, Georg W. Fossum s. 101, NTB/Scanpix s. 103, Kim Eriksen/Zefa/Corbis 108, Cornelius Poppe s. 116, Jan Greve s. 117, 118, Morten Holm s. 120, Karin Beate Nøsterud/VG s. 127, Bjørn Sigurdson s. 129, 135
O. Væring eft: Th. Kittelsen s. 66, Oscar Wergeland s. 72, Tideman & Gude s. 74, Inger Sitter/BONO s. 96
Nasjonalbiblioteket, avdeling Oslo, Billedsamlingen: s. 78, 79
Universitetsbiblioteket, Bergen: s. 86
Munchmuseet/Munch-Ellingsengruppen: s. 90o, E. Munch/BONO 2007 s. 90u, 91, 92
Cappelens bildearkiv: s. 93, 113, 130
Anders Marius Knudsen/Aftenposten s. 107
Arbeiderbevegelsens arkiv: s. 82, 97
Riksarkivet: s. 102

Her på berget er et læreverk for voksne som ønsker å lære mer norsk. Verket er en grundig revisjon av *Her på berget* fra 2002.

Læreverket består nå av:

- Tekstbok
- Arbeidsbok
- Elev-CD med lyttetekster
- Lærer-CD-er med uttale-, struktur- og lytteøvelser
- Her på berget-nettsted med interaktive oppgaver og passordbeskyttet lærerressurs

Denne nye utgaven er tilrettelagt for undervisning på Spor 3, etter *Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere*, nivå B2. Læreverket egner seg for kursdeltakere som skal ta språkprøven på høyere nivå. På universitetene er det beregnet for studenter på trinn 3.

Her på berget tar for seg sentrale emner innenfor norsk kultur, historie og samfunnsforhold. Målet med læreverket er at kursdeltakerne skal få større språklig sikkerhet og bedre kunnskaper om det norske samfunnet. Ved hjelp av varierte tekster og mange ulike oppgaver skal kursdeltakerne tilegne seg vokabular og faktakunnskap som er viktig i arbeidslivet og i videre studier.

Forfatterne har også utgitt læreverkene *På vei* og *Stein på stein*. *Her på berget* passer for kursdeltakere som har lært en del norsk, for eksempel ved å ha gjennomgått *På vei* og *Stein på stein*. Forfatterne har lang undervisningserfaring ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo.

439.82824 E
Ellingsen, Elisabeth
Her på berget 2008
thbv 2

